

**Київський національний торговельно-економічний університет**  
**Кафедра міжнародного приватного, комерційного та цивільного права**

**ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА**

на тему:

**Правове регулювання розрахунків в іноземній валюті**

Студентки 2 курсу групи 5 МЗ,  
спеціальності (081 «Право»)  
спеціалізації («Комерційне  
право»)

---

*підпис студента*

Лавренчук Тетяни  
Олександрівни

Науковий керівник  
канд. юрид. наук., доцент  
кафедри міжнародного  
приватного, комерційного та  
цивільного права

---

*підпис керівника*

Пільков Костянтин  
Миколайович

Гарант освітньої програми  
докт. юрид. наук, завідувач  
кафедри міжнародного  
приватного, комерційного та  
цивільного права

---

*підпис керівника*

Бакалінська Ольга  
Олегівна

**Київ 2018**

## ЗМІСТ

<b>ВСТУП.....</b>	<b>3</b>
<b>РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗРАХУНКІВ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ</b>	
1.1 Поняття, суб'єкти та способи розрахунків в іноземній валюті.....	8
1.2 Поняття та значення іноземної валюти як засобу платежу в господарському обігу.....	16
1.3 Роль банків в організації розрахунків в іноземній валюті.....	23
<b>РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗРАХУНКІВ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ</b>	
2.1 Документарні та недокументарні форми розрахунків в іноземній валюті.....	38
2.2 Порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті між резидентами і нерезидентами за експортно-імпортними операціями.....	49
2.3 Правові обмеження розрахунків в іноземній валюті.....	60
2.4 Проблематика здійснення розрахунків в іноземній валюті із застосуванням платіжних систем в Україні.....	68
<b>РОЗДІЛ 3 ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ВИМОГ ВАЛЮТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА</b>	
3.1 Санкції щодо порушення вимог українського валютного законодавства.....	78
3.2 Зарубіжний досвід застосування санкцій за порушення валютного законодавства.....	90
<b>ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....</b>	<b>103</b>
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....</b>	<b>108</b>

## ВСТУП

**Актуальність теми.** Внаслідок інтегрованості сучасної світової економіки, стає поширеною співпраця між суб'єктами господарювання різних держав. Важливим елементом у здійсненні зовнішньоекономічних операцій є взаєморозрахунки між сторонами – резидентами різних країн, які прийнято називати міжнародними розрахунками. Ці безперервні розрахунки з іноземними партнерами, купівля чи продаж іноземної валюти стали щоденною практикою для підприємств та організацій, учасників міжнародних розрахунків. В майбутньому, ця діяльність стане ще активнішою і актуальнішою, в міру розвитку валютного ринку та розширення його можливостей.

Валютна політика будь-якої держави в умовах глобалізації усіх форм міжнародної економічної діяльності посідає важливе місце в її економічній стратегії. Внаслідок взаємодії усіх чинників розвитку економіка України може пережити справжню трансформацію. Адже потреба у нових технологіях, інвестиційних та фінансових ресурсах змушує Україну робити кроки щодо інтегрування української економіки зі світовою. А це в свою чергу призводить до перегляду та затвердження певних нормативно-правових актів, які регулюють рух іноземної валюти в зовнішньоекономічній діяльності. Так, як Україна з кожним роком ще більше виходить на світовий ринок і розширює свої торгові зв'язки з різними країнами, в тому числі, планує вступити в Європейський Союз, який має свою законодавчу базу, - цей вступ вимагає від України кроків по удосконаленню механізмів регулювання розрахунків в іноземній валюті, адже застарілі норми та деякі прогалини українського законодавства в цьому питанні гальмують співпрацю з європейськими країнами і внаслідок цього та деяких інших факторів зменшується притік виручки від експортно-імпортних операцій з іноземними партнерами.

Безперечно, надходження валютної виручки в Україну, зокрема, у зв'язку зі здійсненням зовнішньоекономічної діяльності, сприяє підтриманню її платіжного балансу. В даний час валютний ринок України перебуває в



стресовому стані. Тому актуальним є здійснення аналізу та виявлення сучасних тенденцій змін законодавства у сфері регулювання порядку здійснення розрахунків в іноземній валюті (у зв'язку з основними викликами сьогодення) та проблем, які виникають у правозастосовній практиці, з метою визначення оптимальних умов для стабілізації стану валютного ринку України. Необхідність дослідження розвитку системи валютного регулювання та безпосередньо розрахунків в іноземній валюті в Україні зумовлена також високою питомою вагою експорту у валовому внутрішньому продукті держави.

Дослідження проблем правового регулювання розрахунків в іноземній валюті здійснювались у наукових працях Шамрай В. О., Волкова І. А., Гарбінська-Руденко А. В., Джавага А. В., Іконнікова М. В., Кудлаєва Н. В., Кузьмін Д. Л., Лісовол О. М., Івасів Б. С., Занфіров М. В., Невмержицька О. С., Пожидаєва М. А., Сенищ П. М., Ровинський Ю. О. та ін.

**Мета і завдання дослідження.** Метою роботи є комплексне теоретичне дослідження правового регулювання розрахунків в іноземній валюті на базі аналізу українського та міжнародного законодавства та досвіду, а також формулювання теоретичних висновків та розробка конкретних обґрунтованих пропозицій, спрямованих на удосконалення правового регулювання розрахунків в іноземній валюті.

З огляду на поставлену мету сформульовано **такі завдання:**

- розглянути поняття, суб'єкти та способи розрахунків в іноземній валюті;
- визначити поняття та значення іноземної валюти як засобу платежу в господарському обігу;
- з'ясувати роль банків в організації розрахунків в іноземній валюті;
- охарактеризувати документарні та недокументарні форми розрахунків в іноземній валюті;
- проаналізувати порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті між резидентами і нерезидентами за експортно-імпортними операціями;
- охарактеризувати правові обмеження розрахунків в іноземній валюті;

- дослідити проблематику здійснення розрахунків в іноземній валюті із застосуванням платіжних систем в Україні;
- здійснити аналіз санкцій щодо порушення вимог українського валютного законодавства;
- розглянути зарубіжний досвід застосування санкцій за порушення валютного законодавства.

**Об'єктом дослідження** є суспільні відносини, які пов'язані з розрахунками в іноземній валюті.

**Предметом дослідження** є правове регулювання розрахунків в іноземній валюті.

**Методи дослідження.** При написанні випускної кваліфікаційної роботи, використовувались відповідні загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, серед яких слід назвати такі: діалектичний (використовувався при формулюванні вихідних понять, що стосуються предмета дослідження); аналізу та синтезу (з їх допомогою правове регулювання розрахунків в іноземній валюті аналізувалося шляхом вивчення властивостей його окремих частин та узагальнення їх в єдине ціле); історичний (з його допомогою досліджувалися соціальні умови, в яких виникало валютне регулювання в іноземних країнах, та умови, які спричинили його подальші зміни, причини та наслідки розвитку досліджуваного об'єкта); системний (орієнтував дослідження на розкриття цілісності аналізованого об'єкта та механізмів, які її забезпечують); порівняльно-правовий (застосовувався для вивчення правотворчого досвіду та нормативних актів інших країн); формально-юридичний (використовувався при аналізі змісту актів чинного законодавства).

**Наукова новизна** випускної кваліфікаційної роботи полягає в комплексному аналізі нормативних актів по правовому регулюванні розрахунків, прийнятих не так давно та деяких актів, які в найближчому часі мають бути прийняті, а також у виявленні найбільш вагомих з теоретичної та практичної точок зору проблем в цій галузі.

Наведено пропозиції для удосконалення національного правового регулювання розрахунків в іноземній валюті, зокрема проведено детальний аналіз законодавства щодо такого регулювання, аргументовано позицію щодо вимог, яким має відповідати правове регулювання розрахунків в іноземній валюті, запропоновано: доопрацювати Закон України «Про валюту і валютні операції», який планується бути введеним в дію 7 лютого 2019 року; закріпити в цьому законі категорійне визначення «валютного правопорушення» та остаточно поставити крапку в сутності юридичної природи санкцій за такі порушення; знизити режим обмежень на міжнародний рух капіталу та валютні операції, зокрема, до рівня країн ЄС, що мають найбільш розвинену валютну сферу; внести зміни до відповідних нормативно-правових актів НБУ щодо імплементації можливості отримання резидентами України електронних грошей в іноземній валюті.

**Практична цінність.** Практична цінність випускної кваліфікаційної роботи полягає в тому, що теоретичні положення, сформульовані на підставі дослідження та практичні рекомендації можуть сприяти удосконаленню національного законодавства при правовому регулюванні розрахунків в іноземній валюті. Окремі положення, які сформульовані у роботі, мають дискусійний характер і можуть бути базою для подальшого наукового дослідження проблематики правового регулювання розрахунків в іноземній валюті. Зібраний матеріал і узагальнення можуть бути використані для підготовки комплексних праць, лекційних занять та спецкурсів у вищих навчальних закладах.

**Публікації.** За підсумками випускної кваліфікаційної роботи опублікована одна наукова стаття на тему: «Розрахунки у міжнародних платіжних системах електронних грошей» у збірнику наукових статей студентів - Правове забезпечення підприємницької діяльності : зб. наук. стат. студ. заоч. форми навч. / відп. ред. О. О. Бакалінська, О. М. Гончаренко, О. С. Можайкіна, О. О. Посикалюк. – Київ : Київ. Нац. торг.-екон. ун-т, 2018. – Ч. 1. – С. 255-260.

**Структура та обсяг роботи.** Структура дипломного дослідження обумовлені її метою, завданнями та предметом дослідження і складається зі



вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 120 сторінок, із яких основна частина роботи займає 91 сторінок. Список використаних джерел складається із 112 найменувань. Саме така структура дозволяє повністю розкрити обрану тему.

## Розділ 1

# ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗРАХУНКІВ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ

### 1.1. Поняття, суб'єкти та способи розрахунків в іноземній валюті

Еволюція міжнародних розрахунків відображає розвиток міжнародних відносин, валютних систем, фінансових ринків, у тому числі ринку фінансових послуг. Необхідність міжнародних розрахунків обумовлена міжнародною торгівлею, вивезенням та ввезенням капіталу, міграційними процесами та ін. Сучасна світова економіка характеризується значною інтегрованістю. Через це стає поширеною взаємодія між суб'єктами підприємництва, розташованими у різних країнах. Одним з основних моментів у здійсненні зовнішньоекономічних договорів (контрактів) є взаєморозрахунки між сторонами – резидентами різних країн, які через їх специфіку прийнято називати міжнародними розрахунками.

Міжнародні розрахунки – це система організації та регулювання взаємних платежів у сфері міжнародних економічних відносин, суб'єктами яких є банки, організації та громадяни різних країн, експортери та імпортери. В основу міжнародних розрахунків покладено рух товаророзпорядчих документів і операційне оформлення платежів за укладеними зовнішньоекономічними угодами [30, с. 114].

Міжнародні розрахунки можуть бути пов'язані не лише з торговельними, але й з кредитними, інвестиційними або іншими зовнішньоекономічними відносинами та охоплювати зовнішню торгівлю товарами й послугами, а також некомерційні операції, кредити і рух капіталу між державами. Більша частина всіх міжнародних розрахунків здійснюється в процесі опосередкування міжнародних торгових угод.

На сучасному етапі міжнародні розрахунки є об'єктом державного регулювання, що здійснюється за кількома напрямками. Держава впливає на систему розрахунків, оскільки, нерідко, сама бере в них участь; законодавчо



регламентує, періодично вводячи певні валютні обмеження, створюючи органи валютного контролю тощо; впливає на розрахунки через систему міжнародних організацій [71, с. 9]. Тому, важливо з'ясувати, які суб'єкти беруть участь в їх регулюванні.

До першої групи суб'єктів валютних правовідносин, так званих управлінців, можна віднести органи валютного регулювання та агенти валютного контролю.

Суб'єктами, що здійснюють валютне регулювання й контроль, є:

1) Органи державного управління: Верховна Рада України; Президент України; Кабінет Міністрів України; Національний Банк України; Міністерство економічного розвитку та торгівлі України та Міністерство фінансів України; Державна податкова адміністрація України; Державна митна служба України;

2) агенти валютного контролю [47, С. 14-15].

Система та повноваження державних органів у сфері валютного регулювання закріплені в Декреті Кабінету Міністрів України "Про систему валютного регулювання і валютного контролю" [9], особливо це стосується функцій Кабінету Міністрів України і НБУ.

Спочатку доцільно розглянути функції Верховної Ради України як одного із органів валютного регулювання, так як цей орган вправі встановлювати та змінювати правила поведінки у сфері валютних відносин, спрямовуючи дію суб'єктів валютних відносин у відповідність з інтересами громадян, суспільства та держави.

До відання Верховної Ради України відноситься:

- прийняття, зміна та скасування законів, що стосуються валютного регулювання і валютного контролю;
- затвердження визначеного Кабінетом Міністрів України ліміту зовнішнього державного боргу для одержання кредитів в іноземній валюті;
- затвердження Державного валютного фонду та контроль за витрачанням валютних коштів;

- встановлення статусу національної валюти, а також статусу іноземних валют на території України [9].

Кабінет Міністрів України в сфері валютного регулювання має такі повноваження:

- визначає і подає на затвердження до Верховної Ради України ліміт зовнішнього державного боргу України;
- бере участь у складанні платіжного балансу України та забезпеченні зведеного валютного плану України;
- забезпечує виконання бюджетної та податкової політики в частині, що стосується руху валютних цінностей;
- забезпечує формування і виступає розпорядником Державного валютного фонду України;
- визначає порядок використання надходжень у міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, які використовуються у торговельному обороті з іноземними державами, а також у неконвертованих іноземних валютах, які використовуються у неторговельному обороті з іноземними державами на підставі положень міжнародних договорів України (п. 2 ст. 11 Декрету Кабінету Міністрів України "Про систему валютного регулювання і валютного контролю") [9].

Варто також відмітити вплив Кабінету Міністрів України як органу валютного регулювання на валютну політику країни шляхом його розроблення та подання на розгляд до Верховної Ради України проектів законів України, предметом регулювання яких є удосконалення правового регулювання валютних відносин.

Далі, найширшими повноваженнями у сфері валютного регулювання наділено НБУ. Згідно із статтею 44 Закону України "Про Національний банк України" та п. 1 ст. 11 зазначеного вище Декрету Національний банк України:

- здійснює валютну політику виходячи з принципів загальної економічної політики України;

- складає разом з Кабінетом Міністрів України платіжний баланс України;
- контролює дотримання затвердженого Верховною Радою України ліміту зовнішнього державного боргу України;
- визначає у разі необхідності ліміти заборгованості в іноземній валюті уповноважених банків нерезидентам;
- видає у межах, передбачених цим Декретом, обов'язкові для виконання нормативні акти щодо здійснення операцій на валютному ринку України;
- нагромаджує, зберігає і використовує резерви валютних цінностей для здійснення державної валютної політики;
- видає ліцензії на здійснення валютних операцій та приймає рішення про їх скасування;
- установлює способи визначення і використання валютних (обмінних) курсів іноземних валют, виражених у валюті України, курсів валютних цінностей, виражених у іноземній валюті або розрахункових (клірингових) одиницях, згідно із статтею 8 цього Декрету;
- установлює за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері статистики, єдині форми обліку, звітності та документації про валютні операції, порядок контролю за їх достовірністю та своєчасним поданням;
- забезпечує публікацію банківських звітів про власні операції та операції уповноважених банків [6];
- видання нормативно-правових актів щодо ведення валютних операцій;
- видача та відкликання ліцензій, здійснення контролю, у тому числі шляхом здійснення планових і позапланових перевірок, за діяльністю банків, юридичних та фізичних осіб (резидентів та нерезидентів), які отримали ліцензію Національного банку на здійснення валютних операцій, в частині дотримання ними валютного законодавства;



- встановлення лімітів відкритої валютної позиції для банків та інших установ, що купують та продають іноземну валюту;
- встановлення порядку проведення обов'язкового продажу та розміру надходжень в іноземній валюті, що підлягають обов'язковому продажу;
- зміна строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів;
- застосування мір відповідальності до банків, юридичних та фізичних осіб (резидентів та нерезидентів) за порушення правил валютного регулювання і валютного контролю [9].

Другу групу суб'єктів валютних відносин становлять особи (юридичні та фізичні), які здійснюють в Україні та за її межами операції з валютними цінностями.

Держава як особливий суб'єкт валютних правовідносин здійснює свої повноваження через механізм здійснення валютної політики. Валютну політику держави можна охарактеризувати як вплив держави, в особі уповноважених нею органів, на учасників валютних правовідносин, здійснюючи заходи, які спрямовані на досягнення цілей валютної політики, а саме: регулювання валютного ринку через ринкові механізми (безпосередній економічний вплив), встановлення прямих валютних обмежень і валютний контроль. До того ж органи управління через правові приписи виражають свої права і встановлюють обов'язкові для виконання суб'єктами другої групи правила поведінки на валютному ринку України та здійснення валютних операцій на ньому.

Друга група суб'єктів валютних відносин характеризується особливим складом учасників, їх правами та обов'язками. Категорії “резиденти” та “нерезиденти” відіграють важливу роль у валютному регулюванні. Зокрема, участь у валютних відносинах цих суб'єктів визначає структуру та зміст Декрету Кабінету Міністрів України “Про систему валютного регулювання і валютного контролю” від 19.02.1993 р. №15-93 (надалі - Декрет), який не дає визначення поняття суб'єктів валютних правовідносин, але поділяє всіх учасників валютних операцій на резидентів та нерезидентів [47, С. 14-15].

До резидентів, згідно з п. 5 ст. 1 Декрету, належать:

- фізичні особи (громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства), які мають постійне місце проживання на території України, у тому числі ті, що тимчасово перебувають за кордоном;
- юридичні особи, суб'єкти підприємницької діяльності, що не мають статусу юридичної особи (філії, представництва тощо), з місцезнаходженням на території України, які здійснюють свою діяльність на підставі законів України;
- дипломатичні, консульські, торговельні та інші офіційні представництва України за кордоном, які мають імунітет і дипломатичні привілеї, а також філії та представництва підприємств і організацій України за кордоном, що не здійснюють підприємницької діяльності;

До нерезидентів, згідно з п. 6 ст. 1 Декрету, належать:

- фізичні особи (іноземні громадяни, громадяни України, особи без громадянства), які мають постійне місце проживання за межами України, в тому числі ті, що тимчасово перебувають на території України;
- юридичні особи, суб'єкти підприємницької діяльності, що не мають статусу юридичної особи (філії, представництва тощо), з місцезнаходженням за межами України, які створені й діють відповідно до законодавства іноземної держави, у тому числі юридичні особи та інші суб'єкти підприємницької діяльності з участю юридичних осіб та інших суб'єктів підприємницької діяльності України;
- розташовані на території України іноземні дипломатичні, консульські, торговельні та інші офіційні представництва, міжнародні організації та їх філії, що мають імунітет і дипломатичні привілеї, а також представництва інших організацій і фірм, які не здійснюють підприємницької діяльності на підставі законів України [9].

Основними ж суб'єктами міжнародних розрахунків є:

1. Імпортер – фізична або юридична особа – підприємство, фірма, що здійснюють підприємницьку діяльність на території однієї країни і одержують з-за кордону готову продукцію, необхідну для здійснення діяльності;

2. Експортер – суб'єкти господарювання, що займаються підприємницькою діяльністю, на території своєї країни і здійснюють постачання за кордон готової продукції, згідно з договором укладеним з фірмою-імпортером;

3. Банк імпортера – банк, у якому обслуговується імпортер, або якому він доручає здійснити міжнародну розрахункову операцію. Банк імпортера може носити назву: банк-емітент, інкасуєчий банк, виконуючий банк;

4. Банк-експортера – банк, у якому обслуговується експортер, або який діє за його дорученням [30, с. 115].

Учасники розрахунків в іноземній валюті вступають в певні відносини між собою з приводу руху товаросупроводжуючих документів і поточного оформлення платежів. Зовнішньоторговельні контракти передбачають передачу товару або товаророзпорядчих документів, що пересилаються банком-експортером банку-імпортеру або банку країни-платника для сплати у встановлений термін.

Механізм розрахунків у зовнішньоторговельних операціях є цілою системою різноманітних способів, засобів і форм платежу. Залежно від співвідношення термінів платежу і поставок товару, розрізняють три основні способи платежу: платіж готівкою, авансовий платіж і платіж у кредит.

Міжнародні розрахунки також часто класифікують за такими двома ознаками як строк платежу та порядку документообороту.

За строками виділяються негайні платежі – «сконто» і платежі в кредит – «інстолмет».

Негайний платіж виконується коли покупець отримав товар чи документи на нього. Якщо оплата відбувається не пізніше десяти днів, то постачальник, як правило, робить покупцеві знижку з ціни у визначеному розмірі (близько 3%). Операція «сконто» підкреслює швидкість здійснення платежу за певну винагороду [72, с. 10].

Готівковий платіж – це оплата товару в повній вартості до переходу товару або товаророзпорядчих документів у розпорядження покупця чи в момент цього переходу.



Розрахунок у кредит (із розстрочкою платежу) є комерційним (фірмовим) кредитом, тобто це кредит експортера імпортеру або видача авансів імпортером експортеру. Умови комерційного кредиту вказуються при укладенні контракту, з урахуванням особливостей законодавства країн-контрагентів.

Поширення в зовнішній торгівлі комерційного кредиту зумовлює зростання ролі кредитних засобів платежу – чеків і векселів. В практиці зустрічаються різні випадки щодо кредитних договорів в іноземній валюті. Так, у проведеному наприкінці 2010 р. Верховним Судом України узагальненні судової практики розгляду цивільних справ, що виникають з кредитних правовідносин, зроблено висновок, згідно з яким не суперечить законодавству України стягнення заборгованості за кредитним договором чи договором банківського вкладу в іноземній валюті, якщо саме вона надавалась за договором і позивач просить стягнути суму у валюті. Зокрема, в узагальненні зазначається, що за відсутності нормативних умов для застосування індивідуального ліцензування щодо зазначених операцій, єдиною правовою підставою для здійснення банками кредитування в іноземній валюті згідно з вимогами ст. 5 Декрету КМУ № 15-93 є наявність у банку генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій, отриманої у встановленому порядку. Тому при розгляді спорів про визнання недійсними договорів про надання кредиту в іноземній валюті судам слід враховувати, що у випадку наявності у банку відповідної генеральної ліцензії та письмового дозволу Національного банку України здійснення кредитних операцій у валюті не суперечить вимогам чинного законодавства України [93].

Третім засобом платежу, що використовується у міжнародній торгівлі, є банківський переказ, який здійснюється за допомогою пересилання платіжного доручення від одного банку до іншого. Розрахунки також організуються за допомогою платіжних доручень, телеграфних переказів інкасо, тощо.

Форми міжнародних розрахунків умовно поділяються на документарні (акредитиви, інкасо) і недокumentарні (платіж на відкритий рахунок, авансові платежі, банківський переказ, векселі та чеки). Переважно використовуються інкасова й акредитивна форми, що значною мірою забезпечують інтереси

експортера й імпортера. Їх перевага в тому, що експортер отримує виручку, а імпортер здійснює платіж тільки після відвантаження товару. Інкасо й акредитив використовуються як при розрахунках готівкою, так і при розрахунках із розстрочкою платежу, тоді експортер виставляє на імпортера тратту; при інкасо оплата товарних документів відбувається чеком [71, с. 11].

## **1.2. Поняття та значення іноземної валюти як засобу платежу в господарському обігу України**

Важливою проблемою для економіки України є розвиток її фінансового ринку. Валютний ринок є його складовою частиною і являє собою не що інше, як систему постійних економічних та організаційних відносин щодо операцій купівлі-продажу іноземних валют і платіжних документів в іноземних валютах [102, с. 52].

У зв'язку з переходом уже незалежної України до ринкової економіки поширюється застосування й обіг іноземної валюти, що в свою чергу покращує взаємодію між вітчизняними та іноземними суб'єктами господарювання за допомогою валютних операцій, тобто взаємних фінансово-розрахункових взаємовідносин між ними. До того ж іноземна валюта може бути додатковим предметом будь-яких господарських відносин і бути вираженою в договорі (контракті) у вигляді ціни або платіжних умов. Тому доцільним є з'ясування змісту терміну «іноземна валюта», який, найперше, має ознаки грошей та використовується як гроші, що є певним самостійним об'єктом регулювання, котрому притаманні певні ознаки й властивості та який є складовою частиною валютних цінностей. Отже, найбільш поширеними сьогодні є саме грошові відносини, які опосередковують різноманітні розрахунково-банківські операції, зокрема й валютні. Ці відносини є, як правило, складними, однією стороною може виступати й держава в особі уповноважених органів та інших суб'єктів.

Валютні цінності та іноземна валюта, як правило, застосовуються у торговельних відносинах, проте вони є і в інших сферах господарювання як

розрахунково-платіжний грошовий засіб. Це сприяє залученню у господарські відносини іноземних суб'єктів господарювання, бо саме вони, як правило, ініціюють використання іноземної валюти у правовідносинах із вітчизняними суб'єктами. Сьогодні практично неможливо уявити національне і міжнародне торговельне співробітництво без використання грошового еквіваленту – валюти, яка в широкому розумінні означає грошову одиницю будь-якої країни. Однак нерідко використовується для позначення коштів, виражених у грошових одиницях тільки іноземних держав або міжнародних кредитних організацій – готівки, вкладів на банківських рахунках, платіжних документів (векселів, чеків тощо), тобто як грошей інших держав [95, с. 16].

Термін «валютні цінності» вважають похідним від слова «валюта», проте на сьогодні термін «валюта» єдиного загально визнаного серед науковців визначення не має. Так, у теорії фінансового права існує дуалістичний підхід щодо його визначення. З одного боку, цим терміном визначають «грошову одиницю країни – тобто національну валюту», з іншої – «грошові одиниці іноземних держав, а також кредитні та платіжні документи, що виражаються в іноземних грошових одиницях і використовуються в міжнародних розрахунках – іноземна валюта».

Валюта і валютні цінності, за своєю природою пов'язані з грошима. Це пов'язано з тим, що валюта і валютні цінності, здійснюючи роль грошей, перш за все, виступають засобами платежу в міжнародних розрахунках.

Валюта України є одним із елементів категорії «валютні цінності». Під терміном «валюта України» чинне національне законодавство розуміє грошові знаки у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет і інших форм, що перебувають в обігу та є законними платіжними засобами на території України, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього й підлягають обмінові на грошові знаки, що перебувають в обігу. До валюти України також відносяться кошти на рахунках, у внесках в банківських та інших фінансових установах на її території. Таким чином, через відсутність родового визначення терміну «валюта» та нормативно закріпленого визначення «валюта України», законодавець



фактично ототожнює останню з поняттям «національна грошова одиниця», називаючи грошову одиницю України гривню – валютою України і відносячи її до валютних цінностей. Тобто, національна одиниця України, яка чинним законодавством України віднесена до валюти України і автоматично до валютних цінностей, також мусить мати певні правові обмеження щодо обігу.

В Україні іноземною валютою визнаються готівкові грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів (паперові носії), монет (металеві), що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу. Крім того, до категорії іноземної валюти відносяться безготівкові кошти – кошти у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, що перебувають на рахунках або вносяться до банківських та інших фінансових установ за межами України [33, с. 60].

Термін «іноземна валюта» є предметом дослідження у літературі та визначається нормами вітчизняного законодавства з урахуванням грошово-фінансового характеру та трансакційної (розрахунково-обмінної) функції. Легальне визначення іноземної валюти та її видів міститься у багатьох законодавчих нормах. Так, господарське законодавство через визначення характеру іноземної валюти регламентує її використання і застосування у господарському обігу: у ч. 5 ст. 139 ГК України зазначається, що іноземна валюта є грошовим засобом у складі майна суб'єктів господарювання, а згідно з ч. 1 ст. 140 ГК України гроші є джерелом формування майна суб'єктів господарювання [95, с. 27].

Отже, крім грошового використання, іноземна валюта може виступати й капіталом будь-якого суб'єкта господарювання, що зазначається у його статутних документах або банківських рахунках і використовується у його діяльності чи відносинах з іншими суб'єктами. Так, іноземна валюта як стабільна фінансова гарантія платоспроможності господарюючого суб'єкта використовується як статутний капітал – на стадії заснування суб'єкта, а далі – у його діяльності [24, с.

274]. Вираження капіталу суб'єкта господарювання, як правило, здійснюється у вільно конвертованій іноземній валюті, але виникає практична проблема щодо її збереження у банківських установах, адже процес її повернення у разі визнання банку або іншої фінансової установи банкрутом є вельми складний і довготривалий [95, с. 27].

Маючи грошовий фінансовий характер, іноземна валюта виступає поширеним засобом платежу, який опосередковує господарську діяльність і господарські відносини як суб'єктів господарювання, так й інших осіб. Наприклад, іноземна валюта використовується як істотна умова грошових зобов'язань згідно із чч. 2 та 3 ст. 533 ЦК України, у ст. 189 ГК України презюмується використання іноземної валюти виключно у зовнішньоекономічних договорах [95, с. 29].

Щодо поняття «іноземна валюта», то воно широко використовується в економічній літературі. Але, незважаючи на широке застосування, сутність цього економічного терміну не знайшла однозначного трактування. Деякі економісти визначають іноземну валюту як грошову одиницю будь-якої країни. В інших наукових роботах поняття - іноземна валюта означає грошову одиницю, яка використовується у функціях світових грошей, тобто як міжнародна розрахункова одиниця, засіб обігу та платежу [67]. Також є інше визначення такого поняття, а саме визначення іноземної валюти визначається територією використання грошового знаку. Отже, в правовому розумінні головною відмінною рисою між національною та іноземною валютою є територіальна приналежність використання грошей.

Сьогодні основними видами іноземної валюти є:

– вільно конвертовані валюти, які широко використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями і продаються на головних валютних ринках світу, та банківські метали (до них відносять: австралійські долари (AUD), англійські фунти стерлінгів (GBP), датські крони (DKK), долари США (USD), ісландські крони (ISK), канадські долари (CAD), норвезькі крони

(NOK), шведські крони (SEK), швейцарські франки (CHF), японські єни (JPY), євро (EUR), СПЗ (XDR), золото (XAU), паладій (XPD), платина (XPT), срібло).

Вільна конвертованість більшості національних валют країн світу на золото існувала до Першої світової війни. В роки світової економічної кризи 1929 - 1933 р. золотий стандарт було скасовано, конвертованість національних валют на золото в більшості розвинених країн практично припинила існувати. Лише долари США, які належали центральним банкам та іншим офіційним органам зарубіжних країн, до серпня 1971 р. могли обмінюватися казначейством США на золото. Після серпня 1971 р., у зв'язку з кризою валютно-фінансової системи та знеціненням долара, було припинено конвертованість долара на золото [41, С. 184-187].

– неконвертована валюта – це така національна валюта, яка функціонує тільки в межах країни та не обмінюється на іноземні. До таких валют належать: азербайджанські манати (AZM), єгипетські фунти (EGP), нові тайванські долари (TWD), таджицькі сомони (TJS), туркменські манати (TMM), узбецькі суми (UZS), югославські динари (YUM) та всі інші, що не належать до 1 та 2 груп валют [57, С. 100-103].

Іноземна валюта є об'єктом купівлі-продажу на валютному ринку, зберігається на рахунках у банках, але не є законним платіжним засобом на території певної держави. Винятком можуть бути тільки періоди сильної інфляції [64, с. 104].

За останні роки дедалі більша кількість вітчизняних підприємств виходить на міжнародний ринок. Тому виникає необхідність здійснювати різноманітні операції в іноземній валюті.

В зовнішньоекономічній діяльності розрізняють близькі за значенням поняття — операції з валютними цінностями та — операції в іноземній валюті [67].

Операції з валютними цінностями – це такі операції, об'єктом яких виступає іноземна валюта у вигляді американського долара, німецької марки, японської ієни тощо.



Операціями в іноземній валюті вважаються господарські операції, вартість яких виражена в іноземній валюті, або господарські операції, що потребують розрахунків в іноземній валюті [34, с. 48]. Також судова практика зазначає, що вираження у договорі грошових зобов'язань в іноземній валюті не суперечить чинному законодавству [85].

До таких операцій можна віднести: одержання або надання позик в іноземній валюті; придбання запасів, основних засобів, інших активів, робіт, послуг в іноземних постачальників; продаж готової продукції, товарів, робіт, послуг іноземним покупцям; виплата витрат на відрядження за кордон тощо.

Операції в іноземній валюті проводяться багатьма підприємствами й організаціями, що здійснюють свою діяльність в Україні, а також їх представництвами, філіями, дочірніми і асоційованими підприємствами за межами України [34, с. 48].

У той же час, згідно зі ст. 5 Закону України — Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні, підприємства ведуть бухгалтерський облік і складають фінансову звітність у грошовій одиниці України. На вимогу користувачів фінансова звітність може бути додатково перерахована в іноземну валюту [4].

Цікавим є випадок із судової практики щодо застосування іноземної валюти, а саме 04 липня 2018 року Велика Палата Верховного Суду в рамках справи № 761/12665/14-ц, провадження № 14-134цс18 (ЄДРСРУ № 75296546) погодилась з висновком колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду про необхідність відступити від правової позиції Верховного Суду України щодо застосування пункту 8 частини першої статті 49 Закону № 606-XIV у подібних правовідносинах, викладеного в постанові від 13 вересня 2017 року у справі № 6-1445цс17, тобто Велика Палата Верховного Суду зробила висновок, що у статті 53 Закону № 606- XIV закріплено особливості звернення стягнення на кошти боржника в іноземній валюті на виконання рішень при обчисленні боргу в іноземній валюті. У разі зазначення у судовому рішенні про стягнення суми коштів в іноземній валюті з визначенням еквіваленту такої суми у

гривні стягувачеві має бути перерахована вказана у резолютивній частині судового рішення сума в іноземній валюті, а не її еквівалент в гривні. Перерахування стягувачеві суми у національній валюті України чи іншій валюті, аніж валюта, зазначена у резолютивній частині судового рішення, не вважається належним виконанням судового рішення [84]. Тобто, визначаючи характер грошового зобов'язання, судом було визначено стягнення з боржника суми саме в іноземній валюті, що на момент ухвалення рішення суду становило визначений за офіційним курсом НБУ еквівалент у національній валюті України. Зазначення судом у своєму рішенні двох грошових сум, які необхідно стягнути з боржника, внесло двозначність до розуміння суті обов'язку боржника, який має бути виконаний примусово за участю державного виконавця.

Коли суб'єкт господарювання здійснює яку-небудь операцію в іноземній валюті, виникає необхідність первинного визнання активів, доходів, витрат, зобов'язань. У момент первинного визнання операції в іноземній валюті відображаються в бухгалтерському обліку у гривнях шляхом перерахування суми в іноземній валюті із застосуванням валютного курсу, що діяв на дату здійснення операції.

Відображаючи операції в іноземній валюті у валюті звітності, необхідно здійснити їх перерахунок із застосуванням валютного курсу. Валютний курс – це курс грошової одиниці України (гривні) до грошової одиниці іншої країни (іноземної валюти). Для цілей бухгалтерського обліку використовується валютний курс, який встановлює Національний банк України [106, С. 1-23].

При коливанні валютних курсів виникає таке поняття, як курсова різниця. Коливання курсів валют спричиняють появу валютного ефекту, який проявляється у можливому викривленні інформації про фінансовий стан суб'єкта господарювання. Виявлено фактори, які визначають рівень впливу коливань валютних курсів на показники фінансового стану суб'єкта господарювання, а саме: зовнішні відносно підприємства (курси валют, встановлені ззовні й не підлягають впливу з боку підприємства; кількість іноземних валют, в яких підприємство може здійснювати свою діяльність в межах імперативних норм, що



регулюються державою), внутрішні (обсяги господарських операцій в іноземній валюті, момент здійснення господарських операцій, рішення щодо яких приймає підприємство) [80].

Відповідно, суб'єкт господарювання частково може впливати на ступінь прояву валютного ефекту, тим самим нівелюючи можливі наслідки зміни курсів валют [67].

Отже, валюта є певним спеціальним засобом законного платежу, предметно-об'єктним чинником валютних операцій, засобом, який обслуговує господарсько-майнові відносини та використовується в порядку й умовах, передбачених нормами чинного законодавства [96, С. 77–80].

Тобто іноземна валюта є певним видом валютних цінностей, самостійним специфічним грошовим засобом, який через готівкову і безготівкову форми становить зміст господарського зобов'язання, як правило, грошового та є об'єктом господарського обороту згідно з нормами чинного законодавства [95, с. 42]. А самі гроші є об'єктом виключно державного регулювання у формі нормативного закріплення, контролю, нагляду, планування та застосування відповідальності за порушення норм фінансово-валютного законодавства.

### **1.3. Роль банків в організації розрахунків в іноземній валюті**

Здійснюючи міжнародні валютні операції, потрібно ретельно зважувати ступінь ризику, що зовсім не легко, особливо, якщо повинні бути закуплені або продані інвестиційні товари з великою тривалістю виробничого або монтажного циклу і угода, що передбачається, буде закінчена через декілька років. Завдяки досвіду численній кількості операцій банківські спеціалісти можуть значною мірою сприяти безперебійному протіканню таких угод, як простих, так і складних. Тому вже на перших етапах здійснення значних проектів рекомендується залучати великий банк для переговорів і посередницької оцінки.

Щоб глибше збагнути суть банків слід виділити основні напрямки їх діяльності. Якщо їх розглядати у історичному ракурсі, то відомо, що перші банки



виконували такі операції, як: 1) прийняття вкладів на збереження; 2) видача позик під проценти з обов'язковим отриманням від клієнтів письмового зобов'язання чи застави; 3) здійснення платежів шляхом переказу коштів через відповідні книги, що забезпечувало зручність, легкість та безпеку у перевезенні великих сум грошей та не пошкодження монет. А із розширенням торговельних операцій за межі території середньовічної держави банки почали займатися мінняльною справою, здійснюючи обмін іноземних монет на місцеві, зважаючи на їх золотий вміст. Перші банківські продукти, пройшовши численні трансформації та вдосконалення, виконуються й нині, тобто основними операціями, які в сукупності становлять основу банківської діяльності можна вважати: 1) пасивні операції, тобто залучення грошових коштів на депозитні вклади; 2) активні – розміщення, надання кредитів клієнтам у тимчасове користування з метою отримання прибутку у вигляді відсотків; 3) розрахункові операції, які здійснюються банками за дорученням їх клієнтів у готівковій чи безготівковій формі; 4) валютно-обмінні, або валютні операції, які за умов глобалізації світового економічного простору зазнають постійного розвитку [48, с. 42].

До факторів розвитку міжнародних операцій комерційних банків відносяться:

- закріплення економічного і фінансового стану розвинутих країн;
- зниження бар'єрів у міжнародній торгівлі, що підвищує розвиток банківських операцій;
- збільшення закордонних інвестицій;
- технічний прогрес у галузі транспорту і зв'язку [82, с. 311].

До основних функцій банків, що здійснюють міжнародні операції, відносяться:

- міжнародні розрахункові операції;
- міжбанківські валютні операції на міжнародному валютному ринку;
- кредитування міжнародної торгівлі і послуг;
- обслуговування міжнародного руху капіталів і кредитів.

Розрахунки в міжнародній торгівлі — це регулювання платежів за грошовими зобов'язаннями та вимогами, що виникають між юридичними особами та громадянами різних країн на підставі економічних, політичних, науково-технічних, культурних та інших відносин [82, с. 312].

Основні види міжбанківських розрахунків:

А) через організацію кореспондентських відносин між комерційними банками (лоро – ностро);

Б) через кореспондентські рахунки, що відкриваються в центральному банку. Як правило, це повні розрахунки, що виконуються індивідуально, на валовій основі. Їх можна характеризувати як платежі брутто;

В) розрахунки через клірингові установи. Це розрахунки, або платежі нетто.

Форми проведення міжбанківських розрахунків:

А) через Національну систему електронних платежів (СЕП), що функціонує при НБУ;

Б) через власні платіжні системи банківських установ, узгоджені з НБУ;

В) через прямі кореспондентські відносини між комерційними банками.

Основні принципи здійснення міжбанківських розрахунків:

- підтримка банками своєї ліквідності на рівні, що забезпечує безперебійне, в повному обсязі, проведення розрахунків з іншими банками, особливо за платежами клієнтів;

- контроль за правильністю здійснення розрахунків і проходження документів;

- контроль за технологічними ризиками;

- встановлення кореспондентських відносин між банками [69, с. 145].

Міжнародні розрахунки базуються на проведенні банками різного роду фінансових платежів. Для здійснення платежів, що перетинають кордони, банки відкривають іноземні філії або рахунки в банках-кореспондентах за кордоном. Усі великі банки, які активно працюють на міжнародному рівні, мають власні закордонні філії у найважливіших торговельних центрах світу — в Нью-Йорку,

Лондоні, Токіо, Люксембурзі, Цюриху, Франкфурті-на-Майні, Гонконзі і Сінгапурі.

Однак банки не можуть утримувати власні філії в усіх країнах, з якими їхні клієнти мають ділові контакти, тому для співробітництва з закордонними банками вони встановлюють кореспондентські відносини. У широкому розумінні «кореспондентські відносини» являють собою весь комплекс можливих форм співробітництва між банками [72, с. 26].

Міжнародні кореспондентські відносини – договірні відносини між банками різних країн з приводу взаємного надання банківських послуг, або одним з них за дорученням і за рахунок іншого.

Кореспондентом може виступати банк, що представляє інтереси іншого банку за його рахунок і виконує його фінансові та комерційні доручення. При виборі закордонного банку-кореспондента важливу роль відіграють його позиція на фінансовому ринку, надійність і платоспроможність [71, с. 38].

Предметом кореспондентських відносин є ділові відносини між двома банками.

Кореспондентські відносини актуальні в тому випадку, якщо один банк з метою здійснення своїх операцій хоче користуватися послугами іншого банку.

Наявність широкої мережі кореспондентських рахунків надає банкам можливість:

- звернутися за консультацією про торгові і правові правила безпосередньо до партнера у відповідній державі;
- одержати довідку про фірми-резиденти цих держав з метою консультації власних клієнтів;
- рекомендувати партнера як адресата-референта;
- рекомендувати третій особі партнера як уповноваженого з перевірки підписів посадових осіб;
- включити банк-кореспондент як посередника у проведення угод по інкасо або акредитиву та інше [70, с. 78].

Види кореспондентських відносин:



- безпосередньо між комерційними банками;
- між комерційними банками та НБУ.

Кореспондентські відносини між банками можуть виникати:

- в межах однієї країни;
- з іноземними банками (для міждержавних розрахунків).

При встановленні кореспондентських відносин з іноземними банками банківській установі необхідно отримати генеральну ліцензію в Центрального Банку.

При прямих кореспондентських відносинах між банками відкривається кореспондентський рахунок – на якому відображено розрахунки, здійснені однією установою банку за дорученням іншої на підставі укладених кореспондентських угод.

Банки, які встановили між собою кореспондентські відносини називаються банками-кореспондентами (відкривають кореспондентські рахунки типу ностро, лоро після отримання відповідного письмового дозволу НБУ).

Рахунок ЛОРО – рахунок, відкритий банком банку – кореспонденту («Ваш рахунок у Нас»).

Рахунок НОСТРО – рахунок, відкритий банком у банку – кореспонденті («Наш рахунок у Вас»).

Рахунок НОСТРО в одному банку є рахунком ЛОРО в іншому. Основне призначення коррахунків – проведення банками розрахункових операцій за дорученням клієнтів [69, с. 147].

Отже, кореспондентські відносини є міжбанківськими операціями, які пов'язані зі здійсненням різних міжнародних розрахунків.

Кореспондентські відносини можуть встановлюватися із взаємним відкриттям рахунків чи з відкриттям рахунку в одному із банків: (А-кореспонденти), або без відкриття рахунків (Б-кореспонденти). Про А-кореспондентів йдеться, коли зв'язок між вітчизняним та іноземним банками здійснюється через кореспондентські рахунки, як на одно- так і на двосторонній основі.

В разі відносин з Б-кореспондентом, взаємні рахунки відсутні, хоч співробітництво між ними може бути інтенсивним. На відміну від кореспондентських відносин типу А, необхідна для виконання банківських доручень третя кредитна установа, як правило, країни у валюті якої має бути здійснена оплата. Доручення виконуються у межах агентської угоди через банки, де обидва партнери мають свої кореспондентські рахунки.

На основі кореспондентських договорів здійснюють розрахунки в зовнішній торгівлі, в тому числі акредитивами, переказними вексями, іноземними грошовими переказами. У передбачені договором терміни банки-кореспонденти взаємно звіряють записи на кореспондентських рахунках [70, с. 81].

Слід зазначити, що банки, здійснюючи розрахунки за зовнішньоекономічними договорами своїх клієнтів, є учасниками тільки розрахунків, але не самих торговельних операцій [71, с. 43].

Окрім проведення платіжних операцій, через кореспондентську мережу відбувається також обмін інформацією про відповідні країни, їх економічний і політичний стан. Крім цього, надається інформація, які торговельні звичаї існують у країнах, що необхідно враховувати при перетинанні товарами кордонів і які прийнятні умови платежів.

Зростання обсягів міжнародної торгівлі і розширення міжбанківських зв'язків веде до збільшення обсягів валютних, кредитних і фінансових розрахункових операцій. У зв'язку з цим збільшується документообіг, кількість ділових паперів — платіжних фінансових документів. Крім цього, учасники ринку постійно обмінюються інформацією про курси валют і цінних паперів, процентні ставки тощо. Інформаційні потоки виходять за межі національних кордонів. Для підвищення ефективності проведення розрахунків та уніфікації операцій банки почали встановлювати комп'ютерні системи, які прискорили швидкість проведення платежів.

Однак ще на початку комп'ютеризації розрахунків банки розробляли свої власні системи, які поліпшували внутрішню ефективність роботи, але відсутність

загальних стандартів унеможливила зв'язки з системами інших банків. Тому міжбанківські перекази здійснювалися в паперовому вигляді через телекс, пошту або фізичну доставку.

Зростання платіжного обороту між банками країн світу викликало необхідність створення комунікаційних систем стандартизованого вигляду, які б працювали з уніфікованою інформацією. У 70-х роках ХХ ст. почали створюватися такі системи [72, с. 29].

Найбільш стандартизованою у міжнародній банківській справі є міжнародна мережа, що пов'язує національні клірингові та банківські мережі, утворюючи світову фінансову систему телекомунікацій S.W.I.F.T. (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication), яку було засновано в 1977 році консорціумом великих банків Західної Європи і США.

Членами SWIFT можуть бути банки, що уповноважені виконувати міжнародні банківські операції і перебувають в країні, яка має регіональний процесинговий центр. Власниками акцій SWIFT можуть бути тільки банки, що є його членами. Члени товариства, водночас, виступають власниками акцій, які розміщуються з урахуванням обсягу операцій, що здійснюються банком через мережу SWIFT. Отже, чим більше повідомлень відправляє банк, тим більшу кількість акцій розподіляє йому Правління товариства [71, с. 44].

В Україні першими учасниками SWIFT стали більше ніж 20 банків, у тому числі НБУ, Перший український міжнародний банк, Укрсоцбанк, Промівестбак, «Україна», Укрексімбанк, Градобанк, банк «Ажіо», ПриватБанк, а також Українська міжбанківська валютна біржа.

SWIFT розкриває перед своїми учасниками багато унікальних можливостей:

- підвищення ефективності роботи банку за рахунок використання стандартизації та сучасних способів передачі інформації;
- забезпечення надійності при передачі повідомлень (кодування і спеціальний порядок передачі й прийому);



- прямий доступ банків-учасників SWIFT до своїх кореспондентів, відділень і філій в усьому світі (звичайне повідомлення може бути доставлено за 20 хв, термінове – за 5 хв);
- використання стандартизованих повідомлень, що допомагає подолати мовні бар'єри й зменшити відмінності в практиці застосування міжнародних банківських операцій;
- гарантія безпеки передачі, тобто захист від підробок, втрати інформації та обов'язкова відповідь за всіма платіжними дорученнями і фінансовими повідомленнями (за весь період роботи SWIFT) [69, с. 104].

Головними сферами діяльності системи СБІФТ є:

- платежі - системи для виконання банківських інструкцій, інструкцій клієнта, повідомлень, заяв, клірингу і розрахунків;
- цінні папери - системи для підтримки торговельних підтверджень, клірингу, розрахунків і процедури зберігання. СБІФТ надає мережеві послуги для CREST (система розрахунків за цінними паперами у Великобританії) і CGO (клірингова палата і депозитарій у Великобританії);
- іноземна валюта і грошові ринки - системи для підтримки повідомлень підтвердження, відповідностей, двосторонніх і багатосторонніх відносин. СБІФТ забезпечує засоби відповідностей і повідомлень для ЕСНО (Клірингова палата іноземної валюти Інтербанку в Лондоні) [72, с. 30].

Головним досягненням SWIFT є розробка і створення особливого формату банківських повідомлень, з допомогою яких різні установи здійснюють міжнародні розрахунки. Кожному виду повідомлень присвоювався трирозрядний номерний код (Message Typ = MT). Наприклад, перекази клієнтів, які становлять велику частину обсягу повідомлень, позначаються як MT 100, а підтвердження валютних операцій – MT 300 [71, с. 45].

Особливістю розрахунків у торгівлі із країнами з ринковими економічними відносинами є те, що в цих країнах розрахункові документи служать одночасно тим інструментом, який полегшує практичне здійснення фінансування зовнішньоторговельних угод. Це, з одного боку, призводить до використання

великої різноманітності форм розрахунків, з іншого — вимагає точності формулювань при визначенні форм розрахунків, а також чіткості формулювань у розрахункових документах і ретельності при їх виготовленні.

Так як розрахунки за зовнішньоторговельними угодами здійснюються, здебільшого, через банки, які є не тільки посередниками в розрахунках, але і кредиторами, установами, котрі фінансують угоди, банки взяли на себе функції контролю для забезпечення своїх інтересів і, в залежності від умов платежу, часто виступають як гаранті. Виступаючи як контролери і гаранті, банки можуть висувати свої вимоги до умов розрахунків і форм платежу, з якими експортер та імпортер не можуть не рахуватися.

Кредиторами з зовнішньоторговельних угод можуть виступати експортери, імпортери, банки, кредитно-фінансові організації і держава. На практиці фінансування зовнішньоторговельних угод прямо чи побічно здійснюється комерційними банками, а експортер чи імпортер виступає як ініціатор і відповідальна особа за своєчасне погашення кредиту і пов'язаних із ним витрат.

На міжнародному ринку позикових капіталів вироблено практикою певні звичаї в оформленні і порядку виконання кредитних операцій, які змушені враховувати наші комерційні банки. Будь-яка організація нашої країни, яка виходить на зовнішній ринок, при формуванні умов зовнішньоторговельної угоди повинна використовувати існуючі організаційні форми кредитування експорту або імпорту і, перш за все, при визначенні умов розрахунків. У зовнішньоторговельних контрактах умови розрахунків передбачають: на якій стадії руху товару здійснюється його оплата, а також виконання платежу є одноразовим чи шляхом декількох внесків. Нерідко поєднують купівлю за готівку і в кредит [82, с. 313].

Операції з іноземною валютою на території кожної держави здійснюються відповідно до її чинного законодавства. В Україні валютні операції регулюються Декретом Кабінету Міністрів «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» та низкою інших документів уряду і Національного банку, які визначають:

- основні принципи здійснення валютних операцій;
- види валют і валютних цінностей, які застосовуються в Україні;
- права й обов'язки резидентів і нерезидентів відносно володіння, користування та розпорядження валютами і валютними цінностями на території України;
- повноваження та функції українських органів валютного регулювання і валютного контролю.

У більшості країн світу операції з валютою здійснюються уповноваженими банками, тобто комерційними банками, які отримали ліцензії від своїх центральних банків на здійснення операцій в іноземній валюті, включаючи банки з участю іноземного капіталу та банки, капітал яких повністю належить іноземним учасникам.

Для здійснення міжнародних розрахунків банки відкривають валютні рахунки. Валютним рахунком є рахунок, який відкривається в комерційному банку для зберігання іноземної валюти та здійснення всіх видів банківських операцій. Порядок відкриття та ведення валютних рахунків у країнах світу регулюється чинним законодавством держави, нормативними актами центральних банків. Операції на рахунках здійснюються на підставі розрахункових документів установлених форм.

В Україні порядок відкриття та ведення валютних рахунків відбувається відповідно до Інструкції «Про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах» від 12.11.2003 № 492 [14].

Відкриття рахунків юридичним особам (підприємствам, які займаються зовнішньоекономічною діяльністю в Україні) передбачає подання в комерційний банк відповідного набору документів [72, с. 33]:

- заяви про відкриття поточного рахунку (додаток 2). Заяву підписує керівник юридичної особи або інша уповноважена на це особа;
- копії належним чином зареєстрованого установчого документа (статуту/засновницького договору/установчого акта/положення). Юридичні особи, установчі документи яких оприлюднені на порталі електронних сервісів,



установчий документ у паперовій формі не подають. Юридичні особи публічного права, які діють на підставі законів, установчий документ не подають. Юридична особа, яка створена та/або діє на підставі модельного статуту, затвердженого Кабінетом Міністрів України, подає копію рішення про її створення або про провадження діяльності на підставі модельного статуту, підписаного усіма засновниками;

- картки із зразками підписів.

Поточний рахунок в іноземній валюті відкривається суб'єкту господарювання для зберігання грошей і проведення розрахунків у межах законодавства України в безготівковій та готівковій іноземній валюті, для здійснення поточних операцій, визначених законодавством України, для здійснення інвестицій за кордон, розрахунків за купівлю-продаж облігацій зовнішньої державної позики України, для зарахування, використання і погашення кредитів (позик, фінансової допомоги) в іноземній валюті, для надходження іноземних інвестицій в Україну відповідно до законодавства України, а також для проведення операцій, передбачених генеральною ліцензією Національного банку на здійснення валютних операцій [14].

Можна привести приклад із практики, а саме Банк звернувся до Вищого господарського суду України з касаційною скаргою, в якій не погоджується з рішенням та постановою і просить їх скасувати та прийняти нове рішення про відмову в позові про стягнення збитків, мотивуючи скаргу порушенням і неправильним застосуванням судами норм матеріального права, зокрема, ст. ст. 203, 452, 469 ЦК УРСР. Як вбачається з матеріалів справи та встановлено судами, на наданій Банком копії контракту від 06.08.2003 р. відсутні дані про її засвідчення Товариством у встановленому порядку. Згідно пояснень відповідача, наданих в судовому засіданні місцевого господарського суду, вказаний контракт Банком отримано від позивача факсимільним зв'язком, що не відповідає вимогам діючого законодавства України. На цій підставі та деяких інших Вищий господарський суд України Постанову, в якій зазначив, що рішення господарського суду АР Крим від 05.12.2003 р. та постанову Севастопольського

апеляційного господарського суду від 20.01.2004 р. у справі № 2-17/15452-2003 залишити без змін [86].

Щодо порядку відкриття поточних рахунків фізичним особам для власних потреб, то Інструкція передбачає - якщо фізична особа не має в цьому банку рахунків, то відкриття поточного рахунку здійснюється в такому порядку:

- фізична особа пред'являє уповноваженому працівнику банку паспорт або інший документ, що посвідчує особу. Фізичні особи-резиденти додатково мають пред'явити документ, виданий контролюючим органом, що засвідчує їх реєстрацію в Державному реєстрі фізичних осіб - платників податків;
- фізична особа, яка займається підприємницькою діяльністю, зобов'язана зазначити про свій статус підприємця у заяві про відкриття поточного рахунку;
- фізична особа, яка займається незалежною професійною діяльністю, зобов'язана також подати до банку копію документа, що підтверджує взяття на облік такої особи відповідним контролюючим органом;
- на підставі цих документів уповноважений працівник банку здійснює ідентифікацію та верифікацію фізичної особи, яка відкриває рахунок;
- фізична особа заповнює заяву про відкриття поточного рахунку;
- між фізичною особою і банком укладається договір банківського рахунку [14].

З поточного рахунку в іноземній валюті за розпорядженням фізичної особи-резидента або за його дорученням проводяться такі операції:

- а) в іноземній валюті:
  - перерахування за межі України відповідно до нормативно-правового акта Національного банку, що регулює здійснення за межі України переказів фізичних осіб за поточними валютними неторговельними операціями;
  - повернення на рахунок юридичної особи/фізичної особи-резидента, яка є підприємцем/офіційного представництва/постійного представництва невикористаного залишку іноземної валюти, отриманої цією фізичною особою-резидентом - працівником для забезпечення витрат на відрядження;

- перерахування на інвестиційний рахунок нерезидента-інвестора в Україні або на його рахунок в іноземному банку з урахуванням вимог нормативно-правових актів Національного банку, що регулюють здійснення іноземних інвестицій в Україну;
- виплата готівкою (вивезення за межі України здійснюється згідно з нормативно-правовим актом Національного банку, що регулює переміщення готівки і банківських металів через митний кордон України, крім коштів, отриманих від нерезидентів як кредит, позика, поворотна фінансова допомога;
- виплата платіжними документами (вивезення за межі України здійснюється згідно з нормативно-правовим актом Національного банку, що регулює переміщення готівки і банківських металів через митний кордон України;
- перерахування в межах України на рахунок іншої фізичної особи-резидента;
- перерахування на власний поточний або власний вкладний (депозитний) рахунок в іноземній валюті;
- перерахування на власний рахунок умовного зберігання (ескроу) в іноземній валюті з метою проведення розрахунків з нерезидентом-інвестором з урахуванням вимог нормативно-правових актів Національного банку, що регулюють питання здійснення іноземних інвестицій в Україну;
- продаж на міжбанківському валютному ринку України для подальшого зарахування на рахунок у національній валюті;
- перерахування коштів для здійснення операцій, передбачених відповідною індивідуальною ліцензією або реєстраційним свідоцтвом Національного банку;
- перерахування власником рахунку коштів за операціями з ощадними (депозитними) сертифікатами;
- перерахування з метою здійснення розрахунків за операціями з казначейськими зобов'язаннями України (відповідно до умов їх розміщення та погашення);



- перерахування коштів для погашення заборгованості за отриманим кредитом в іноземній валюті (у тому числі проценти, комісійні, неустойка відповідно до законодавства України);
- перерахування власником рахунку кредитором для виконання зобов'язань за боржника за договором поруки;
- обмін валюти за дорученням власника рахунку відповідно до нормативно-правових актів Національного банку з питань торгівлі іноземною валютою та умов договору банківського рахунку з одночасним зарахуванням обмінної іноземної валюти на рахунок цієї фізичної особи;
- перерахування за межі України нерезиденту як відшкодування за виконане ним зобов'язання за гарантією, договором поруки;
- перерахування з метою здійснення розрахунків за арбітражними операціями на умовах маржинальної торгівлі;
- перерахування на рахунок резидента-посередника, який за дорученням власника рахунку або іноземного інвестора на підставі договору комісії або доручення здійснює купівлю-продаж об'єкта іноземної інвестиції в Україні, що належить іноземному інвестору;
- перерахування коштів для розміщення в банках України на умовах субординованого боргу з подальшим урахуванням цих коштів до капіталу банку [14];

Отже, банки відіграють центральну роль на зовнішніх валютних ринках, оскільки вони:

- а) продають і купують іноземну валюту, що, безумовно, є суттєвим елементом у міжнародних торгових угодах;
- б) допомагають торговцям усунути або звести до мінімуму експозицію до іноземної валюти різноманітними способами.

Отже, окрім звичайних операцій комерційних банків усередині країни, значна їх частина надає послуги за її межами. В основному міжнародні операції з іноземною валютою включають всі послуги, на які є попит з боку клієнтів, що

беруть участь у міжнародній торгівлі, інвестиційній діяльності та туризмі; тобто, вони являють собою розвиток послуг всередині країни.

Операції з іноземною валютою здійснюють багато банків, але тільки деякі з них створюють і підтримують відповідний ринок — ведуть валютну позицію, тобто зберігають запаси валюти. Саме вони складають основу міжнародного валютного ринку [82, с. 316].

## Розділ 2

# ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗРАХУНКІВ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ

### 2.1. Документарні та недокументарні форми розрахунків в іноземній валюті

Форми платежу (розрахунків) — це врегульовані законодавством країн-учасниць способи виконання грошових зобов'язань за зовнішньоторговельним контрактом. Форма розрахунків це спосіб оформлення, передачі і оплати товаросупровідних і платіжних документів, що склалися в міжнародній комерційній і банківській практиці. Порядок здійснення форм міжнародних розрахунків регулюється міжнародними документами, які розробляються спеціально створеними організаціями — Міжнародною торговельною палатою, Комісією з права міжнародної торгівлі ООН тощо.

Форми міжнародних розрахунків умовно поділяються на документарні (акредитиви та інкасо) та недокументарні (платіж на відкритий рахунок, авансові платежі, банківський переказ, векселі та чеки). Вибір конкретної форми розрахунків, за допомогою якої здійснюватимуться платежі за зовнішньоторговельним контрактом, визначається угодою сторін — партнерів по зовнішньоторговельній операції.

До недокументарних форм розрахунків відносяться: платіж на відкритий рахунок, авансові платежі, банківський переказ, векселі та чеки. Розглянемо більш детально механізм використання кожного [99, с. 197].

Авансовий платіж передбачає передачу покупцем продавцю грошової суми, або майнової цінності до відвантаження товару у рахунок виконання зобов'язань за контрактом.

Недоліком авансової форми розрахунків є комплексний ризик імпортера, який полягає у такому:



- експортер може не поставити товар, або поставити несвоєчасно, невідповідної якості, або неправильної сертифікації;
- експортер може не дотримуватись асортименту товару, умов транспортування, пакування, що зробить товар некондиційним;
- імпортер фінансує поставку за певний проміжок часу, до того як він фізично отримує товар у своє розпорядження, тобто він «зв'язує» свій капітал до отримання товару [103, с. 51].

Чек – це паперовий розрахунковий документ установленої форми, що містить нічим не обумовлене письмове розпорядження чекодавця платнику про сплату чекодержателю зазначеної в ньому суми коштів протягом установленого строку.

Використання чека як засобу платежу дозволяє економити витрати на обіг дійсних грошей і прискорює платежі, після чого чеки оплачуються після подання.

Розрізняють такі види чеків:

а) іменний, або чек, виписаний на користь певної особи. Такий документ не може бути переданий за допомогою звичайного індосаменту. Тут передача здійснюється цесією, тобто шляхом здійснення передаточного надпису з зазначенням: «не наказу», завіреном у нотаріальному порядку у відповідності з нормами цивільного права. При передачі шляхом цесії його держатель набуває тільки тих прав по чеку, які мав попередній чекодержатель;

б) ордерний чек, тобто чек, виписаний на користь певної особи або за наказом. Передається такий чек за допомогою індосаменту з записом «Наказу» або без нього. Цей вид чека найчастіше застосовується в міжнародному платіжному обігу;

в) чек на пред'явника виписується пред'явнику і може бути переданий другій особі як з індосаментом, так і без нього. Як правило, цей чек виставляється клієнтом на свій банк. Чекодавець висилає його своєму партнеру за кордоном, який при одержанні чека виставляє його своєму банку для кредитування свого рахунка. Таким чином, за допомогою чека на пред'явника чекодавець здійснює платіж прямо своєму партнеру, в цілому це виявляється швидше, ніж платіж

шляхом банківського переказу. Тому чек на пред'явника також широко застосовується в міжнародному платіжному обігу [82, с. 338].

Залежно від чекодавця чеки поділяються на банківські та фірмові:

- Фірмовий чек — це чек, виписаний фірмою на одержувача. Як правило, такий чек виписується в іноземній чи в національній валюті на пред'явника і виставляється фірмою на свій банк. Оплата за ним проводиться за рахунок коштів чекодавця. Фірмові чеки використовуються на фірмових бланках клієнтами банку. Проте такі чеки не дають повної гарантії отримання коштів. У зв'язку з цим зросло використання банківських чеків.

- Банківський чек - це чек, виписаний банком на свій банк-кореспондент. У тексті чека немає найменування фірми-чекодавця, а чекодавцем виступає банк боржника. Оплата за чеком здійснюється за рахунок коштів банку чекодавця на його рахунках у банку-кореспонденті за кордоном. Найчастіше використовуються банківські ордерні чеки. Ризик невиплати за банківським чеком надзвичайно малий. Крім того, виплату грошей за таким чеком не можна припинити.

У розрахунках неторговельного характеру використовуються дорожні та єврочеки.

Дорожній чек, або туристичний – це платіжне доручення виплатити зазначену у чеку суму власнику, підпис якого є на дорожньому чеку у момент його продажу. У момент пред'явлення чека до оплати власник знову ставить свій підпис на дорожньому чеку і лише при ідентичності підписів проводиться його оплата. Дорожні чеки є іменними. Розрахунки ними, як правило, проводяться на базі інкасо. Дорожній чек не є законним платіжним засобом, їх придбання і прийняття в оплату забезпечується угодою емітента з відповідними організаціями (найчастіше з туристичними організаціями).

У європейських країнах використовуються єврочеки (чек, який приймається до оплати у країні учасниці Європейської банківської системи — Єврочек). Єврочеки видаються їх власнику без попереднього грошового внеску і оплачуються за рахунок банківського кредиту строком до одного місяця.

Оплачений чек повинен повернутися в банк, який його видав, протягом 20 днів з дня оплати. Разом з бланками єврочеків клієнту видається єврочекова картка, яка дає можливість виписувати гарантовані єврочеки. Картки дійсні протягом трьох років [99, с. 198].

Можна обмежити право вилучення готівки з рахунку за чеком шляхом його кросування – проводка двох паралельних ліній на лицевій стороні чека. Це означає, що зазначена в чеку сума повинна бути зарахована на рахунок його пред'явника в даному банку або переведена в інший банк безготівковим шляхом. Чек з кросуванням ускладнює використання викрадених чеків, оскільки за ними не можна отримати готівки. Чеки можуть бути кросовані попередньо друкарським способом, і клієнт банку отримує чекову книжку з кросованими чеками [71, с. 23].

В практиці міжнародних розрахунків приватного характеру дедалі більшого значення набувають пластикові картки. Банківська платіжна картка є ідентифікаційним засобом, за допомогою якого держателю картки надається можливість здійснити оплату товарів і отримати готівку.

Ідентифікування держателя картки здійснюється нанесенням номера та терміну дії картки, ім'я та прізвища власника, зразка його підпису. Цей метод може бути реалізований лише у спеціально обладнаних місцях.

Пластикові картки бувають двох видів: дебетні та кредитні.

Дебетні картки використовуються для оплати товарів та послуг за допомогою прямого списання певної суми грошей з банківського рахунку клієнта. Вони є простим та універсальним заміником готівкових грошей.

Кредитна картка дає змогу для її власника здійснити оплату товарів та послуг за рахунок банківських позичок чи кредиту компанії – емітента кредитної картки. До операцій, які можна здійснити за допомогою кредитних карток, відносять: оплату товарів та послуг, отримання готівки через банкомати, отримання позики, а також страхування від нещасних випадків під час подорожі [99, с. 200].



Вексель (нім. Wechsel) – цінний папір, що засвідчує безумовне абстрактне грошове зобов'язання векселедавця сплатити після настання терміну визначену суму валюти власнику векселя.

Вексель існує вже більше шести століть, і за цей час він довів свою життєздатність та ефективність використання в економіці. Основні його особливості були перевірені сотнями років існування, і саме вони зробили його спеціальним знаряддям кредиту з підвищеним ступенем гарантованості [71, с. 246].

При розрахунках із зовнішньоторговельних операцій використовуються два основні види векселів: прості та переказні (тратти).

Простий вексель — це складений за суворо визначеною формою документ, за яким боржник (векселедавець) бере на себе просте, нічим не обумовлене зобов'язання у зазначений строк, в обумовленому місці здійснити платіж кредиторів (векселедержателів) або тому, кому він накаже. При простому векселі платником є сам векселедавець.

Переказний вексель (тратта) — це складений за суворо визначеною формою документ, у якому міститься проста і нічим не обумовлена пропозиція боржника, векселедавця (трасанта) іншій особі, платникові (трасату) в зазначений строк у зазначеному місці здійснити платіж кредитору, векселедержателю (ремітенту) або тому, кому він накаже.

Переказний вексель відрізняється від простого тим, що векселедавець сам платіж не здійснює, а переказує цей свій обов'язок на свого боржника (платника за векселем). При розрахунках на умовах комерційного кредиту частіше використовується переказний вексель.

Строк платежу за переказним векселем вказується у вигляді певної дати, періоду від дати векселя або періоду після пред'явлення векселя, проте виставлення переказного векселя зі строком погашення, який визначається як —період після пред'явлення, не рекомендується, оскільки така умова дає можливість для покупця відстрочити платіж і в такий спосіб штучно продовжувати строк користування кредитом, наданим експортером. Строк

платежу у кожному конкретному випадку повинен визначатися умовами угоди між експортером та імпортером. Переказний вексель, у якому не вказаний строк платежу, підлягає оплаті за пред'явленням [99, с. 201].

Банківський переказ - це доручення клієнта банку перерахувати грошові кошти на користь іншої особи. У міжнародних розрахунках банк здійснює переказ коштів за допомогою свого банку-кореспондента. Бажано, щоб цей банк-кореспондент знаходився в країні, де отримуються кошти.

У зовнішньоекономічних розрахунках банківський переказ використовується для оплати:

- боргових зобов'язань по раніше одержаних кредитах, авансових платежах;
- рекламаций за поставку неякісної продукції;
- авансових платежів;
- розрахунків нетоварного характеру.

Розрахунки по відкритому рахунку – це продаж товарів у кредит, при цьому в експортера немає гарантій одержання платежу від імпортера. Застосовуються тоді, коли існують регулярні і стабільні ділові відносини між покупцем і виробником (наприклад, асоційованими членами транснаціональних корпорацій) і немає законодавчих обмежень.

Розрахунки по відкритому рахунку передбачають, що експортер відвантажує на адресу покупця товар, надсилає йому відповідні документи та записує суму у дебет рахунку покупця. Цей рахунок відкривається не в банку, а ведеться підприємством-постачальником. Імпортер повинен оплатити одержані товари протягом заздалегідь обумовленого строку, причому він розпоряджається товарами на свій розсуд [29, с. 198].

Отже, недокументарна форма міжнародних розрахунків характеризується тим, що є простим і менш затратним рішенням, адже ця форма розрахунків не вимагає фінансових та комерційних документів, проте участь банку при цих формах значно менша, тому що вони є лише провідниками грошових коштів, що робить такі розрахунки ризикованими. Тому найчастіше такі розрахунки

використовуються у розвинутих країнах із мінімальним ризиком не платежу або непостачання товару.

Щодо документарних форм міжнародних розрахунків, то їх дві – акредитив та інкасо.

Акредитив (лат. *accreditivus* — довірчий) — це документ, який містить грошове зобов'язання, відповідно до якого банк, що відкрив акредитив за дорученням клієнта (платника) і згідно з його вказівками (банк-емітент), зобов'язується провести платіж у разі подання одержувачем коштів або зазначеною ним особою (одержувач коштів, бенефіціар) документів і виконання інших умов, передбачених акредитивом.

Бенефіціар (від фр. *benefice* - прибуток, користь) особа, на користь якої банк-емітент відкриває документарний акредитив.

Акредитив, який використовується при розрахунках за зовнішньоторговельними операціями, незалежно від того, як він названий і позначений (документарний акредитив, акредитив, акредитивний лист тощо), являє собою одностороннє, умовне, грошове зобов'язання банку, видане ним за дорученням клієнта-наказодавця акредитиву (імпортера) на користь його контрагента за контрактом - бенефіціара (експортера). Банк, що відкрив акредитив (банк-емітент), повинен або здійснити бенефіціару платіж (негайно або з розстрочкою), або акцептувати тратти бенефіціара й оплатити їх у строк, або уповноважити інший банк здійснити такі платежі, акцепт чи неогоціацію тратт бенефіціара за умови подання бенефіціаром документів, передбачених в акредитиві, і при виконанні інших умов акредитива.

Функції, що виконує документарний акредитив:

- розрахункова, оскільки акредитив є формою міжнародних розрахунків — це його головна функція.
- захисна, специфіка здійснення розрахунків за допомогою акредитиву забезпечує захист від можливих ризиків, що існують у міжнародній торгівлі, як продавця, та і покупця.



- кредитна, оскільки зобов'язання банку покупця здійснити платіж полегшує продавцеві одержанні від свого банку кредиту.

У світовій торгівлі за допомогою акредитиву здійснюється до 80% платежів. Це пов'язано з тим, що документарний акредитив є найменш ризикованим та найбільш дійовим інструментом забезпечення платежів. У країнах, де контролюється зовнішня торгівля, застосування акредитиву часто є необхідною умовою для здійснення експортно-імпортних операцій [89, с. 202].

Види акредитивів:

- покриті (депоновані) – акредитиви, при відкритті яких банк-емітент перераховує власні кошти платника чи поставлений йому кредит у розпорядження банку-постачальника на весь термін дії зобов'язань;
- непокритий (підтверджений) акредитив може відкриватися у виконуючому банку шляхом надання йому права списувати всю суму акредитиву з відкритого у ньому рахунку банка-емітента;
- відзивний акредитив може бути змінений, чи анульований банком-емітентом без попереднього узгодження з постачальником;
- безвідзивний акредитив – не може бути анульований, чи змінений без згоди постачальника, на користь якого він відкритий;
- неділимий – вся належна експортеріві сума буде виплачена після завершення всіх поставок чи після останньої часткової поставки. Такий акредитив захищає інтереси покупця.

Для експортера найвигіднішим є акредитив безвідзивний, підтверджений, ділимий [103, с. 51].

В Україні робота з акредитивною формою оплати регулюється і підпорядковується як вітчизняному, так і міжнародному законодавству, насамперед це Положення про порядок здійснення уповноваженими банками операцій за документарними акредитивами в розрахунках за зовнішньоекономічними операціями, затверджене Постановою Правління НБУ від 3 грудня 2003 р. № 514 [21], а також Уніфікованими правилами і звичаями для

документарних акредитивів, які розроблені і затверджені Міжнародною торговою палатою [2].

Впродовж останніх років активно пропонують свої послуги суб'єктам, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність під час здійснення міжнародних розрахунків за допомогою документарного акредитива, АТ «Укресімбанк», «Приватбанк», «Ощадбанк».

Необхідно відзначити, що документарні акредитиви сьогодні широко застосовуються в міжнародних розрахунках в усьому світі як один із надійних, різносторонніх і гнучких платіжних інструментів, який вигідний обом сторонам зовнішньоекономічного контракту: як покупцю, так і продавцю. Якщо аналізувати документарний акредитив як інструмент забезпечення платежу, то він вигідний для продавця тим, що після відвантаження товарно-матеріальних цінностей та надання всіх необхідних документів відповідно до умов акредитива він отримує грошові кошти незалежно від покупця, оскільки в цьому разі оплату за акредитивом здійснює установа банку. При цьому покупець за допомогою документарного акредитива має можливість знизити до мінімуму ризик невиконання постачальником своїх зобов'язань щодо відвантаження товарно-матеріальних цінностей [66].

Розрахунки у формі інкасо є одними з найстаріших банківських операцій та досить поширені в міжнародній торгівлі. При цьому, інкасо використовується як при розрахунках за умови негайної оплати, так і при розрахунках за комерційним кредитом. Інкасо – найпростіший і найдешевший спосіб розрахунків, що застосовується тоді, коли є певний ступінь довіри продавця до покупця.

У разі розрахунків за документарним інкасо банк виконує функцію посередника між покупцем та продавцем з передачі документів, що підтверджують відвантаження товару покупцеві тільки після отримання відповідного платежу або проти акцепту векселя, або на інших умовах, обумовлених в інкасовому дорученні [71, с. 195].

Стандартні міжнародні правила, що визначають роль і відповідальність банків у процесах інкасування та регулюють правила проведення інкасових операцій, сформульовані Міжнародною торговою палатою та надруковані в Уніфікованих правилах по інкасо [70].

Загалом банки світу дотримуються Уніфікованих правил по інкасо, які зручні тим, що дають однакове тлумачення термінів і питань, які виникають у практиці розрахунків по інкасо.

УПІ регулюють основні правила та обов'язки банків, а також їх відповідальність, з прийняттям інкасового доручення. Банк-ремітент відповідає за те, щоб вказівки його довірителя були передані інкасуєчому банку. Відповідальний він за можливі помилки. Банки не беруть на себе платіжних зобов'язань і не можуть відповідати за наслідки форс-мажорних обставин, затримки або втрати під час передачі інформації чи документів, якщо вони не винні в цьому самі [1].

Інкасо являється банківською розрахунковою операцією, за допомогою якої банк за дорученням свого клієнта (експортера) отримує на основі розрахункових документів належні клієнтові кошти від платника (імпортера). Для експортера інкасо часто виявляється неприйнятним через те, що він спочатку повинен відвантажити товар, а тоді передавати документи у банк і чекати виконання покупцем своїх зобов'язань щодо оплати.

Види інкасової форми розрахунків:

- документарне інкасо - це інкасо фінансових документів, які супроводжуються комерційними документами (рахунки, транспортні страхові документи);
- чисте інкасо - це інкасо фінансових документів (векселі, чеки та інші документи, що використовуються для отримання платежів), які не супроводжуються комерційними документами [103, с. 52].

Залежно від наданих документів, за якими здійснюються розрахунки, розрізняють чисте та документарне інкасо.



Чисте інкасо - це стягнення платежу за фінансовими документами, які не супроводжуються комерційними документами і здійснюється на основі фінансових документів: чеків, векселів, платіжних розписок.

Документарне інкасо – інкасо, за якого платіж чи акцепт переказного векселя здійснюються при наданні рахунків, відвантажувальних документів, документів про право власності або інших документів, що підтверджують підставу платежу чи акцепту векселя (комерційні документи); при наданні зазначених документів і виписаних на їх підставі переказних векселів або інших фінансових документів. До складу документів можуть входити: термінова тратта або тратта на пред'явника; коносамент або інший транспортний документ; комерційні рахунки-фактури; свідоцтво про походження; страхові поліси або сертифікати. У практиці міжнародних розрахунків частіше використовують документарне інкасо [99, с. 203].

В операціях з документарного інкасо беруть участь, як правило, такі чотири сторони:

- довіритель (principal) – зазвичай, продавець (експортер, принципал), який подає до свого банку документи з відповідним інкасовим дорученням та доручає банку одержати певну суму;
- банк-ремітент (remitting bank) – банк довірителя, якому клієнт доручає одержати певну суму та який надсилає документи, відповідно до інкасового доручення, банку у країні покупця;
- інкасуєчий банк (collecting bank) – банк, що надає документи платнику (банк імпортера або в країні імпортера). Він займається інкасуванням суми платежу або одержанням акцепту векселя, відповідно до розпоряджень інкасового доручення, отриманого від банку-ремітента;
- платник (drawee) – покупець (імпортер), якому надаються інкасові документи.

Відповідно, банк, що отримує інкасове доручення («вихідне (експортне) інкасо») від свого клієнта-експортера, називається банком-ремітентом.

Банк-ремітент спрямовує інкасове доручення («вхідне (імпортне) інкасо») та документи в інкасуєчий банк країни імпортера, котрий, зазвичай, одночасно є і репрезентуючим банком (presenting bank) (тобто він повідомляє платника про наявні в банку неоплачені або неакцептовані документи і видає їх платникові).

Репрезентуючий банк передає документи платнику-імпортеру, без яких він не зможе одержати товар у своє розпорядження, відповідно до інструкцій, зазначених в інкасовому дорученні. Він мусить або оплатити їх (виписавши заяву на переказ чи платіжне доручення), або відмовитися акцептувати векселі чи чеки.

Акцептовані фінансові документи залишаються в інкасуєчому банку до настання терміну платежу або відсилаються банку-ремітенту (згодом, до моменту платежу по них, банк-ремітент відсилає їх назад за кордон для оплати). Банки, зазвичай, страхують відіслані документи від втрати по дорозі.

Якщо документи оплачені, інкасуєчий банк кредитує рахунок банку-ремітента, а той, у свою чергу, після отримання кредитового авізо або електронного повідомлення про зарахування коштів на рахунок, кредитує рахунок експортера [71, с. 202].

Отже, у світовій практиці використовують як документарні, так і недокументарні форми міжнародних розрахунків. При документарних розрахунках, на відміну від недокументарних, платежі здійснюються після подання до банку відповідних комерційних документів. У розрахунках між країнами з розвинутою ринковою економікою переважають недокументарні форми розрахунків. Документарні поширені в розрахунках з країнами третього світу, а також з деякими країнами Східної Європи. Це пов'язано з тим, що документарні форми уможливають значне зменшення ризику неплатежу або неподачі товару. У зовнішньоекономічній діяльності загальноприйнятими є стандартизовані форми розрахунків [75].

## **2.2. Порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті між резидентами і нерезидентами за експортно-імпортними операціями**

Інтернаціоналізація промислового виробництва на основі взаємних постачань послуг, продукції, результатів творчої діяльності є характерною рисою сучасних господарських відносин у світі. Саме такий характер економічної взаємодії визначає форми, методи та зміст міжнародних комерційних операцій.

Міжнародна комерційна операція являє собою дії, які спрямовані на організацію, проведення та регулювання процесу обміну товарами, послугами, продукцією інтелектуальної праці між двома або кількома контрагентами різних країн.

Основними міжнародними комерційними операціями є: експортно - імпорتنі операції, під якими розуміється комерційна діяльність, пов'язана з купівлею-продажем товарів, які мають матеріально-речову форму.

Експортні операції – це діяльність, яка пов'язана з продажем і вивезенням за кордон товарів для передачі їх у власність іноземного контрагента.

Здійснення експортних операцій передбачає:

- подання митному органу документів, які засвідчують підстави та умови вивезення товарів за межі митної території країни;
- сплату податків і зборів, встановлених на експорт товарів;
- дотримання експортером вимог, передбачених законом [61, с. 10].

У міжнародній торгівлі часто здійснюється реекспорт, що означає ввезення товарів у країну для їх подальшого експорту. Він застосовується тоді, коли з тих або інших причин, наприклад, з політичних або військово-стратегічних, прямі експортно-імпорتنі відносини для будь-якої країни обмежені або неможливі. Іноді він вигідний з суто економічних причин (особливо для країн, що мають вигідне транспортно-економічне положення) [45, с. 12].

Імпорتنі операції – це діяльність, яка пов'язана із закупівлею і ввезенням іноземних товарів для наступної реалізації їх на внутрішньому ринку країни.

Здійснення імпорتنих операцій передбачає:

- подання митному органу документів, що засвідчують підстави та умови ввезення товарів на митну територію країни;



- сплату податків і зборів, якими обкладаються товари під час ввезення на митну територію країни відповідно до її законів;
- дотримання вимог, передбачених законом, щодо заходів нетарифного регулювання та інших обмежень [61, с. 11].

Експорт та імпорт розраховуються кожною країною в натуральному і грошовому виразі. Їх співвідношення утворює торговий баланс, а різниця вартісних обсягів експорту та імпорту – його сальдо.

Сума вартісних обсягів експорту та імпорту складає міжнародний (зовнішній) товарообіг.

За прийнятими у світовій статистиці стандартами, ключовим елементом для визнання торгівлі міжнародною, продажі товару – експортом, а його купівлі – імпортом, є перетин товаром митного кордону держави і фіксації цього факту у відповідній митній звітності. При цьому змінює товар власника чи ні – значення не має. Наприклад, якщо оргтехніка продана (а, по суті, передана) японським підрозділом Minolta своєму українському підрозділу, вона вважається експортом Японії та імпортом України навіть не зважаючи на те, що власником товару залишилася японська компанія Minolta. Навпаки, згідно з прийнятою у світі методології розрахунку платіжного балансу, визначаючим моментом є зміна товаром власника. Тому продаж української сировини філіалу японського підприємства, що знаходиться в Україні, вважається українським експортом, хоча сировина при цьому і не перетинає кордон [45, с. 13].

Експорт та імпорт є двома найважливішими поняттями, що характеризують міжнародний рух товарів, які застосовуються для всебічного аналізу міжнародної торгівлі та для практичних цілей. Торгівельне сальдо і обіг як їх похідні мають більш вузьке аналітичне та практичне значення і використовуються рідше. У цілях міжнародної зіставності експорт розраховується у світових цінах на момент перетину товаром кордону на базі цін FOB, імпорт – на базі цін CIF. У результаті сукупна вартість світового експорту буде завжди менше вартості світового імпорту [там само].

Згідно з чинним законодавством усі міжнародні розрахунки, пов'язані з експортом та імпортом товарів, наданням послуг та іншими комерційними угодами, здійснюються резидентами України (юридичними та фізичними особами, зареєстрованими як підприємці) лише через уповноважені банки, тобто комерційні банки України, що мають ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій.

Міжнародні розрахунки за комерційними угодами здійснюються уповноваженими банками України, як правило, у вільно конвертованій валюті, а також у валюті з обмеженою конвертованістю та розрахунковій валюті клірингових рахунків згідно з умовами міждержавних та міжбанківських угод.

Уповноважені банки здійснюють міжнародні розрахунки у формах, що мають місце в міжнародній банківській справі, з урахуванням вимог діючого законодавства України на момент проведення цих розрахунків. Можливість використання тих чи інших форм міжнародних розрахунків може визначатися в міждержавних угодах, а також встановлюється в міжбанківських кореспондентських угодах уповноважених банків з іноземними банками.

Вибір конкретної іноземної валюти та форми розрахунків за зовнішньоторговельним контрактом визначається за угодою сторін та фіксується в умовах контракту [15].

Згідно із Положенням про відкриття та функціонування в уповноважених банках України рахунків банків-кореспондентів в іноземній валюті та в гривнях від 26.03.1998 № 118 п. 2.1 р. 2 потрібні такі документи для відкриття кореспондентських рахунків банків резидентів та нерезидентів в іноземній валюті:

1. Банків-резидентів України:
  - заява на відкриття рахунку;

- копія банківської ліцензії та генеральної ліцензії (засвідчена нотаріально);
- копія статуту банку (засвідчена нотаріально);
- останній річний звіт (на дату складання, що передує даті подання заяви про відкриття рахунку);
- баланс на останню дату (на 1 число місяця, що передує даті подання заяви про відкриття рахунку);
- картка із зразками підписів згідно з нормативно-правовими актами Національного банку України;
- перелік банків-кореспондентів;

2. Банків-резидентів країн СНД і Балтії (крім центральних банків іноземних країн):

- заява на відкриття рахунку;
- копія ліцензії (засвідчена нотаріально) Центрального банку країни (якщо це передбачено законодавством країни);
- копія статуту банку (засвідчена нотаріально);
- останній річний звіт (на дату складання, що передує даті подання заяви про відкриття рахунку);
- баланс на останню дату (на 1 число місяця, що передує даті подання заяви про відкриття рахунку);
- картка з зразками підписів (2 прим., засвідчені в нотаріальному порядку) або альбом зі зразками підписів, засвідчений печаткою банку;
- перелік банків-кореспондентів;

3. Банків-резидентів інших країн (крім країн СНД і Балтії, центральних банків іноземних країн та кореспондентських рахунків Європейського банку реконструкції та розвитку (далі - ЄБРР):

- заява про відкриття рахунку;
- копія легалізованої\* ліцензії Центрального банку країни (якщо це передбачено законодавством країни);



- копія легалізованого статуту банку (якщо це передбачено законодавством країни) або іншого документа відповідно до законодавства країни реєстрації банку;
  - останній річний звіт (на дату складання, що передує даті подання заяви про відкриття рахунку);
  - баланс на останню дату (на 1 число місяця, що передує даті подання заяви про відкриття рахунку);
  - альбом зразків підписів;
  - перелік банків-кореспондентів.
4. ЄБРР та центральних банків іноземних країн:
- заява про відкриття рахунку;
  - альбом зразків підписів;
  - перелік банків-кореспондентів [18].

Кореспондентські рахунки в гривнях використовуються для здійснення резидентами розрахунків за експортно-імпортними операціями з нерезидентами, а також інших операцій, передбачених цим розділом. Не можуть здійснювати розрахунки в гривнях через кореспондентські рахунки банків-нерезидентів представництва, філії та інші структурні підрозділи нерезидентів.

Розрахунки між резидентами та нерезидентами в гривнях через кореспондентські рахунки банків-нерезидентів здійснюються згідно з вимогами чинного законодавства України, що регламентують такі розрахунки [18].

Отже, розглянемо детальніше порядок розрахунків за експортними та імпортними операціями згідно Інструкції про порядок здійснення розрахунків у іноземній валюті за експортно-імпортними операціями на умовах відстрочки платежів чи поставок від 14.06.94 № 85 та ЗУ «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23.09.1994 № 185/94-ВР:

А) Розрахунки за експортними операціями. Згідно п. 5 Інструкції про порядок здійснення розрахунків у іноземній валюті за експортно-імпортними операціями на умовах відстрочки платежів чи поставок від 14.06.94 № 85: «Виручка резидентів в іноземній валюті підлягає зарахуванню на їх

валютні рахунки в уповноважених банках у терміни виплати заборгованостей, зазначені у контрактах, але не пізніше 90 календарних днів з дати митного оформлення продукції, що експортується, а у разі експорту робіт (послуг), прав інтелектуальної власності, з моменту підписання акта або іншого документа, що засвідчує виконання робіт, надання послуг, експорт прав інтелектуальної власності.

Моментом одержання виручки у іноземній валюті за експортовану продукцію вважається дата надходження коштів на валютний рахунок резидента в уповноваженому банку України

Перевищення зазначеного терміну можливе лише за індивідуальним дозволом обласного управління Національного банку України за місцем реєстрації резидента [15].»

Вищий господарський суд України у своїх рекомендаціях вказує на те, що виручкою резидента в іноземній валюті слід вважати суму грошових коштів, яка підлягала отриманню на рахунок за фактично реалізовану суб'єктом господарювання-резидентом продукцію (роботи, послуги). При визначені суми виручки, що повинна бути зарахована на рахунок резидента, господарським судам слід виходити з вартості фактично реалізованої резидентом продукції (робіт, послуг). Підставою для застосування передбачених Законом санкцій є не зарахування виручки у іноземній валюті за фактично реалізовану резидентом продукцію (роботи, послуги) [88].

А згідно ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23.09.1994 № 185/94-ВР: «Виручка резидентів у іноземній валюті від експорту продукції підлягає зарахуванню на їх валютні рахунки в уповноважених банках у строки виплати заборгованостей, зазначені в контрактах, але не пізніше 180 календарних днів з дати митного оформлення (виписки вивізної вантажної митної декларації (z0374-12)) такої продукції, що експортується, а в разі експорту робіт, транспортних послуг - з моменту підписання акта або іншого документа, що засвідчує виконання робіт, надання транспортних послуг. Перевищення зазначеного строку потребує висновку

центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері економічного розвитку. Виручка резидента за експортним зовнішньоекономічним договором (контрактом) вважається перерахованою на його банківський рахунок за заявою резидента, якщо належна сума врегульована Експортно-кредитним агентством [8]...»

Варто зазначити, що вимоги частини першої цієї статті не поширюються на експорт послуг (крім транспортних і страхових), прав інтелектуальної власності, авторських та суміжних прав, що застосовуються в Інструкції № 85 [8].

Валютна виручка від здійснення експортних операцій підлягає зарахуванню у повному обсязі на валютні рахунки резидентів, відкриті в уповноважених банках України, і тільки на ті, які зазначені в контрактах з іноземними партнерами, і підлягає використанню в порядку, встановленому законодавством [15];

Б) Розрахунки за імпортними операціями. Згідно ст. 7 та 8 Інструкції про порядок здійснення розрахунків у іноземній валюті за експортно-імпортними операціями на умовах відстрочки платежів чи поставок від 14.06.94 № 85: «При укладенні контрактів на імпорт продукції в Україну резидент повинен використовувати форми розрахунків з нерезидентами, які передбачені чинним валютним законодавством, з урахуванням обмежень, встановлених Національним банком України на момент здійснення розрахунків.

Перерахування платежів за кордон за дорученням суб'єктів господарської діяльності проводиться уповноваженими банками через систему відкритих ними кореспондентських рахунків у закордонних банках.

Імпортні операції резидентів, які здійснюються на умовах відстрочення поставки, у разі, коли таке відстрочення перевищує 90 календарних днів з моменту здійснення авансового платежу або виставлення векселя на користь постачальника продукції (робіт, послуг), що імпортується, потребують індивідуального дозволу



регіонального управління Національного банку України за місцем реєстрації українського резидента [15]...»

Моментом здійснення авансового платежу або виставлення векселя на користь іноземного партнера вважається дата списання коштів з валютного рахунку резидента або дата виписки векселя.

При відсутності на рахунку резидента передбаченої контрактом вільно конвертованої валюти для оплати продукції, що імпортується в Україну, уповноважений банк здійснює конвертацію наявної іноземної валюти у валюту контракта за курсом купівлі.

У випадку, якщо між партнерами досягнута згода на оплату продукції у іншій вільно конвертованій валюті, ніж та, що передбачена контрактом, перерахунок вартості контракту у валюту, у якій буде здійснено платіж, проводиться за крос-курсом на останню дату публікації у "FINANCIAL TIMES" перед здійсненням платежу або за даними системи "REUTERS" на дату здійснення платежу.

При відсутності на рахунку резидента передбаченої контрактом валюти оплата продукції, що імпортується в Україну, здійснюється, при згоді на це іноземного партнера, у наявній вільно конвертованій валюті, яка перераховується за крос-курсом (на дату здійснення платежу) у валюту контракту [15].

А згідно ЗУ «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23.09.1994 № 185/94-ВР: «Імпортні операції резидентів, які здійснюються на умовах відстрочення поставки, в разі, коли таке відстрочення перевищує 180 календарних днів з моменту здійснення авансового платежу або виставлення векселя на користь постачальника продукції (робіт, послуг), що імпортується, потребують висновку центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері економічного розвитку.

При застосуванні розрахунків щодо імпортних операцій резидентів у формі документарного акредитиву строк, передбачений частиною першою цієї

статті, діє з моменту здійснення уповноваженим банком платежу на користь нерезидента.

Національний банк України має право запроваджувати на строк до шести місяців інші строки розрахунків, ніж ті, що визначені частиною першою цієї статті [8]...»

Щодо подовження законодавчо встановлених термінів розрахунків, то згідно тієї ж самої Інструкції під № 85 , то: «Для одержання індивідуального дозволу на продовження законодавчо встановлених термінів розрахунків за експортно-імпортними операціями резидент має подати комісії при регіональному управлінні Національного банку України матеріали з обґрунтуванням необхідності перевищення термінів та такі документи:

а) при експорті продукції:

- заяву за довільною формою із обґрунтуванням необхідності подовження законодавчо визначених термінів перерахування виручки в іноземній валюті із-за кордону;
- нотаріально завірнену копію установчих документів;
- копії контрактів з нерезидентами з обов'язковим зазначенням поштових та банківських реквізитів іноземних контрагентів;
- копію вантажної митної декларації та товарно-супровідних документів, що підтверджують момент фактичного перетину митного кордону України продукцією, що експортується, а у разі експорту робіт (послуг) - підписаного іноземним партнером акта або іншого документа, що засвідчує терміни виконання робіт чи надання послуг. При цьому вантажна митна декларація, що не містить реквізити уповноваженого банку України, через який здійснюються розрахунки за експортовану продукцію (коду ЗКПО відповідно до Загального класифікатора підприємств і організацій, повної назви та повної поштової адреси (без скорочень)), до розгляду не приймається.

б) при імпорті продукції:

- заяву за довільною формою із обґрунтуванням необхідності подовження законодавчо визначених термінів відстрочки поставки продукції в Україну за умови здійснення авансового платежу чи відкриття акредитива;
- згоду Управління зовнішніх економічних зв'язків обласної державної адміністрації на подовження терміну поставки продукції;
- нотаріально завірених копій установчих документів;
- копії контрактів з нерезидентами з обов'язковим зазначенням поштових та банківських реквізитів іноземних контрагентів [15]...»

Якщо контракти були укладені іноземною мовою, необхідно подати нотаріально завірений письмовий переклад документа з мови оригіналу українською мовою, виконаний особою, що має відповідну кваліфікацію, та зареєстрований в Україні дозвіл на здійснення перекладів.

Резидент одночасно з поданням зазначеній комісії пакету документів для оформлення індивідуального дозволу на подовження термінів розрахунків за експортно-імпортними операціями повинен у письмовій формі проінформувати уповноважений банк про передачу документів на розгляд комісії.

Індивідуальний дозвіл на продовження законодавчо встановлених термінів розрахунків за експортно-імпортними операціями може бути наданий тільки з дня представлення резидентом на розгляд повного пакета документів [15].

Отже, формування в Україні ринкової економіки створює сприятливі умови для розширення господарської діяльності в світі та валютно-фінансової самостійності українських підприємств. Тому фінансовому менеджменту суб'єктів господарювання при плануванні та здійсненні експортно-імпортних операцій потрібно не тільки правильно обирати та використовувати найбільш ефективні форми міжнародних розрахунків, але й дотримуватися певних процедур відкриття рахунків та виконання зобов'язань по строкам оплати платежів. Адже це б не тільки захищало від ризиків, що супроводжують зовнішню торгівлю, а й забезпечувало надійність та належне виконання умов



зовнішньоекономічних контрактів, мінімізацію витрат, сприяло би нормальному кругообігу коштів.

### **2.3. Правові обмеження розрахунків в іноземній валюті**

На сьогоднішній день практично увесь світовий валютний ринок використовує валютні обмеження, як владно-формальний припис дискримінаційного характеру, який є обов'язковим до виконання усіма учасниками валютних операцій. Стабілізація валютного курсу будь-якої національної грошової одиниці неможлива без здійснення заходів валютного контролю і валютних обмежень [95, с. 86].

Сутність валютних обмежень полягає у «встановленні певних меж щодо здійснення різних операцій з валютними цінностями при міжнародних платежах; інвестуванні; купівлі-продажу валюти; ввезенні, вивезенні, переказуванні або пересиланні валютних цінностей у країну чи за її межі тощо. Ці обмеження є законодавчою та адміністративною регламентацією за допомогою лімітування, ліцензування чи навіть заборони проведення вказаних операцій. Вони відзначаються певним дискримінаційним характером, оскільки сприяють перерозподілу валютних цінностей на користь держави чи певних підприємств за рахунок інших підприємств, головним чином великих експортерів. Звісно, обов'язковий продаж частини валютних надходжень є вимушеним заходом, оскільки відмова від нього вже негативно позначилася на стані валютного ринку» [73, с. 111].

М. І. Савлук більш доступно пояснює, що таке «валютні обмеження», а саме, - це система нормативних правил, які встановлюються в законодавчому та адміністративному порядку і спрямовані на обмеження операцій з іноземною та національною валютою, золотом та іншими валютними коштами на ринку і передбачають обов'язкову їх здачу казначейству [46, с. 139].

Традиційно в науковій літературі виділяють такі складові валютних обмежень, які в сукупності відображають регулювання у сфері валютних

відносин: обов'язковий продаж державі іноземної валюти; заборона вільного продажу та купівлі іноземної валюти на внутрішньому ринку країни; регулювання переказів і платежів за кордон, вивезення капіталу тощо [27, с. 101].

Б. С. Криволапов у свою чергу пропонує свій невичерпний перелік основних форм валютних обмежень, а саме: блокування виручки іноземних експортерів від продажу товарів у даній країні й обмеження їхньої можливості розпоряджатися даними коштами; обов'язковий продаж валютної виручки експортерів цілком чи частково центральному банку; обмежений продаж іноземної валюти імпортерам; регулювання термінів платежів по експорту і по імпорту; обмеження угод з валютними цінностями; обмеження на вивіз валютних цінностей; заборона на вивіз місцевих грошових знаків і цінних паперів, а в деяких країнах був заборонений ввіз місцевих грошових знаків; особливо регулюються рахунки іноземців у місцевих банках; встановлюється заборона експорту товарів на місцеву валюту; встановлення курсів іноземної валюти проводиться в порядку адміністративних актів, причому забороняється робити операції за іншим курсом, ніж офіційний курс; практика множинних валютних курсів; система попередніх імпортних депозитів [37].

Є. О. Алісов до зазначених елементів додає такі: контроль за утворенням та ліквідацією авуарів резидентів за кордоном; контроль за формуванням і ліквідацією авуарів нерезидентів у країні; здійснення обов'язкового декларування, попереднього дозволу, контролю та заборони на здійснення деяких видів валютних операцій [26, с. 67].

Найбільш поширеним предметом валютних обмежень є дохід (прибуток) суб'єкта господарювання, який він отримав в іноземній валюті. Певні валютні обмеження стосуються права суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності самостійно розпоряджатися валютною виручкою, отриманою в результаті проведених ним операцій, яке є одним із основних прав, що визнається й гарантується державою. Реалізувати це право можна лише після сплати передбачених законом обов'язкових платежів у порядку, встановленому законом. Зазначене право має бути реалізовано в особливому режимі – режимі

обов'язкового розподілу виручки. Режим обов'язкового продажу валютної виручки запроваджується лише законом – для підтримки міжбанківського валютного ринку й забезпечення стабільності грошової одиниці України. Обов'язковому розподілу підлягає не вся виручка суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності, а лише виручка в іноземній валюті, отримана від здійснення зовнішньоекономічних операцій [95, с. 89].

Сьогодні такий режим встановлюється НБУ, а саме: передбачений обов'язковий продаж валютних надходжень на міжбанківському валютному ринку України, у тому числі безпосередньо Національному банку України, у розмірі 50 відсотків, а також інші обмеження [65]. Розподіл виручки відбувається між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та уповноваженими державними валютними фондами. На жаль, ГК України не розкриває змісту поняття «уповноважений державний валютний фонд» [76, с. 662].

Отже, згідно Постанови НБУ «Про врегулювання ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках України» від 13.12.2016 № 410 існують такі обмеження діяльності банків та фінансових установ щодо використання валютної виручки у вигляді іноземної валюти:

- 1) здійснення резидентами погашення кредитів, позик (у тому числі фінансової допомоги) в іноземній валюті за договорами з нерезидентами (у тому числі в разі укладання додаткових угод до кредитних договорів/договорів позики, новації боргу, що виник із кредитних договорів/договорів позики, розірвання договорів) не раніше строку, передбаченого договорами. Зазначена вимога поширюється на випадки дострокового виконання резидентом-позичальником зобов'язань як за основною сумою кредиту/позики, так і за іншими платежами, установленними кредитним договором/договором позики (крім випадку, коли за договором змінюється періодичність виплати процентів із щороку на щокварталу/щомісяця або із щокварталу на щомісяця та/або строк виплати процентів переноситься не більше ніж на 180 днів);

- 2) здійснення операції з продажу готівкової іноземної валюти або банківських металів одній особі в один операційний (робочий) день у сумі, що не



перевищує в еквіваленті 150000 гривень у межах одного/однієї банку/фінансової установи;

3) уповноважений банк в разі перевищення встановленого Національним банком України значення ліміту загальної довгої відкритої валютної позиції (Л13-1) унаслідок проведення операцій, спрямованих на збільшення основного капіталу, може не продавати іноземну валюту в сумі такого перевищення, проте за умови, якщо приведення у відповідність до встановленого значення ліміту загальної довгої відкритої валютної позиції здійснюватиметься шляхом проведення реструктуризації (зміни валюти зобов'язання) кредитної заборгованості в іноземній валюті позичальників або інших операцій;

4) уповноваженим банкам забороняється здійснювати за дорученням клієнтів-резидентів перерахування коштів у гривнях на користь нерезидентів через кореспондентські рахунки банків-нерезидентів у гривнях, відкриті в уповноважених банках, якщо ці кошти в гривнях було залучено клієнтами у формі кредиту;

5) видача готівкових коштів у межах України з рахунків клієнтів банків, операції за якими здійснюються з використанням електронних платіжних засобів, що емітовані як резидентами, так і нерезидентами, через банківський автомат самообслуговування здійснюється виключно в гривнях;

6) купівля/перерахування іноземної валюти з метою повернення за кордон коштів, отриманих іноземними інвесторами за операціями з продажу цінних паперів, корпоративних прав, коштів, отриманих унаслідок зменшення статутних капіталів юридичних осіб, виходу з господарських товариств іноземних інвесторів, дозволяється лише в разі одночасного дотримання таких умов:

- купівлю/перерахування іноземної валюти з цією метою здійснює резидент [покупець цінних паперів/корпоративних прав; юридична особа, статутний капітал якої зменшується/з якої виходить учасник - іноземний інвестор; посередник (комісіонер, повірений)] або іноземний інвестор;

- протягом календарного місяця особа, яка зазначена в абзаці другому підпункту 17 пункту 6 цієї постанови, здійснює купівлю/перерахування іноземної

валюти з цією метою у межах загальної суми, що не може перевищувати 5000000 доларів США (еквівалент цієї суми в іншій іноземній валюті за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим Національним банком України на дату здійснення відповідної операції);

7) забороняється купівля, перерахування іноземної валюти з метою повернення за кордон іноземному інвестору дивідендів;

8) забороняється купівля, перерахування іноземної валюти на підставі індивідуальних ліцензій Національного банку України;

9) забороняється уповноваженим банкам перераховувати з інвестиційного рахунку кошти в гривнях з метою купівлі іноземним інвестором державних облігацій України;

10) забороняється уповноваженим банкам здійснювати купівлю іноземної валюти за дорученням клієнтів за рахунок коштів у гривні, залучених цими клієнтами у формі кредиту [11].

Варто також виділити ліцензування валютних операцій, що за своєю природою відображає форму застосування валютних обмежень на території України. Поряд з цим під ліцензуванням банківських операцій розуміють порядок видачі уповноваженим банкам, які з часу реєстрації НБУ набули статусу юридичної особи, дозволу на здійснення окремих чи всіх банківських операцій, якщо умови діяльності комерційних банків відповідають чинному законодавству України та нормативним актам НБУ, а також діяльність яких не загрожує інтересам їх клієнтів [110, с. 122].

Ліцензування валютних операцій можна визначити як окремий вид валютних обмежень, процедура й умови якого регламентовані законодавством. Такий окремий вид ліцензування – ліцензування валютних операцій – передбачений Декретом КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», згідно із яким валютні операції, які підпадають під режим ліцензування згідно з цим Декретом, не можуть здійснюватися без відповідної ліцензії (дозволу) Національного банку України. При цьому Декрет виділяє два види ліцензій: 1) генеральні ліцензії; 2) індивідуальні ліцензії. Згідно з пунктом 2

статті 5 Декрету, генеральні ліцензії видаються комерційним банкам та іншим фінансовим установам України, національному оператору поштового зв'язку на здійснення валютних операцій, що не потребують індивідуальної ліцензії, на весь період дії режиму валютного регулювання. Індивідуальні ліцензії видаються резидентам і нерезидентам на здійснення разової валютної операції на період, необхідний для здійснення такої операції [95, с. 129].

Отже, існують такі особливості в ліцензуванні валютних операцій в іноземній валюті, зазначені в різних нормативно-правових актах:

1) Банк має право здійснювати діяльність, надання банківських та інших фінансових послуг в іноземній валюті, які є валютними операціями, лише після отримання генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій [12].

2) Фізичні особи - резиденти, які отримали індивідуальну ліцензію Національного банку на розміщення валютних цінностей на рахунках за межами України, можуть здійснювати на ці рахунки перекази іноземної валюти в сумі, що зазначена в ліцензії [19].

3) Якщо власником ліцензії є юридична особа або фізична особа - суб'єкт підприємницької діяльності, то надходження в іноземній валюті 1-ї групи Класифікатора та в російських рублях на її рахунок підлягають обов'язковому продажу у випадках та в обсязі, установлених Національним банком. Не підлягає обов'язковому продажу іноземна валюта, що перерахована власником ліцензії з власного рахунку, відкритого в уповноваженому банку, який зазначений у ліцензії, або з іншого власного рахунку [19].

4) Банки, які згідно з чинним законодавством мають генеральну ліцензію на здійснення валютних операцій, мають право укладати угоди з іншими банками (установами) - резидентами для подальшої їх реалізації в Україні. Операції з купівлі (сплати) та продажу дорожніх чеків (обмін готівкової іноземної валюти на чеки в іноземній валюті, далі - продаж) здійснюються банком (установою) за іноземну валюту I групи Класифікатора або за гривні [73].

5) Використання готівкової іноземної валюти на території України як застави дозволяється за умови отримання індивідуальної ліцензії, яка



надається виключно на підставі окремої постанови Правління Національного банку України [20].

6) Фінансові установи, які одержали генеральну ліцензію Національного банку на здійснення валютних операцій, і національний оператор поштового зв'язку можуть використовувати готівкову іноземну валюту для проведення валютних операцій відповідно до отриманих генеральних ліцензій Національного банку на здійснення валютних операцій [20].

7) Власник індивідуальної ліцензії (дозволу) Національного банку на здійснення валютної операції має право купувати іноземну валюту за гривні та/або обмінювати іноземну валюту з метою виконання зобов'язань за цією операцією на підставі індивідуальної ліцензії (дозволу) та документів, передбачених умовами видачі цієї ліцензії (дозволу), крім випадків, якщо нормативно-правовим актом Національного банку, відповідно до якого видана ця ліцензія (дозвіл), таку купівлю (обмін) заборонено [16].

8) Згідно з чинним законодавством усі міжнародні розрахунки, пов'язані з експортом та імпортом товарів, наданням послуг та іншими комерційними угодами, здійснюються резидентами України (юридичними та фізичними особами, зареєстрованими як підприємці) лише через уповноважені банки, тобто комерційні банки України, що мають ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій [15].

9) Не потребує отримання індивідуальної ліцензії Національного банку України здійснення уповноваженим банком, що має генеральну ліцензію на здійснення валютних операцій в частині залучення та розміщення іноземної валюти на міжнародних ринках, інвестицій в: а) боргові цінні папери, що були випущені за кордоном з метою фінансування кредиту, наданого нерезидентом цьому уповноваженому банку; б) інші боргові цінні папери [13];

10) Потребує відповідної індивідуальної ліцензії така операція, як «надання і одержання резидентами кредитів в іноземній валюті, якщо терміни і суми таких кредитів перевищують встановлені законодавством межі [9].

Отже, валютне ліцензування є спеціальним видом ліцензування як певного засобу регулюючого впливу відповідно до ст. 12 ГК України. Ним слід вважати порядок надання, переоформлення та анулювання ліцензії, яка видається НБУ або іншим уповноваженим органом, для здійснення певних валютних операцій на принципах обов'язковості дотримання ліцензійних умов, строковості та платності. Також воно є певним засобом контролю та валютних обмежень [94, с. 91].

До валютних обмежень також потрібно віднести загальні та особливі умови здійснення операцій з банківськими металами у касах уповноважених банків. До того ж валютні обмеження у порядку здійснення валютних операцій з іноземною валютою та банківськими металами відображені в Інструкції з бухгалтерського обліку операцій в іноземній валюті та банківських металах у банках України, затвердженій постановою Правління Національного банку України від 17 листопада 2004 року № 555, яка встановлює порядок обліку обмінних операцій з іноземною валютою і операцій з банківськими металами.

Останнім елементом валютного обмеження є реєстрація договорів, які передбачають виконання резидентами боргових зобов'язань перед нерезидентами за залученими від нерезидентів кредитами, позиками в іноземній валюті. Так, постановою Правління Національного банку України від 17 червня 2004 року № 270 затверджено Положення про порядок отримання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів і надання резидентами позик в іноземній валюті нерезидентам, яким визначено договори, що підлягають обов'язковій реєстрації, яка буде проводитися лише у разі виконання порядку видачі реєстраційних свідоцтв [92].

Для іноземних інвесторів, які інвестували тривалий час тому чи придбали об'єкт інвестиції в Україні від іншого іноземного інвестора, правила щодо іноземної валюти вимагають надання доказів, що ці інвестиції початково були здійснені саме в Україні [35].

Коли виникають складні розрахункові операції, то правила щодо іноземної валюти взагалі не встановлюють обмежень, що на практиці може призводити до

фактичної заборони таких операцій. Загалом, більш оптимальним є рішення щодо зміни підходу в правилах щодо іноземної валюти та інших інструкціях НБУ, що не матиме обмежувальний характер.

Отже, потреба у застосуванні тих або інших валютних обмежень зумовлюється насамперед загальною економічною ситуацією в країні і, крім того, особливостями функціонування валютного ринку. Необхідно відзначити специфічну юридичну природу валютних обмежень, що характеризується використанням у механізмі впливу фінансово-правових норм засобів адміністративно-владного характеру. Тому валютні обмеження є основним інструментом валютного регулювання, вони мають характер односторонніх юридично-владних розпоряджень, що характеризуються ознаками державного примусу [92].

Проте практика державного регулювання валютного ринку України останніх двох років показала, що на сьогоднішній день Національний банк України не в змозі монетарними засобами здійснювати валютне регулювання в період кризових загострень. Через негнучкість пропозиції НБУ не має іншого вибору як установлювати дані обмеження, що спрямовані на зменшення попиту на іноземну валюту [98].

#### **2.4. Проблематика здійснення розрахунків в іноземній валюті із застосуванням платіжних систем в Україні**

За останні роки більшість комерційних операцій, зокрема у сфері роздрібною торгівлі, перемістилися у віртуальний простір. Відповідні зміни в економічних відносинах призвели, на думку багатьох учених, до формування нової сфери суспільних відносин – електронної комерції, з якою фахівці пов'язують появу у віртуальному просторі, зокрема в мережі Інтернет, електронних магазинів та запровадження нової форми розрахунку – електронних грошей [63].



Історія виникнення електронних грошей безпосередньо пов'язана з розвитком комп'ютерних технологій та поширенням електронної комерції. Характеристики електронних грошей обумовлені формою носіїв інформації, характером емісії, способами розрахунків тощо. У сучасному вигляді електронні гроші поділяються на дві основні категорії:

- електронні гроші карткового типу;
- електронні гроші програмного типу.

Електронні гроші виникли та з початку набули поширення як гроші карткового типу, сам термін «електронні гроші» стосувався сум, що відображалися на чипах карток традиційних платіжних систем. У порівнянні до карток з магнітною смугою, платіжні картки з чипом підвищували захист персональної інформації, зазначеної на картці, та надавало користувачам можливість здійснення трансакцій за відсутності їх авторизації з боку банку.

Таким чином, від самого початку свого існування, електронні гроші карткового типу за своїми індивідуальними ознаками належали до певної платіжної системи, відповідного банку і були пов'язані з певним банківським рахунком.

Науково-технічний прогрес, втілений в становленні телекомунікаційного середовища, зокрема Інтернету та мобільних технологій, сприяли подальшому розвитку електронних грошей у формі грошей програмного типу. Ці гроші є засобом розрахунків у специфічній для мереж і телекомунікацій електронній комерції, відомій як «е-комерція» або «Інтернет-комерція», який включає всі фінансові та торгові трансакції та бізнес-процеси, пов'язані з проведенням цих трансакцій [56].

Провідні компанії світу все ширше використовують електронну комерцію у своєму бізнесі, здійснюють моніторинг нових перспективних моделей і форм торгівлі. Такі моделі і форми потребують розробки ефективних і надійних платіжних рішень. Засобом, який обслуговує такі платіжні рішення, є електронні гроші (network money), які дозволяють здійснювати платежі в комп'ютерних мережах в режимі реального часу. Ці платежі стають можливими завдяки

спеціальному програмному забезпеченню, тому електронні гроші, які при цьому використовуються, виділяються в окрему категорію електронних грошей програмного типу [50, с. 65].

В розвитку торгівлі через мережі фактично паралельно набувало поширення використання Інтернету для традиційних видів віддаленої торгівлі, яка застосовує модель фізичної доставки товарів за каталогами і розвиток власне електронної комерції, в яких і сама доставка товарів відбувається через Інтернет. Спочатку основними товарами у віртуальному сегменті були файли, відео, звукові або програмні, але дуже швидко цей сегмент став заповнюватися іншими товарами й послугами, такими як електронні білети, передплата на електронні видання, оплата телекомунікаційних та інших видів сервісу [56].

Електронні гроші є відносно новим поняттям для української економічної літератури. У сучасній економічній літературі до сьогоднішнього дня відсутнє єдине загальновизнане трактування сутності електронних грошей, що ускладнює практику їх використання в сучасних умовах, а отже, і потребує на подальші поглиблені дослідження.

Оскільки правова сутність та економічна природа електронних грошей є досить новою, існують різні підходи їх трактування. У Звіті про електронні гроші Європейського центрального банку 1998 р. наведено таке визначення електронних грошей – грошова вартість, яка зберігається в електронному вигляді на технічному пристрої і може широко використовуватися для здійснення платежів підприємствам іншим, ніж емітент, без необхідності використання при цьому банківських рахунків, але яка діє як наперед оплачений інструмент на пред'явника [112].

Електронними грошима в Україні визнаються одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, є грошовими зобов'язаннями емітента і приймаються як одиниці платежу іншими, відмінними від емітента особами [7].

Вимоги, що регулюють випуск та використання електронних грошей в Україні, викладено у ст. 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 05.04.2001 р. № 2346-III (далі – Закон № 2346) та Положенні

про електронні гроші в Україні, затвердженому постановою Правління Національного банку України від 04.11.2010 р. № 481 (далі – Положення № 481). Положення регулює діяльність, пов'язану з випуском електронних грошей в Україні, та запроваджує моніторинг за такою діяльністю.

Випуск електронних грошей в Україні мають право здійснювати лише банки. Банк надає своїм клієнтам такі фінансові послуги у сфері використання електронних грошей:

- розповсюдження електронних грошей;
- здійснення обмінних операцій з електронними грошми;
- надання засобів поповнення електронними грошима електронних пристроїв;
- приймання електронних грошей в обмін на готівкові/безготівкові кошти [51].

Згідно з вимогами п. 15.2 ст. 15 Закону № 2346 банк, який планує здійснювати випуск електронних грошей, зобов'язаний спершу узгодити з Національним банком України (далі – Нацбанк, НБУ) правила їх використання в порядку, встановленому нормативно-правовим актом НБУ. Відповідно до вимог Нацбанку суб'єкти, що здійснюють операції з електронними грошми (емітент електронних грошей, оператор, агенти, торгівці і користувачі), можуть робити це тільки за правилами, погодженими з НБУ [10].

10 лютого 2016 року Національний банк України прийняв Постанову № 65, в якій дозволив користувачам - фізичним особам отримувати від нерезидентів України електронні гроші, що були емітовані нерезидентом, за допомогою міжнародних систем інтернет-розрахунків.

З першого погляду такі зміни мали стати позитивним рухом в розвитку обігу електронних грошей в Україні, які повинні були спростити життя фрілансерам та іншим особам, які отримують прибуток на свої електронні гаманці. Однак, наразі можна з упевненістю говорити, що зазначені зміни не застосовуються на практиці.



Так, відповідно до Положення про електронні гроші в Україні, затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 04.11.2010 № 481 емітент-нерезидент це - особа, яка здійснює випуск електронних грошей за межами України для їх використання в міжнародній системі інтернет-розрахунків, відомості щодо якої внесені до Реєстру платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури.

Враховуючи, що досі в Україні до Реєстру платіжних систем з платіжною організацією-нерезидентом внесені лише 10 платіжних систем, жодна з яких за своїм призначенням не є системою електронних грошей, це показує незацікавленість в цьому питанні ні українські банки, ні самого регулятора [105].

У всьому світі для збільшення продажів і залучення більшої кількості клієнтів інтернет-продавці користуються переважно двома найпоширенішими електронними гігантськими торговельними платформами – це Amazon та eBay. Для сприяння торгівлі на Amazon дана компанія запровадила власний платіжний ресурс – систему платежів “Amazon Payments”, за якою можна оплачувати не тільки товари, але й послуги сторонніх постачальників. Але, щоб продавати на eBay, українські підприємці повинні мати власні акаунти у міжнародній електронній платіжній системі PayPal. Але, як відомо, PayPal не дозволяє українцям виводити кошти з рахунків. Оскільки ця система виступає виключно в ролі еквайра карток українських банків при транскордонних платежах з України для розрахунків в Інтернеті. Іншими словами, українці можуть користуватися PayPal лише для оплати товарів та послуг в Інтернеті, але отримувати кошти на свій акаунт – рахунок PayPal з метою їх переказу на картку українського банку – це є неможливим сьогодні через те, що ця платіжна система інтернет-розрахунків у відповідності до нормативно-правових актів НБУ [83].

На прикладі міжнародної платіжної системи PayPal, І. І. Олехов, партнер міжнародної юридичної фірми “Baker&McKenzie”, доводить, що виведення іноземних електронних грошей з рахунку PayPal на рахунок резидента України у вітчизняному банку потребує, щоб іноземний емітент електронних грошей

(PayPal) призначив український банк своїм агентом в Україні. Тоді такий банк зможе в рамках договірних агентських відносин отримувати кошти у валюті PayPal на свій кореспондентський рахунок і далі розподіляти їх за конкретними рахунками користувачів PayPal у будь-яких українських банках. Але водночас І. І. Олехов зауважує, що для отримання електронних грошей, випущених нерезидентом в іноземній валюті за межами України, враховуючи їх визначення як грошові зобов'язання емітента, резидент України не може придбавати іноземну валюту. Оскільки нормативно-правовими актами НБУ це питання належним чином не врегульовано. Набуття таких електронних грошей можливо лише за власну іноземну валюту, яка є у резидента в наявності. Тому, І. І. Олехов висловлює думку щодо альтернативи, відповідно до якої емітент-нерезидент має запропонувати оплатити електронні гроші в гривні через агента з розповсюдження (банк) в Україні [79].

Згідно з чинним законодавством розрахунки за операції з платіжними картками, виконані на території України як резидентами, так і нерезидентами, між еквайрами і торговцями, а також між платіжними організаціями небанківських платіжних систем-нерезидентів і торговцями, здійснюються лише у валюті України відповідно правил, визначених платіжною організацією платіжної системи і в порядку, обумовленому в договорі.

Проте на сьогодні власники банківських рахунків можуть проводити розрахункові операції в іноземній валюті. Попит на електронні гроші, виражені в іноземній валюті, зумовлює поширення в середовищі Інтернет-мережі інфраструктури певної категорії посередників – осіб, які пропонують виконання обмінних операцій з електронними грошима, що можуть бути емітованими в різних платіжних системах, у тому числі невизнаних центральними банками тієї чи іншої країни. Також вони пропонують послуги з купівлі/продажу електронних грошей за національну та іноземну валюту, в тому числі за готівку. Ця проблема, безперечно, потребує врегулювання з боку держави [91, с. 122].

Під час відкритої дискусії «Тенденції та проблеми розвитку ринку електронних грошей в Україні» у 2016 році було піднято багато важливих питань

щодо того, чому досі використання електронних грошей так і не врегульовано. А саме: обмежене коло їх емітентів, недостатнє правове визначення цього платіжного інструмента, прогалини в законодавстві щодо обігу електронних грошей, зокрема в Податковому кодексі, тощо. Та чи не найважливіша перешкода — недостатня захищеність споживачів послуг, які придбавають товар за електронні кошти.

Також учасників дискусії цікавило питання: які перспективи отримання судового рішення про відновлення прав особи, яку ошукали з використанням електронних грошей?

Одна з проблем полягає в анонімності електронного гаманця: його можна зареєструвати на номер телефону, електронну адресу тощо. Отже, в разі звернення до суду невідомо, кому пред'являти позов. З другого боку, відповідач може заявити, що не використовував свого номера чи e-mail для укладання угоди в електронній формі, мовляв, його зламали, скористалися без відома власника тощо.

Керівник юридичного управління Global Money Оксана Пранципал вважає, що насправді питання з приводу анонімності спірне. Адже законодавство не містить вимоги щодо ідентифікації користувача гаманця, але й не забороняє такої ідентифікації. «Тобто якщо користувач хоче себе якимось чином персоніфікувати, він може це зробити, надавши якісь дані», — пояснила вона. Крім того, додала, що в системі завжди є якісь відомості про користувача: номер мобільного телефону, електронна пошта, набір цифр, алгоритм і т.ін.

На цю проблему звернув увагу й голова комітету АПУ з питань телекомунікацій, інформаційних технологій та Інтернету, координатор ІТ-практики ЮФ Sayenko Kharenko Микита Полатайко. Він навів випадок із практики, про який говорили на круглому столі щодо закону «Про електронну комерцію», котрий комітет проводив разом із суддями господарських та адміністративних судів у січні цього року. Так, трансація була підписана електронним підписом (навіть не електронним цифровим). І директор підприємства визнав, що використовувався його комп'ютер, його підпис, але



заявив, що, підписував не він. Суддя в справі зазначила, що, оскільки звернення до правоохоронних органів з приводу втручання до інформаційної системи не було, «виходимо з наявного». Щоправда, додав М. Полатайко, в цьому випадку в договорі компанії з банком було зазначено, що директор сам несе відповідальність за використання його підпису [39].

Важливими питаннями, пов'язаними з перспективою розвитку електронних грошей в Україні, є питання їх правового визначення та законодавчого регулювання. Хоча сьогодні обсяги емісії електронних грошей в Україні не впливають на монетарну політику, не можна не розуміти, що їх масова емісія та прийняття їх широким колом торговців як засобу платежу може призвести до ескалації інфляційних процесів.

Механізм інфляційного впливу електронних грошей діє у двох напрямках. Перший напрям – звичайна мультиплікація грошей на банківському рахунку покриття електронних грошей, другий – випуск самих електронних грошей, які циркулюють (виконують функції засобу обігу) без відображення на банківських рахунках до моменту погашення.

Для забезпечення ефективного розвитку розрахунків на основі електронних грошей необхідна реалізація ряду заходів:

- з метою створення конкурентного середовища на ринку електронних грошей, що сприятиме його розвитку, НБУ доцільно внести зміни в нормативно-правові акти щодо дозволу небанківським установам здійснювати емісію електронних грошей відповідно до вимог міжнародної практики;
- підвищити ліміти щодо обсягу зберігання електронних грошей з урахуванням часового аспекту й особливостей фінансового моніторингу;
- створити у межах НСМЕП систему емісії електронних грошей на програмній основі як менш витратній (відсутність необхідності створювати необхідну інфраструктуру для продавців товарів і карт-рідерів для розрахунків власників електронних грошей у мережі Інтернет). При цьому слід скористатися досвідом «WebMoney Transfer», «PayPal» щодо впровадження сучасних платіжних сервісів (офлайн платежі з допомогою мобільних пристроїв тощо);

- впроваджувати у вітчизняну практику емісії платіжних карток на безконтактній основі (Near Field Communication – NFC), що сприятиме активнішому використанню карток з функцією електронних грошей.

Чітке законодавче визначення сутності та видів електронної торгівлі сприятиме ефективному розвитку бізнесу в Інтернеті, в тому числі й систем електронних грошей як засобів розрахунку [89].

Нині можна сподіватися, що в найближчому майбутньому згадані проблеми будуть розв'язані на законодавчому рівні. Втім, такі надії дає не стільки чинна влада, скільки зобов'язання, що взяла на себе Україна в рамках угоди про асоціацію з Євросоюзом.

Зокрема, наша країна має імплементувати положення директиви 2009/110/ЄС Європейського парламенту та Ради від 16.09.2009 щодо започаткування та проведення діяльності установами — емітентами електронних грошей та пруденційного нагляду за ними. Згідно з планом, що міститься в розпорядженні Кабміну від 17.09.2014 №847-р, проект відповідних змін до законодавства має бути розроблений вже до січня 2017 року, а система електронних грошей повноцінно повинна запрацювати до грудня 2019-го.

Також до Верховної Ради України було подано законопроект №5361, відповідно до якого очікується лібералізація розрахунків електронними грошима. Новаціями є: можливість отримання електронних грошей західних платіжних систем; розширення сфери застосування електронних грошей (сплата податків, зборів, обов'язкових платежів, пожертв українськими електронними грошима); позбавлення банків монополії на випуск електронних грошей; посилення відповідальності за порушення аж до ув'язнення. Проте, цей законопроект неодноразово повертали на перегляд. Невідомо, коли буде прийнятий цей закон і чи взагалі його будуть розглядати [52].

Загалом електронні гроші відіграють позитивну роль в економіці країн, і за ними майбутнє, адже більшість зацікавлена в таких перевагах як можливість здійснювати розрахунки без черг і 24/7 на тиждень, використовуючи звичні для нас технології у вигляді мобільного телефону і комп'ютера і, звісно, з набагато

меншими комісіями на здійснення розрахункових операцій. Українська влада досить повільно підходить до питання щодо урегулювання проблем використання електронних грошей в іноземній валюті, і, скоріше це проявляється або в недостатності, або взагалі у повній відсутності правового регулювання. Зокрема ті ліміти, які встановлені Національним Банком України на обсяги переказів з одного боку створюють ілюзію стабільності, а з іншого – з огляду на постійне зростання курсу іноземної валюти ці ліміти навряд можна назвати такими, що достатньо відповідають потребам економіки держави.

Таким чином, враховуючи зазначене вище, можна зробити такі узагальнюючі висновки щодо напрямів удосконалення правових засад здійснення розрахунків із застосуванням платіжних систем:

1. Необхідним є розроблення належної теоретичної бази для вдосконалення законодавства України, що регулює застосування електронних грошей.
2. Належна організація контролю за обігом електронних грошей з боку Національного банку України.
3. На часі також є розроблення на державному рівні заходів щодо сприяння розвитку інфраструктури обслуговування платіжних карток і впровадження систем карткових розрахунків.
4. Вирішення питань безпеки здійснення розрахунків із застосуванням платіжних систем за допомогою технічних, функціональних і правових методів.
5. Створення умов для економічних суб'єктів у застосуванні платіжних систем для здійснення розрахунків [77].

Також необхідно правильно та раціонально взяти за приклад європейський досвід регулювання у сфері платежів та побудувати власне національне законодавство з врахуванням міжнародних і європейських рекомендацій.



## Розділ 3

# ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ВИМОГ ВАЛЮТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

### 3.1. Санкції щодо порушення вимог українського валютного законодавства

Свобода підприємницької діяльності в Україні – категорія не абсолютна, особливо, коли така діяльність є також зовнішньоекономічною. Законодавство України встановлює низку обмежень та вимог до українських підприємств, недотримання яких призводить до досить суворих санкцій за порушення порядку здійснення зовнішньоекономічної діяльності, в тому числі за порушення валютного законодавства [31].

Інститут відповідальності за порушення норм валютного законодавства є гарантом забезпечення законності здійснення валютних операцій, додержанням валютної дисципліни та режиму фінансової безпеки держави. Зміцнення грошової системи держави потребує забезпечення ефективного валютного контролю та запобігання проявам порушення валютного законодавства та дисципліни в сфері валютних правовідносин [54].

Перед тим, як безпосередньо перейти до основної характеристики поняття санкцій та їх видів за недотримання валютного законодавства слід би зупинитися на такій категорії, як «валютне правопорушення», адже саме валютні правопорушення призводять до накладання санкцій з різних правових причин.

Проте, як показує дослідження нормативно-правових актів, а також наукової літератури, визначити дефініцію поняття «валютне правопорушення» буде досить складно через невизначеність в різних джерелах.

На жаль, Закону України «Про валютне регулювання та валютний контроль» досі немає, а Декрет Кабінету Міністрів «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19.02.93 № 15-93 [9] не містить дефініції валютного правопорушення і навіть не визначає чи є порушення валютного

законодавства самостійним видом правопорушень чи сукупністю спеціальних видів правопорушень – кримінальних, адміністративних [42].

Визначаючи поняття валютного правопорушення, науковці сперечаються щодо віднесення його до різновиду адміністративного чи фінансового правопорушення [там само].

А. Гогін, наприклад, визначає валютні правопорушення як різновид фінансових, які визначаються не нормативноправовим актом, де законодавець сформував склади протиправних діянь, а предметом правового регулювання [43, с. 13]. А на думку Е. С. Дмитренко, валютне правопорушення, у широкому значенні, - це протиправне, винне діяння (дія чи бездіяльність) суб'єкта фінансового права, що призвело до порушення порядку здійснення валютних операцій, встановленого Декретом Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання та валютного контролю» і за яке передбачено адміністративну, кримінальну, дисциплінарну, цивільну та фінансово-правову відповідальність [109, с. 345].

А. В. Ємелін пропонує систематизувати чотири підходи до проблеми юридичної природи валютних правопорушень залежно від поглядів щодо місця валютного права в системі права [53]:

1) Перший підхід полягає у визнанні валютних правопорушень самостійним видом правопорушень, що полягає в порушенні норм валютного права [28, с. 91].

2) Другий - ґрунтується на визнанні валютних правопорушень різновидом одного з галузевих видів правопорушень: фінансових чи адміністративних.

3) Згідно з третім підходом, що виділяється А. В. Ємеліним, більш точно було б говорити не про валютні правопорушення як особливий вид правопорушень, а про сукупність порушень валютного законодавства, що являють собою лише різновиди порушень норм, що відносяться до різних галузей права та вимагають виокремлення їх на галузеві підвиди [там само].

4) І четвертий підхід ґрунтується, з одного боку, на тому, що валютні правопорушення є комплексом різних галузевих видів правопорушень, а з іншого

боку – на необхідності, в той же час, формулювання і нормативного закріплення визначення валютного правопорушення з метою ефективного забезпечення прав осіб, які притягаються до відповідальності за порушення валютного законодавства, та недопущенні одночасного застосування декількох різногалузевих заходів відповідальності за одне і те ж валютне правопорушення. На думку А. В. Ємеліна цей підхід є найбільш вдалим [53].

Найбільш вдалим визначенням валютного правопорушення можна вважати думку з Є. В. Карманового, який під порушенням валютного законодавства розуміє недотримання правових норм, які регулюють порядок укладення угод з валютними цінностями всередині країни, угод між юридичними та фізичними особами різних країн, а також порядок ввезення, вивезення, переказування та пересилання з-за кордону та за кордон валюти України та іноземної валюти, інших валютних цінностей [58, с. 357].

Вияснилося під час дослідження, що так, як єдиного трактування категорії «валютне правопорушення» в літературі немає, не існує також й однотайності в думках фахівців різних галузей права щодо юридичної природи відповідальності за такі правопорушення.

Так, наприклад, В. М. Єрохов висловлюється щодо даної ситуації: «Основними проблемами інституту відповідальності за порушення норм валютного законодавства є недосконале нормативне закріплення як елементів категоріального апарату відповідальності, так і самих фінансових санкцій, які не впорядковані та знаходяться у різних нормативно-правових актах за суб'єктом видання та юридичною силою. Законодавча невизначеність категорій «валютне правопорушення», «валютно-правова відповідальність» та «фінансові санкції за валютні правопорушення» завдає труднощів у притягненні правопорушників до відповідальності за порушення правил здійснення валютних операцій [54].»

Законодавець, взагалі, не виділяє фінансово-правової відповідальності за порушення валютно-правових норм. Згідно з п.1 ст.16 Декрету Кабінету Міністрів України «Про валютного регулювання та валютного контролю» від 19.02.1993 року № 15-93, відповідальність може бути адміністративною або кримінальною, в



п. 2 цієї ж статті є перелік фінансових санкцій, які мають більш фінансово-правову природу ніж адміністративно-правову. Такий підхід законодавця відображає думки вчених щодо існування тільки адміністративної або кримінальної відповідальності за порушення фінансового законодавства, які взагалі не виділяють фінансових правопорушень та фінансово-правової відповідальності [там само].

Отже, до найбільш поширених підходів щодо юридичної природи відповідальності за валютні правопорушення можна віднести:

- фінансово-правовий, що розглядає відповідальність за валютні правопорушення в якості підвиду фінансової відповідальності;
- адміністративно-правовий, який вказує на адміністративну природу відповідальності за валютні;
- валютно-правовий, який визнає відповідальність за порушення валютного законодавства самостійним видом відповідальності;
- комплексний, прихильники якого диференціюють відповідальність за валютні правопорушення в залежності від галузевої приналежності порушеної норми права, відзначаючи, в той же час, необхідність вироблення уніфікованих принципів відповідальності за всі види валютних правопорушень з урахуванням специфіки загального об'єкта посягання [42].

Необхідно також зазначити, що існують відмінності правової природи фінансових санкцій та адміністративних стягнень за порушення валютного законодавства:

По-перше, суб'єктами адміністративної відповідальності можуть бути тільки фізичні особи, суб'єктами ж фінансово-правової фізичні і юридичні особи;

По-друге, з урахуванням того, що фінансово-правові відносини є не тільки владними, а й майновими, фінансово-правова відповідальність за порушення валютного законодавства носить, насамперед, компенсаційний характер;

По-третє, ключова відмінність фінансово-правової відповідальності від адміністративно-правової полягає в об'єкті протиправного посягання. Якщо при адміністративно-правовій – це встановлений державою порядок здійснення

валютних операцій, то при фінансово-правовій – суспільні відносини, які виникають в процесі формування, розподілу та використання публічних фондів;

По-четверте, фінансово-правова відповідальність відрізняється від адміністративно-правової за метою, оскільки у адміністративній відсутня правовідновлювальна мета [54].

Беручи все вищесказане В. М. Єрохов зазначає, що «основним аргументом у захист автономності фінансово-правової відповідальності за порушення валютного законодавства є об'єкт самого правопорушення. Як зазначалося вище, в фінансових правопорушеннях та адміністративних він суттєво відрізняється. Так предмет фінансового права консолідує в собі не тільки публічний інтерес в сфері фінансів, а й сам майновий характер фінансових правовідносин. Не складно зробити висновок, що об'єктом адміністративного правопорушення в валютній сфері – є суспільні відносини в сфері встановленого державою порядку здійснення валютних операцій, об'єктом фінансового правопорушення у валютній сфері – є суспільні відносини, пов'язані з формуванням, розподіленням та використанням централізованих та децентралізованих фондів держави та місцевого самоврядування, на які посягнув правопорушник своєю протиправною поведінкою [там само].»

Отже, можна зробити висновок, що адміністративна, кримінальна та фінансово-правова відповідальність доволі успішно співіснують разом та охороняють різні сторони валютних операцій, залежно від предметно-суб'єктного напрямку та характеру правопорушень у валютній сфері.

Залежно від інститутів, підгалузей фінансового права необхідно виділити такі види фінансової відповідальності: за порушення бюджетного законодавства; за порушення податкового законодавства; за порушення валютного законодавства.

Проте в даній дипломній роботі нас цікавлять саме валютні правопорушення, за які накладаються фінансово-економічні санкції, які прийнято поділяти на два види: правовідновлювальні - це такі санкції, які спрямовані на відшкодування шкоди, що заподіяна державі або органу місцевого

самоврядування фінансовим правопорушенням, та існує у вигляді пені; і каральні (штрафні) - стягнення, яке застосовується до правопорушника з метою покарання [90, С. 202–203].

В Україні фінансові санкції застосовуються за порушення порядку отримання іноземних кредитів і позик, порушення порядку здійснення експортно-імпорتنих операцій, порушення порядку проведення експортно-імпорتنих бартерних операцій, порушення валютного законодавства, за які штрафи накладає НБУ і Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України, а також порушення правил розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування і послуг, порушення норм з регулювання обігу готівки у національній валюті та порушення валютного законодавства у сфері митних правовідносин [107]. Щодо судової практики, то Вищий Господарський Суд зазначає, що вираження у договорі грошових зобов'язань в іноземній валюті не суперечить чинному законодавству, однак унеможлиблює урахування розрахованого Державним комітетом статистики України індексу інфляції для обґрунтування вимог, пов'язаних із знеціненням валюти боргу [87].

Згідно ст. 14 Закону України Про валюту і валютні операції від 21.06.2018 № 2473-VIII існують такі види відповідальності за порушення вимог валютного законодавства (крім порушення строків за операціями з експорту та імпорту товарів, відповідальність за яке встановлюється згідно із статтею 13 цього Закону) можуть бути застосовані:

- 1) до банків - заходи впливу згідно із Законом України "Про банки і банківську діяльність";
- 2) до уповноважених установ (крім банків) - такі заходи впливу:
  - а) письмове застереження;
  - б) обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів валютних операцій;
  - в) штрафні санкції;
  - г) зупинення або відкликання (анулювання) ліцензії на здійснення валютних операцій;



3) до юридичних осіб (крім уповноважених установ) - заходи впливу у вигляді штрафних санкцій;

4) до фізичних осіб, посадових осіб уповноважених установ, посадових осіб юридичних осіб - заходи впливу у вигляді штрафів, передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення [5].

Одним із найбільш поширених видів валютних проступків є порушення порядку здійснення експортно-імпортних операцій. Цей порядок встановлений Законом України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23 вересня 1994 року № 185/94-ВР [8], відповідно до якого суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності повинні дотримуватися порядку повернення валютної виручки за експортовані товари, роботи та послуги за кордон, яка підлягає зарахуванню на їх валютні рахунки в уповноважених банках у строки виплати заборгованостей, зазначені в контрактах, але не пізніше 180 календарних днів з дати митного оформлення (виписки вивізної вантажної митної декларації). Разом з тим ці терміни можуть бути продовжені за умови отримання індивідуальної ліцензії НБУ. Порушення резидентами встановлених строків, відповідно до статті 4 Закону України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23 вересня 1994 року № 185/94-ВР, тягне за собою стягнення пені за кожний день прострочення у розмірі 0,3 відсотка суми неoderжаної виручки (вартості недопоставленого товару) в іноземній валюті, перерахованої у грошову одиницю України за валютним курсом НБУ на день виникнення заборгованості. Загальний розмір нарахованої пені не може перевищувати суми неoderжаної виручки (вартості недопоставленого товару) [8].

Положення «Про валютний контроль» від 08.02.2000 № 49 містить цілий розділ присвячений відповідальності за порушення валютного законодавства, проте визначимо головні пункти:

А) щодо банків або інших фінансових установ та національного оператора поштового зв'язку, які виконують операції з валютними цінностями без одержання генеральної ліцензії Національного банку несуть відповідальність у вигляді штрафу в сумі, еквівалентній сумі (вартості) зазначених валютних

цінностей, перерахованій у валюту України за офіційним курсом гривні до іноземних валют та банківських металів, установленим Національним банком на день здійснення таких операцій, з виключенням або без виключення банку з Державного реєстру банків. Згідно пункту 2.2. цього Положення резиденти і нерезиденти несуть таку ж відповідальність;

Б) нездійснення уповноваженими банками, іншими фінансовими установами та національним оператором поштового зв'язку функцій агента валютного контролю в частині запобігання проведенню резидентами і нерезидентами через ці установи незаконних валютних операцій тягне за собою позбавлення генеральної ліцензії Національного банку на право здійснення валютних операцій або штраф у розмірі 25% від суми (вартості) валютних операцій, здійснених резидентами та нерезидентами через ці установи з порушенням законодавства. Розмір штрафу визначається з різниці між сумою проведеної валютної операції та сумою, що є нормативно визначеною, якщо згідно із законодавством дозволено проводити окремі валютні операції у встановлених сумах. Штраф сплачується у валюті України за офіційним курсом гривні до іноземних валют та банківських металів, установленим Національним банком, що діє на 0 годин дня складання відповідного акта перевірки, у разі використання в розрахунках іноземної валюти;

В) здійснення розрахунків між резидентами і нерезидентами в межах торговельного обороту без участі уповноваженого банку тягне за собою накладення штрафу на резидента в розмірі, еквівалентному сумі валютних цінностей, що використовувалися під час розрахунків, перерахованій у валюту України за офіційним курсом гривні до іноземних валют та банківських металів, установленим Національним банком, що діє на 0 годин дня здійснення таких операцій (під час розрахунків у валюті України - на суму таких розрахунків);

Г) несвоєчасне подання, приховування або перекручення встановленої Національним банком звітності про валютні операції (далі - порушення вимог щодо статистичної звітності) тягне за собою накладення штрафу в розмірі до 1 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за всі виявлені факти

порушень вимог щодо статистичної звітності протягом періоду, що підлягав перевірці;

Д) одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів без реєстрації в Національному банку договорів, які передбачають виконання резидентами боргових зобов'язань перед нерезидентами за запозиченими в них кредитами, позиками в іноземній валюті, за винятком тих випадків, за яких законодавство України дозволяє здійснення таких операцій без реєстрації договорів, тягне за собою накладення штрафу в сумі, еквівалентній 1% від суми одержаного кредиту чи позики в іноземній валюті, що перерахована в національну валюту України за офіційним курсом гривні до іноземних валют та банківських металів, установленим Національним банком, що діє на 0 годин дня одержання кредиту, позики, з подальшою обов'язковою реєстрацією зазначених договорів [17].

Згідно зі ст. 16 Декрету Кабінету Міністрів України “Про систему валютного регулювання і валютного контролю” від 19.02.1993 р. № 15–93 (далі – Декрет), незаконні скуповування, продаж, обмін чи використання валютних цінностей як засобу платежу або як застави, тобто вчинення цих дій без відповідного дозволу (ліцензії), якщо відповідно до цього Декрету та інших актів валютного законодавства наявність такого дозволу (ліцензії) є обов'язковою, тягнуть за собою адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із чинним законодавством України [9].

Таким чином, з аналізу цього Декрету можна побачити, що разом з кримінальною, адміністративною відповідальністю існує інша – валютна, але лише як вид фінансово-правової відповідальності [74].

Правопорушення у сфері валютних відносин тягне за собою застосування також адміністративної відповідальності. Кодекс України про адміністративні правопорушення в редакції від 2012 року був доповнений численною кількістю статей, які стосуються валютних правопорушень, натомість Кримінальний Кодекс України був позбавлений таких статей, а саме:



I. ст. 207 КК України (Ухилення від повернення виручки в іноземній валюті), яка передбачала:

1) умисне ухилення посадових осіб підприємств, установ та організацій, незалежно від форми власності, або осіб, які здійснюють господарську діяльність без створення юридичної особи, від повернення в Україну у передбачені законом строки виручки в іноземній валюті, від реалізації на експорт товарів (робіт, послуг), або інших матеріальних цінностей, отриманих від цієї виручки, а також умисне приховування будь-яким способом такої виручки, товарів або інших матеріальних цінностей - карається штрафом від 600 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами до 2 років, або обмеженням волі на строк до 3 років;

2) ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, а також умисне ухилення від повернення виручки в іноземній валюті, товарів або інших матеріальних цінностей, отриманих від цієї виручки, або умисне приховування будь-яким способом такої виручки, товарів чи інших матеріальних цінностей, у великих розмірах (якщо виручка та інші матеріальні цінності в 1000 і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян) - караються обмеженням волі на строк від 3 до 5 років або позбавленням волі на строк до 3 років;

3) дії, передбачені частинами 1 або 2 ст. 207 КК України, якщо вони вчинені в особливо великих розмірах (виручка та інші матеріальні цінності у 3000 і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян) - караються позбавленням волі на строк від 3 до 7 років.

II. Статтею 208 КК України (Незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків) також передбачала:

1) незаконне, з порушенням встановленого законом порядку, відкриття або використання за межами України валютних рахунків фізичних осіб, вчинене громадянином України, що постійно проживає на її території, а так само валютних рахунків юридичних осіб, що діють на території України, вчинене посадовою особою підприємства, установи чи організації або за її дорученням

іншою особою, а також вчинення зазначених дій особою, яка здійснює підприємницьку діяльність без створення юридичної особи караються штрафом від 500 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до 2 років, або обмеженням волі на строк від 2 до 4 років, з конфіскацією валютних цінностей, що знаходяться на зазначених вище рахунках;

2) ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, караються позбавленням волі на строк від 3 до 5 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років та з конфіскацією валютних цінностей, що знаходяться на зазначених вище рахунках.

Такі дії законодавця дають підстави вважати, що поступово розгляд в юридичному контексті валютних правопорушень більше переходить до сфери розгляду адміністративних та фінансово-правових правопорушень.

Проте Кримінальний Кодекс України як і раніше містить такі норми щодо валютних правопорушень – це виготовлення, зберігання або збут підробленої іноземної валюти (ст. 199 КК України), легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України), умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України) [3], законодавець передбачив сувору кримінальну відповідальність порушників за ці дії з метою попередження загрози економічній безпеці держави та забезпечення стабільності національної грошової одиниці [65, с. 109].

Що ж до адміністративних санкцій, то нова редакція КУпАП була доповнена такими статтями щодо валютних правопорушень:

- Стаття 162. Порушення правил про валютні операції;
- Стаття 162<sup>1</sup>. Ухилення від повернення виручки в іноземній валюті;
- Стаття 162<sup>2</sup>. Незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків;
- Стаття 162<sup>3</sup>. Порушення правил здачі дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння;

- Стаття 163. Розміщення цінних паперів без реєстрації їх випуску або порушення порядку здійснення емісії цінних паперів;
- Стаття 163<sup>-1</sup>. Порушення порядку ведення податкового обліку, надання аудиторських висновків;
- Стаття 163<sup>-2</sup>. Неподання або несвочасне подання платіжних доручень на перерахування належних до сплати податків та зборів (обов'язкових платежів);
- Стаття 163<sup>-3</sup>. Невиконання законних вимог посадових осіб органів доходів і зборів;
- Стаття 163<sup>-4</sup>. Порушення порядку утримання та перерахування податку на доходи фізичних осіб і подання відомостей про виплачені доходи;
- Стаття 163<sup>-5</sup>. Приховування інформації про діяльність емітента;
- Стаття 163<sup>-6</sup>. Неподання документів, подання яких передбачено законодавством про депозитарну систему України;
- Стаття 163<sup>-7</sup>. Діяльність на фондовому ринку без ліцензії;
- Стаття 163<sup>-8</sup>. Маніпулювання на фондовому ринку;
- Стаття 163<sup>-9</sup>. Незаконне використання інсайдерської інформації;
- Стаття 163<sup>-10</sup>. Порушення порядку внесення змін до системи депозитарного обліку цінних паперів;
- Стаття 163<sup>-11</sup>. Порушення порядку розкриття інформації на фондовому ринку;
- Стаття 163<sup>-12</sup>. Порушення умов видачі векселів;
- Стаття 163<sup>-13</sup>. Порушення порядку приймання готівки для подальшого її переказу;
- Стаття 163<sup>-14</sup>. Порушення порядку здійснення операцій з електронними грошима;
- Стаття 163<sup>-15</sup>. Порушення порядку проведення готівкових розрахунків та розрахунків з використанням електронних платіжних засобів за товари (послуги).

Отже, можна зробити висновок, що законодавство у сфері валютної відповідальності містить досить багато прогалин, такі як невизначеність і



незакріпленість у нормативно-правових актах поняття «валютне правопорушення» та неоднозначність у поглядах науковців щодо того, куди можна віднести відповідальність за порушення валютного законодавства: до адміністративного, кримінального чи фінансово-економічної категорії, що негативно впливає на вирішення справ з валютним підтекстом.

## **.2. Зарубіжний досвід застосування санкцій за порушення валютного законодавства**

Внаслідок того, що інтеграція України в зовнішньоекономічну систему пов'язана з встановленням механізму взаємодії національної економіки зі світовим ринком капіталу, то практичне впровадження цього механізму можливо лише при активній співпраці вітчизняних фінансових інститутів та корпорацій з аналогічними іноземними структурами, включеними в загальносвітовий ринок капіталів.

Валютний контроль та валютне регулювання впливають на формування світової господарської кон'юнктури, валютно-фінансові відносини, розподіл фінансових ресурсів в світі і перспективи розвитку міжнародної торгівлі в цілому.

Зараз відбувається активне міжнародне співробітництво в сфері валютного регулювання, як на світовому рівні (наприклад, Міжнародний валютний фонд), так і на регіональному рівні (Європейський валютний союз). Тому вдосконалення системи державного регулювання валютної сфери є фактором активної участі України в міжнародних господарських зв'язках [49].

Валютний контроль характеризується застосуванням до банків та інших осіб заходів впливу за порушення ними валютного законодавства, тобто застосування санкцій до правопорушників, як в нашій країні, так і інших країнах. Для того, щоб розібратися, які ж саме санкції за порушення валютного законодавства зарубіжних країн бувають, необхідно безпосередньо звернути увагу на те, як саме в таких країнах функціонує валютне законодавство, як

регулюються та контролюються валютні відносини, що сприяє накладанню штрафів та інших форм впливу за недотримання норм валютного законодавства.

Еволюцію ролі валютного контролю в країнах із розвинутою економікою доцільно розглянути, перш за все, на прикладі Франції, оскільки, як слушно зазначають фахівці, державне управління у сфері валютних відносин у Франції є одним із таких, що найбільш ефективно функціонує [108, с. 114].

Валютний контроль у Франції був уведений відповідно до Закону про валютне регулювання й контроль у вересні 1939 р., тобто на початку Другої світової війни, коли Франція мала значні проблеми у валютно-фінансовій сфері. Валютний контроль охоплював усі види валютних операцій [101, с. 20]. Органами валютного контролю у Франції в той період були: Міністерство фінансів, у структурі якого Казначейське управління розробляло стратегічні напрями в галузі валютного регулювання й контроль, а Головне митне управління здійснювало контроль за інвалютними операціями “комерційного” характеру, а також неторговельними операціями, пов’язаними з переміщенням через кордон валютних цінностей; Національний банк Франції, який здійснював регулювання та контроль за операціями фінансового характеру в іноземній та національній валюті (кредити, позики) [62, с. 26].

Таким чином, у Франції питаннями валютного контролю в межах своєї компетенції займалася низка уповноважених на те органів. При цьому валютний контроль за експортно-імпортними операціями включав: 1) контроль, що здійснювався уповноваженими банками, які мали право запобігати правопорушенням на стадії попередньої перевірки операції; 2) контроль, що здійснювався митними органами, які входили до складу Міністерства фінансів, хоча їхні функції в основному зводилися до застосування заходів відповідальності до правопорушників валютного законодавства [47].

Однією з найбільш жорстких систем валютного контролю в Європі є італійська система валютного контролю. Відповідно до Декрету від 11.12.1917 р. № 1956, головним органом валютного контролю довгий час (у 1945 р. його функції були покладені на Італійське валютне бюро) був Національний інститут із

валютних операцій [40, с. 67]. Він отримав виключне право на купівлю валютних цінностей, також розміщення їх за кордоном. Через цей орган здійснювалися платежі в іноземній валюті за імпортом та грошові перекази іноземних резидентів. У 1955–1956 рр. в Італії був прийнятий так званий рамковий Закон (пакет декретів стосовно валютного регулювання та контролю), основні положення якого зберігаються й у наш час. Так, Законом від 26.09.1955 р. № 852 було скасовано норми щодо обов'язкового продажу резидентами іноземної валюти Італійському валютному бюро. В уповноважених банках-агентах для них були відкриті спеціальні валютні рахунки, на які зараховувалася вся сума валютної виручки в іноземній валюті [36, с. 4].

Таким чином, хоча прийнято вважати, що до 1988 р. Італія завершила лібералізацію валютного контролю, окремі елементи системи валютного контролю фактично продовжують застосовуватися. Зокрема, ефективно використовуються й поповнюються інформацією про валютні операції банки даних в Італійському валютному бюро та Фінансовій гвардії за допомогою різних методів валютного контролю, у тому числі за активною участю деяких інших державних органів (митних органів під час здійснення експортно-імпорتنих операцій). Основною метою застосування елементів системи контролю за валютними операціями відповідними державними органами є вирішення завдань фінансового моніторингу в частині ISSN 1813-338X. Держава та регіони 30 контролю за виконанням валютного законодавства [68].

Основи сучасної системи валютного та експортного контролю Великобританії були закладені у довоєнний період – у 1939 р., коли були прийняті Приписи про оборону (фінанси) і Закон “Про імпортом, експорт і повноваження митниці”. З 1947 р. набув чинності Закон “Про валютний контроль”, а також понад 40 нормативних документів, включаючи накази, правила та директиви, видані Казначейством і Банком Англії [38, с. 120]. Серед сучасних нормативно-правових актів, що регламентують валютний контроль, слід відзначити Закон “Про імпортом та експорт” від 1990 р., Розпорядження “Про контроль за експортом товарів” від 1979 р. [101, с. 178].



Закон “Про валютний контроль” надає владні повноваження та покладає зобов’язання й обмеження у сфері обігу валютних цінностей. До органів валютного контролю належать Казначейство, Банк Англії та уповноважені банки, які мають валютну ліцензію, а також органи митниці й акцизів. Британське казначейство є головним органом валютного контролю. Однак, більшу частину своїх повноважень воно делегувало Банку Англії, який безпосередньо здійснює валютний контроль [68].

Зупинимося також на системі валютного контролю в Німеччині. Юридично система валютного контролю в цій країні існує з 1949 р., коли був прийнятий Закон “Про валютний обіг і контроль за товарообігом” (Валютний Закон). Закон містив заборону (із зобов’язанням запиту на дозвіл) на операції з майном між громадянами та іноземцями, заборону переміщення валюти, положення про валютний контроль. І до цього часу Закон є базовим документом, що визначає валютні відносини в країні. У наш час валютний контроль у Німеччині здійснюється на основі Валютного закону від 1949 р. [111, с. 12].

Досвід розвинутих європейських країн свідчить, що головними органами валютного контролю є державні органи у сфері управління фінансами (Міністерство фінансів, Казначейство) та центральні банки. Такі органи здійснюють свої повноваження в тісній співпраці, за якої відповідні державні органи в галузі управління фінансами навіть делегують свої повноваження у сфері валютного контролю центральним банкам (Великобританія). Окремі напрями валютного контролю реалізуються через митні органи, які зазвичай є організаційно підпорядкованими державним органам управління в галузі фінансів. Агентами валютного контролю, які не є державними органами, але через які можуть реалізовуватися окремі заходи валютного контролю, виступають уповноважені банки. Лише в окремих країнах, крім органів загального валютного контролю, створені спеціальні органи, як, наприклад, в Італії – Італійське валютне бюро. Однак, навіть за наявності таких спеціалізованих органів заходи валютного контролю здійснюються через відповідні банківські установи (насамперед, центральні банки держави) [47].

Що ж до країн з подібними до України економічними й історико-соціальними передумовами, то важливо розглянути становлення валютного законодавства на прикладі таких країн, як Росія, Білорусь і Казахстан.

Росія. Трансформація економічної системи країн-членів колишнього СРСР на початку 1990-х рр., що супроводжувалася переходом до ринкових форм господарювання, об'єктивно зумовила необхідність розбудови власних національних валютних систем. Роль валютної політики у структурі загальнодержавної економічної політики почала суттєво зростати, а формування ефективного інструментарію валютного регулювання стало передумовою для подальшого економічного розвитку. Росія як правонаступниця Радянського Союзу була змушена взяти на себе виконання всіх зобов'язань попередньої держави, в тому числі й щодо забезпечення належного функціонування національної грошової одиниці [97, с. 143].

Фактично з грудня 1991 р. до вересня 1993 р. в обігу на території Росії перебували дві валюти – російський рубль і радянський рубль. Не провівши до кінця грошову реформу та намагаючись наслідувати принципам «шокової терапії», Центральний банк Росії (надалі – Банк Росії) запровадив гнучкий режим валютного курсу. Водночас механізм валютного курсоутворення передбачав застосування так званого подвійного валютного курсу: «ринкового курсу», який формувався під впливом попиту та пропозиції на валютних біржах, аукціонах і міжбанківському валютному ринку у формі середньозваженої величини, й «спеціального комерційного курсу», що встановлювався на рівні 50% від ринкового [97, с. 144].

Здійснення валютного регулювання в межах проголошеного курсового орієнтира потребувало від Банку Росії вжиття рішучих заходів щодо врівноваження попиту й пропозиції іноземної валюти на валютному ринку. Основним інструментом у цій ситуації стали валютні інтервенції. За 8 місяців 1998 р. обсяг цих інтервенцій становив понад 13,0 млрд. дол. США, хоч на початок року обсяг золотовалютних резервів дорівнював 17,8 млрд. дол. США. Згодом стало зрозуміло, що такі обсяги є недостатніми для втримання валютного

курсу на незмінному рівні. Тому 17 серпня 1998 р. Банк Росії був змушений оголосити про застосування плаваючого валютного курсу в межах нового валютного коридору: 6,0–9,5 руб./дол. США. Крім оновлення валютнокурсового орієнтира, Банк Росії також провів додаткові заходи адміністративного характеру: строком на 90 днів запроваджувався мораторій щодо здійснення виплат в іноземній валюті за кордон з погашення зовнішніх боргових зобов'язань і за строковими валютними контрактами та підвищувалася норма щодо обов'язкового продажу валютної виручки експортерами з 50% до 75% [97, с. 147].

При аналізі досвіду валютного регулювання в Росії варто звернути увагу на чіткий та злагоджений механізм застосування інтервенційної політики центробанку. Зокрема, в межах плаваючого операційного інтервалу визначено окремі діапазони вартості валютного кошика, кожному з яких відповідає певний обсяг здійснюваних валютних інтервенцій для згладжування волатильності валютного курсу. Існують також «нейтральний» і «технічний» діапазони, при досягненні яких Банк Росії валютні інтервенції не проводить [97, с. 151].

Білорусь. Валютний контроль в Республіці Білорусь є складовою частиною забезпечення стабільності внутрішнього валютного ринку. Призначення валютного контролю полягає в тому, щоб запобігти незаконному переклад валюти за межі країни і створити ефективну систему контролю за розрахунками у валюті за експортно-імпортними операціями суб'єктів господарювання [25, с. 60].

Законом Республіки Білорусь від 22.07.2003 № 226-3 «Про валютне регулювання та валютний контроль» (в ред. від січня 2016 р № 355-3) на комерційні банки покладено функції агентів валютного контролю. Відповідно до ст. 27 цього закону банки повинні здійснювати контроль за проведенням їх клієнтами валютних операцій.

Банки Республіки Білорусь як агенти валютного контролю мають право:

- здійснювати контроль за повнотою і своєчасністю подання клієнтами інформації, що відноситься до валютних операцій, і відповідністю її вимогам валютного законодавства;



- здійснювати контроль за відповідністю проводяться клієнтами валютних операцій вимогам валютного законодавства;

- отримувати документи, пояснення, довідки і відомості про здійснення валютних операцій [32, с. 61].

Казахстан. Відповідно до Закону «Про валютне регулювання», валютний контроль в Республіці Казахстан здійснюється органами і агентами валютного контролю [55]. До органів валютного контролю в Республіці Казахстан Закон відносить Національний банк Республіки Казахстан і Уряд Республіки Казахстан, які мають право відповідно до законодавства Республіки Казахстан здійснювати функції валютного регулювання. Агентами валютного контролю є уповноважені банки та уповноважені організації, що здійснюють окремі види банківських операцій, а також інші організації, на які відповідно до отриманих ліцензій покладено обов'язок контролю за дотриманням валютного законодавства при проведенні ними операцій. Органи і агенти валютного контролю в межах своєї компетенції зобов'язані здійснювати контроль над валютними операціями, проведеними резидентами і нерезидентами в Республіці Казахстан, в частині відповідності цих операцій законодавству Республіки Казахстан, умовами ліцензій або реєстраційних свідоцтв Національного банку Республіки Казахстан.

Основним органом валютного регулювання в Республіці Казахстан є Національний банк Республіки Казахстан [55].

Слід зазначити, що Національний банк як орган валютного регулювання займає особливе правове становище. Як зазначає А.І. Худяков, «Національний банк виступає одночасно в якості:

- 1) державного органу, який видає нормативні акти з валютних питань;
- 2) суб'єкта, що приймає індивідуальні акти, спрямовані на реалізацію свого власного нормативного акта;
- 3) господарюючого суб'єкта, який бере участь при здійсненні валютних операцій, будучи стороною відповідного договору (наприклад, при продажу іноземної валюти);

4) органом, що повертає до відповідальності за порушення валютного законодавства, т. Е. Того законодавства, яке він сам же прийняв» [104, с. 176].

Національний банк Республіки Казахстан як основний орган валютного регулювання встановлює:

- вимоги до здійснення резидентами діяльності, пов'язаної з використанням валютних цінностей;
- порядок здійснення резидентами і нерезидентами валютних операцій, в тому числі режими валютного регулювання: ліцензування; реєстрації; повідомлення;
- порядок здійснення моніторингу валютних операцій нерезидентів, які здійснюють діяльність на території Республіки Казахстан (валютний моніторинг);
- форми обліку та звітності з валютних операцій, обов'язкові для виконання всіма резидентами і нерезидентами, за погодженням з уповноваженими державними органами відповідно до їх компетенції.

До числа правочинів Національного банку відноситься видача ліцензії на проведення валютних операцій, а також видача дозволу на вивіз валютних цінностей [23].

Охарактеризовавши валютну систему та контроль різних країн, тепер можна безпосередньо перейти до аналізу санкцій, які держави застосовують сьогодні за порушення валютного законодавства.

Незважаючи на ведення політичним керівництвом Російської Федерації гібридної війни проти України, окупації АР Крим, доцільно все ж таки проаналізувати законодавство цієї держави та інших країн-вихідців з СРСР таких, як Білорусь і Казахстан у сфері застосування санкцій за порушення валютного законодавства, адже вони мають схожу до нашого законодавства специфіку валютного регулювання та контролю.

Згідно з положеннями ст. 25 № 173-ФЗ «Про валютне регулювання та валютний контроль» (далі - Закон № 173-ФЗ), в разі порушення положень актів валютного законодавства РФ і актів органів валютного регулювання, резиденти і нерезиденти несуть відповідальність відповідно до законодавства РФ [78].

На даний момент законодавством Російської Федерації передбачені цивільно-правова, кримінальна та адміністративна відповідальність за порушення валютного законодавства; повноваження щодо притягнення до зазначеної відповідальності покладено на податкові, митні та судові органи [25, с. 27].

Цивільно-правова відповідальність передбачена ст. 15, 169, 330, 393, 394, 395, 527, 533 і 534 ГК РФ і застосовується у випадках порушення умов укладених зовнішньоторговельних контрактів у вигляді фінансової санкції [44]. До даної категорії можна віднести відшкодування збитків (упущеної вигоди) стороною угоди внаслідок її умисних протиправних дій (наприклад, в разі зриву поставок, порушення маркування, умов транспортування, псування товару і т. д.); відмова кредитних установ від укладення договору банківського рахунку або розірвання вже укладеного договору в разі, якщо юридична особа порушує істотні умови зазначеного договору (наприклад, якщо клієнт не оплачує передбачені договором послуги і витрати банку з ведення його рахунку, якщо клієнт не виконує вимоги банківських правил або договору про мінімальну суму коштів на рахунку, а також у разі відсутності операцій за рахунком протягом року); стягнення відсотків за користування чужими грошовими коштами з кредитної організації, яка не виконує зобов'язання, що виникло з договору банківського рахунку або банківського вкладу. Особливо варто звернути увагу на те, що зазначені відсотки стягуються тільки в іноземній валюті.

Що ж стосується кримінальної відповідальності, то відповідно до п. 1 ст. 14 КК РФ під валютним злочином розуміється винне досконале суспільно небезпечне діяння, заборонене КК РФ під загрозою покарання, що порушує норми валютного законодавства [100].

Говорячи про кримінальну відповідальність за порушення валютного законодавства необхідно відзначити, що повноваженнями щодо притягнення резидентів до даного виду відповідальності мають (крім судових органів) лише митні органи.

Санкції за вчинення валютних злочинів, передбачених ч. 1 ст. 189, ст. 193, 193.1 КК РФ, варіюються від застосування штрафу до позбавлення волі.



Так, наприклад, в разі незаконного експорту сировини, обладнання, науково-технічної інформації, незаконного виконання робіт (Послуг) російською організацією, які свідомо для винного можуть бути використані при створенні озброєння і військової техніки та в щодо яких встановлено експортний контроль, посадова особа (Група осіб за попередньою змовою) може бути оштрафовано або позбавлена права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, спрямоване на примусові роботи або позбавлена волі терміном до 7 років (максимальна міра покарання) [там само].

Щодо адміністративної відповідальності, то вона регулюється положеннями Кодексу Російської Федерації про адміністративні правопорушення, зокрема ч.1 ст. 15.25 «Порушення валютного законодавства Російської Федерації та актів органів валютного регулювання» містить таку норму: «Здійснення незаконних валютних операцій, тобто валютних операцій, заборонених валютним законодавством Російської Федерації або здійснених з порушенням валютного законодавства Російської Федерації, включаючи купівлю-продаж іноземної валюти і чеків (в тому числі дорожніх чеків), номінальна вартість яких зазначена в іноземній валюті, минаючи уповноважені банки, або здійснення валютних операцій, розрахунки за якими проведені, минаючи рахунки в уповноважених банках або рахунки (вклади) в банках, розташованих за межами території Російської Федерації, у випадках, не передбачених валютним законодавством Російської Федерації, або здійснення валютних операцій, розрахунки за якими проведені за рахунок коштів, зарахованих на рахунки (вклади) в банках, розташованих за межами території Російської Федерації, у випадках, не передбачених валютним законодавством Російської Федерації, - тягне за собою накладення адміністративного штрафу на громадян, осіб, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи, і юридичних осіб в розмірі від трьох четвертих до одного розміру суми незаконної валютної операції; на посадових осіб - від двадцяти тисяч до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» [60].

Питання відповідальності за вчинення валютних правопорушень у Республіці Білорусь регулюються як загальним (Кодекс Республіки Білорусь про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс Республіки Білорусь, Податковий кодекс Республіки Білорусь, Банківський кодекс Республіки Білорусь), так і спеціальним законодавством (закони Республіки Білорусь, декрети, укази Президента Республіки Білорусь, і в першу чергу Закон «Про валютне регулювання та валютний контроль»).

Зупинимося на регулюванні адміністративної відповідальності у цій сфері в Республіці Білорусь. Так вона регулюється Кодексом Республіки Білорусь про адміністративні правопорушення, наприклад, ст.11.36. (Перевищення суми перерахованих коштів з імпорту в порівнянні з договірною сумою отриманих грошових коштів):

«Перевищення суми перерахованих коштів з імпорту (вартості відвантаженого товару, виконаних робіт, наданих послуг з експорту) в порівнянні з договірною вартістю отриманого товару, виконаних робіт, наданих послуг (сумою отриманих грошових коштів) - тягне за собою накладення штрафу на індивідуального підприємця або юридичну особу в розмірі різниці між цими сумами.

Примітка. Відповідальність за вчинення правопорушень, передбачених статтями 11.36 і 11.37 цього Кодексу, не застосовується в підтверджених документами випадках, якщо:

- товар в той час, коли ризики несла білоруська сторона, виявився знищеним, безповоротно втраченим внаслідок аварії або дії непереборної сили;
- сталася недостача в силу природного зносу або втрат при нормальних умовах транспортування і зберігання;
- товар вибув з володіння білоруської сторони внаслідок неправомірних дій органів чи посадових осіб іноземної держави;
- повернення перекладеної в рахунок оплати товару суми виявився неможливим в силу дії непереборної сили, оголошеного іноземною державою

мораторію, а також неправомірних дій органів чи посадових осіб іноземної держави.»

Суспільні відносини, що виникають при реалізації резидентами і нерезидентами прав на валютні цінності, цілі, завдання та порядок валютного регулювання і валютного контролю визначені Законом РК «Про валютне регулювання та валютний контроль» [81].

Відповідно до статті 14 Закону встановлено, що резиденти мають право здійснювати операції з нерезидентами в національній та (або) іноземній валюті за згодою сторін відповідно до валютного законодавства РК.

Якщо по відношенню до валютних операцій, зазначених у статтях 20-24 цього Закону, не встановлені режими валютного регулювання, валютні операції між резидентами і нерезидентами здійснюються без обмежень в порядку, встановленому Національним банком РК, який має право встановити режим повідомлення.

Також пунктом 2 статті 16 Закону встановлено, що платежі на території РК з валютних операцій, щодо яких цим Законом визначено вимогу реєстрації, повідомлення або отримання облікового номера контракту, здійснюються безготівковим способом.

Відповідно до пункту 2 статті 24 Закону визначено, що платежі резидентів на користь нерезидентів, платежі нерезидентів на користь резидентів, пов'язані з придбанням права власності на нерухомість, а також передача грошей та іншого майна резидентами нерезидентам (нерезидентами резидентам) в довірче управління здійснюються в режимі повідомлення.

На підставі викладеного, стосовно даної ситуації валютні платежі по операціях, пов'язаних з набуттям права власності на нерухомість повинні здійснюватися тільки в безготівковому порядку, так як щодо таких операцій визначено вимогу повідомлення.

Відповідно до статті 33 Закону встановлено, що порушення валютного законодавства РК тягне за собою відповідальність згідно з законами РК [55].



Відповідно до статті 24 Кодексу РК «Про адміністративні порушення» встановлена адміністративна відповідальність за порушення терміну подачі документів для отримання свідоцтва про повідомлення про валютні операції або реєстраційного свідоцтва на валютні операції, яка містить наступні положення [26]:

1. Порушення фізичними і юридичними особами терміну подачі документів для отримання свідоцтва про повідомлення про валютні операції або реєстраційного свідоцтва на валютні операції тягне за собою попередження на фізичних і юридичних осіб.

2. Дія (бездіяльність), передбачене частиною першою цієї статті, вчинене повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення тягне за собою штраф на фізичних осіб в розмірі 50, на суб'єктів малого підприємництва та некомерційні організації - в розмірі 80, на суб'єктів середнього підприємництва - в розмірі 120, на суб'єктів великого підприємництва - в розмірі 200 МРП [59].

Отже, в даному підрозділі було досліджено історію становлення валютного законодавства на прикладі країн Франції, Італії, Великої Британії, Німеччини, Росії, Казахстану та Білорусі. Було також розглянуто законодавство пострадянських країн Росії, Казахстану, Білорусі, в яких існують цивільно-правова, адміністративна, кримінальна, а в такій країні як Білорусь ще й фінансово-правова відповідальність за порушення валютного законодавства.

Саме по собі, валютне право являє собою достатньо молодий інститут фінансового права, проте значення даного інституту вже зараз дуже велике, до того ж вивчення особливостей становлення та розвитку світових валютних систем а разом з цим валютного регулювання, є необхідною умовою впровадження всіх найбільш позитивних рис світового валютного права в національні правові системи.

## ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

На початку виконання випускної кваліфікаційної роботи з теми «Правове регулювання розрахунків в іноземній валюті» було поставлено мету та сформульовано завдання, згідно з якими в подальшому здійснювався аналіз чинного законодавства, практики його застосування, та висловлених в літературі поглядів. У зв'язку із поставленою метою та сформульованими завданнями було досягнуто таких **висновків**:

1. Було розглянуто поняття міжнародних розрахунків і виявлено, що вони є системою організації та регулювання взаємних платежів у сфері зовнішньоекономічних відносин, суб'єктами яких є банки, організації та громадяни різних країн, експортери та імпортери.

Також розглядалися дві групи суб'єктів: перша група – це органи, які здійснюють валютне регулювання і контроль (органи державного управління та агенти валютного контролю); друга група – це резиденти і нерезиденти.

Було також з'ясовано, що формами міжнародних розрахунків є документарні (акредитиви, інкасо) і недокументарні (платіж на відкритий рахунок, авансові платежі, банківський переказ, векселі та чеки). Здебільшого використовуються інкасова і акредитивна форми, що значною мірою забезпечують інтереси експортера й імпортера. Перевага таких форм полягає в тому, що експортер отримує виручку, а імпортер здійснює платіж тільки після відвантаження товару. Інкасо й акредитив використовуються як при розрахунках готівкою, так і при розрахунках із розстрочкою платежу, тоді експортер виставляє на імпортера тратту; при інкасо оплата товарних документів відбувається чеком.

2. Визначено термін «іноземна валюта», тобто іноземна валюта є предметом дослідження у літературі багатьох авторів і визначається нормами національного законодавства з урахуванням грошово-фінансового характеру та трансакційної (розрахунково-обмінної) функції.

Щодо значення, то деякі науковці визначають іноземну валюту як грошову одиницю будь-якої країни. В інших джерелах поняття іноземна валюта означає

грошову одиницю, яка використовується у функціях світових грошей, тобто як міжнародна розрахункова одиниця, засіб обігу та платежу. Тобто іноземна валюта є певним видом валютних цінностей, самостійним специфічним грошовим засобом, який через готівкову і безготівкову форми становить зміст господарського зобов'язання, як правило, грошового та є об'єктом господарського обороту згідно з нормами чинного законодавства

3. З'ясовано, що провідна роль у міжнародних розрахунках між країнами належить банкам. Маючи великий практичний досвід у сфері валютно-фінансових відносин, банки надають своїм клієнтам широкий спектр послуг, серед яких є вибір ефективніших форм міжнародних розрахунків, консультування щодо складання платіжних умов зовнішньоторговельних контрактів, страхування ризиків та видача банківських гарантій тощо. Ступінь впливу таких міжнародних розрахунків залежить від масштабів зовнішньоекономічних зв'язків країни, купівельної спроможності її валюти, спеціалізації банків, їх фінансового становища, ділової репутації, мережі філій і кореспондентських рахунків. Не останню роль в обслуговуванні клієнтів відіграє банківська практика, котра у кожній країні має свої особливості.

4. Було також охарактеризовано документарні та недокumentарні форми розрахунків, а саме формами платежу (розрахунків) вважають врегульовані законодавством країн-учасниць способи виконання грошових зобов'язань за зовнішньоторговельним контрактом. Форма розрахунків є способами оформлення, передачі і оплати товаросупровідних і платіжних документів, що склалися в міжнародній комерційній і банківській практиці.

Форми міжнародних розрахунків умовно поділяються на документарні (акредитиви та інкасо) та недокumentарні (платіж на відкритий рахунок, авансові платежі, банківський переказ, векселі та чеки).

5. Було здійснено аналіз порядку здійснення розрахунків в іноземній валюті між резидентами і нерезидентами за експортно-імпорнтними операціями. Основними міжнародними комерційними операціями є: експортно - імпорнтні



операції, під якими розуміється комерційна діяльність, пов'язана з купівлею-продажем товарів, які мають матеріально-речову форму.

Згідно з чинним національним законодавством усі міжнародні розрахунки, пов'язані з експортом та імпортом товарів, наданням послуг та іншими комерційними угодами, здійснюються резидентами України (юридичними та фізичними особами, зареєстрованими як підприємці) лише через уповноважені банки, тобто комерційні банки України, що мають ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій, а також, як правило, у вільно конвертованій валюті, а також у валюті з обмеженою конвертованістю та розрахунковій валюті клірингових рахунків. Вибір конкретної іноземної валюти та форми розрахунків за зовнішньоторговельним контрактом визначається за угодою сторін та фіксується в умовах контракту.

6. Охарактеризовано правові обмеження щодо розрахунків в іноземній валюті, тобто сутність валютних обмежень полягає у встановленні певних меж щодо здійснення різних операцій з валютними цінностями при міжнародних платежах; інвестуванні; купівлі-продажу валюти; ввезенні, вивезенні, переказуванні або пересиланні валютних цінностей у країну чи за її межі тощо. Ці обмеження є законодавчою та адміністративною регламентацією за допомогою лімітування, ліцензування чи навіть заборони проведення вказаних операцій.

Найбільш поширеними валютними обмеженнями є дохід (прибуток) суб'єкта господарювання, ліцензування валютних операцій, загальні та особливі умови здійснення операцій з банківськими металами у касах уповноважених банків, реєстрація договорів.

7. Було досліджено проблематику здійснення розрахунків в іноземній валюті, застосовуючи платіжні системи електронних грошей. Науково-технічний прогрес, втілений в становленні телекомунікаційного середовища, зокрема Інтернету та мобільних технологій, сприяли розвитку електронних грошей у формі грошей програмного типу. Ці гроші є засобом розрахунків у специфічній для мереж і телекомунікацій електронній комерції, відомій як «е-комерція» або

«Інтернет-комерція», який включає всі фінансові та торгові транзакції та бізнес-процеси, пов'язані з проведенням цих транзакцій.

8. Досліджено санкції, які застосовуються при порушенні валютного законодавства України. Законодавством передбачено різні валютні правопорушення, за які накладаються санкції, до таких проступків відносяться: порушення порядку здійснення експортно-імпортних операцій; щодо банків або інших фінансових установ та національного оператора поштового зв'язку, які виконують операції з валютними цінностями без одержання генеральної ліцензії Національного банку; здійснення розрахунків між резидентами і нерезидентами в межах торговельного обороту без участі уповноваженого банку; несвоєчасне подання, приховування або перекручення встановленої Національним банком звітності про валютні операції; одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів без реєстрації в Національному банку договорів.

9. А також було розглянуто зарубіжний досвід щодо встановлення санкцій за порушення валютного законодавства. Валютний контроль та валютне регулювання впливають на формування світової господарської кон'юнктури, валютно-фінансові відносини, розподіл фінансових ресурсів в світі і перспективи розвитку міжнародної торгівлі в цілому.

Досвід розвинутих європейських країн свідчить, що головними органами валютного контролю є державні органи у сфері управління фінансами (Міністерство фінансів, Казначейство) та центральні банки. Такі органи здійснюють свої повноваження в тісній співпраці, за якої відповідні державні органи в галузі управління фінансами навіть делегують свої повноваження у сфері валютного контролю центральним банкам (Великобританія). Окремі напрями валютного контролю реалізуються через митні органи, які зазвичай є організаційно підпорядкованими державним органам управління в галузі фінансів. Агентами валютного контролю, які не є державними органами, але через які можуть реалізовуватися окремі заходи валютного контролю, виступають уповноважені банки.

Розглянуто було на прикладі пострадянських країн Росії, Білорусі та Казахстану їх законодавство щодо застосування санкцій з порушення валютного законодавства. Практично всі з них притримуються більше адміністративної природи таких порушень, але не залишаються осторонь кримінальна та фінансово-правова відповідальності.

Отже, здійснивши ґрунтовний аналіз теми дослідження, було виявлено низку проблем в правовому регулюванні розрахунків в іноземній валюті, у зв'язку з чим можна надати деякі **пропозиції** щодо вдосконалення законодавства в даній темі дослідження, а саме:

- знизити режим обмежень на міжнародний рух капіталу та валютні операції, зокрема, до рівня країн ЄС, що мають найбільш розвинену валютну сферу – це дозволить приходу на український ринок більшого числа іноземних компаній та збільшить частку валового внутрішнього продукту України;
- внести зміни до відповідних нормативно-правових актів НБУ для імплементації можливості отримання резидентами України електронних грошей в іноземній валюті;
- доопрацювати Закон України «Про валюту і валютні операції», який планується бути введеним в дію 7 лютого 2019 року, а також закріпити в цьому законі категорійне визначення «валютного правопорушення»;
- остаточно поставити крапку в сутності юридичної природи валютних правопорушень, їх галузевій приналежності, закріпивши це на законодавчому рівні.



## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Уніфіковані правила по інкасо Міжнародної торговельної палати в редакції від 01.01.1996 року (Публікація Міжнародної торговельної палати № 522) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uazakon.com/document/spart94/inx94055.htm>.
2. Уніфіковані правила та звичаї для документарних акредитивів : Правила Міжнародної торговельної палати від 25 жовтня 2006 р. № 600 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://search.ligazakon.ua/1\\_doc2.nsf/link1/FIN32072.html](http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/FIN32072.html).
3. Кримінальний кодекс України Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
4. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
5. Про валюту і валютні операції : Закон України від 21.06.2018 № 2473-VIII [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19>.
6. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.
7. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 05.04.2001 № 2346-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>.
8. Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті : Закон України від 23.09.1994 № 185/94-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185/94-%D0%B2%D1%80>.

9. Про систему валютного регулювання і валютного контролю : Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 № 15-93 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-93>.
10. Про внесення змін до Положення про електронні гроші в Україні : Постанова Національного банку України від 10.02.2016 № 65 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-16>.
11. Про врегулювання ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках України : Постанова Національного банку України від 13.12.2016 № 410 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0410500-16>.
12. Про затвердження деяких нормативно-правових актів Національного банку України : Постанова Національного банку України від 08.09.2011 № 306 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-11>.
13. Про затвердження Інструкції про порядок видачі індивідуальних ліцензій на здійснення інвестицій за кордон : Постанова Національного банку України від 16.03.1999 № 122 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0259-99>.
14. Про затвердження Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах : Постанова Національного банку України від 12.11.2003 № 492 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1172-03#n29>.
15. Про затвердження Інструкції про порядок здійснення розрахунків у іноземній валюті за експортно-імпортними операціями на умовах відстрочки платежів чи поставок : Наказ Національного банку України від 14.06.1994 № 85 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0085500-94>.
16. Про затвердження нормативно-правових актів Національного банку України : Постанова Національного банку України від 10.08.2005 № 281



[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0950-05#n19>.

17. Про затвердження Положення про валютний контроль : Постанова Національного банку України від 08.02.2000 № 49 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0209-00>.

18. Про затвердження Положення про відкриття та функціонування в уповноважених банках України рахунків банків-кореспондентів в іноземній валюті та в гривнях : Постанова Національного банку України від 26.03.1998 № 118 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-98>.

19. Про затвердження Положення про порядок видачі Національним банком України індивідуальних ліцензій на розміщення резидентами (юридичними та фізичними особами) : Постанова Національного банку України від 14.10.2004 № 485 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1413-04>.

20. Про затвердження Положення про порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України (Форма N 377-I) : Постанова Національного банку України від 29.12.2000 № 520 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0152-01>.

21. Про затвердження Положення про порядок здійснення уповноваженими банками операцій за документарними акредитивами в розрахунках за зовнішньоекономічними операціями : Постанова Правління НБУ від 3 грудня 2003 р. № 514 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1213-03>.

22. Про затвердження Правил використання готівкової іноземної валюти на території України та внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку : Постанова Національного банку України від 30.05.2007 № 200 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0656-07>.



23. Айдарханова К. Н. К вопросу о валютном контроле в Республике Казахстан в условиях Таможенного союза // Вестник. – КазНУ. – 2014. – Алматы. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://articlekz.com/article/14938>.
24. Актуальні проблеми господарського права : навч. посіб. / За ред. В. С. Щербини. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 528 с.
25. Актуальные вопросы валютного контроля в современных условиях : материалы Междунар. науч.-практ. конф. (Саратов, 6 апреля 2017 г.). - Саратов : Саратовский социально-экономический институт (филиал) РЭУ им. Г.В. Плеханова, 2017. - 200 с.
26. Алисов Е. А. Правовое регулирование валютных отношений в Украине : [монография] / Алисов Е. А. – Х. : Консум, 1998. – 142 с.
27. Артемов Н. М. Валютные ограничения / Артемов Н. М. – М. : Профобразование, 2001. – 103 с.
28. Артемов Н. М. Проблемы и перспективы валютного регулирования в Российской Федерации (финансово-правовой аспект). – М., 2002. – С. 91.
29. Банківська система [текст] : навч. посіб. / (С. А. Кузнецова, Т. М. Болгар, З. С. Пестовська); за ред. С. А. Кузнецової. - К. : "Центр учбової літератури", 2014. - 400 с.
30. Банківська система: навчальний посібник / П.М. Карась, Н.В. Приходько, О.В. Пащенко, Л.О. Гришина. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. – 292 с.
31. Белоусов П. Відповідальність за порушення порядку здійснення розрахунків в іноземній валюті // Юридична газета. – 2012. – №27. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://vkr.ua/ru/publications/articles/responsibility\\_for\\_violation\\_of\\_the\\_procedure\\_of\\_settlement\\_in\\_foreign\\_currency/](http://vkr.ua/ru/publications/articles/responsibility_for_violation_of_the_procedure_of_settlement_in_foreign_currency/).
32. Бондарев С.А. Особенности процедуры корректировки таможенной стоимости // Образование в высшей школе: проблемы и перспективы развития : материалы межвуз. науч.-практ. конф. М., 2016. С. 99-105.

33. Бондаренко С. Проблеми, що стоять перед українською системою валютного контролю та можливі шляхи її вирішення / С. Бондаренко // Вісник Акад. митної служби України. – 2000. – № 1 (13). – С. 60–61.
34. Бутинець Ф. Ф. Облік і аналіз зовнішньо-економічної діяльності [Текст] : навч. посіб. / Ф. Ф. Бутинець та ін. – Житомир : Рута, 2007. – 544 с.
35. Бутук О. І. Валютно-фінансові відносини: навч. посіб. / О. І. Бутук. — К.: Знання, 2010. — 349 с.
36. Валютне регулювання: зарубіжний досвід та пропозиції щодо України (Точка зору експертів Українсько-європейського консультативного центру) // Економіка, фінанси, право. – 2000. – № 10. – С. 3–7.
37. Валютні обмеження у сучасному міжнародному праві. - Криволапов Б. С. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&image\\_file\\_name=PDF/Nvdau\\_2003\\_9\\_25.pdf](http://irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Nvdau_2003_9_25.pdf).
38. Валютный рынок и валютное регулирование / под ред. И. Н. Платоновой. – Москва, 1996. – 450 с.
39. Веремко В. Реалії віртуального гаманця. – №32. – 2016 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://zib.com.ua/ua/print/125034-sudova\\_perspektiva\\_sporu\\_schodo\\_elektronnih\\_groshey\\_sumnivna.html](http://zib.com.ua/ua/print/125034-sudova_perspektiva_sporu_schodo_elektronnih_groshey_sumnivna.html).
40. Вишневский А. А. Банковское право Европейского союза / А. А. Вишневский. – Москва : Статут, 2000. – 472 с.
41. Волкова І. А. Розрахунки іноземною валютою та їх облік в зовнішньоекономічній діяльності підприємств України / І. А. Волкова, Б. І. Іванюк // Сталий розвиток економіки. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2011. – №7. – С.184-187.
42. Гарбінська-Руденко А. В Поняття та види валютних правопорушень з погляду сучасної юридичної // Серія Юридичні науки. – Випуск 5. – Том 2. – 2013. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.lj.kherson.ua/pravo05/part\\_2/04.pdf](http://www.lj.kherson.ua/pravo05/part_2/04.pdf).



43. Гогин А. А. Характеристика правонарушений в области валютного законодательства Российской Федерации / А. А. Гогин / Финансовое право. – 2005. - № 3. – С. 13-19.
44. Гражданский кодекс Российской Федерации. Ч . 2 от 26 января 1996 г. № 14-ФЗ // Собрание законодательства Российской Федерации. 1996. № 5. Ст. 410.
45. Григорова-Беренда Л. І. Теорія і практика зовнішньої торгівлі : навчальний посібник / Л. І. Григорова-Беренда, М. В. Шуба. – Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2016. – 136 с.
46. Гроші та кредит : підручник / [М. І. Савлук, А. М. Мороз, І. М. Лазепко та ін.] ; за наук. ред. М. І. Савлука. — 6-те вид., перероб. і доп. — К. : КНЕУ, 2011. — 589 с.
47. Джавага А. В. Валютні правовідносини за чинним законодавством України: поняття та особливості / А. В. Джавага // Право та державне управління. – 2014. – № 3. – С. 23–30.
48. Дзюблюк О. В., Владимир О. М. Банки у системі організації валютних відносин / Монографія / – Тернопіль: ТзОВ: «Терно-граф», 2014. – 296 с.
49. Дьяченко А.В. Зарубежный опыт валютного регулирования [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.sworld.com.ua/konfer30/216.pdf>.
50. Електронний правочин у цивільному праві України: монографія; за наук. ред. д.ю.н., проф., чл.-кор. НАПрН України Р . О. Стефанчука / Н.Є. Блажівська.. - К.: Алерта, 2014. - 240 с.
51. Електронні гроші в Україні: правове підґрунтя та особливості функціонування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://devisu.ua/uk/consultingconsult/6627-elektronni-groshi-v-ukrayini-pravove-pidgruntja-ta-osoblivosti-funksionuvannja>.
52. Електронні гроші: проблеми правового регулювання в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://ukrainepravo.com/legal\\_publications/](http://ukrainepravo.com/legal_publications/)



[essay-on-it-law/it law berezhna electronic money problems of legal regulation in ukraine/?print=Y.](http://www.fpa.su/biblioteka/izdaniya/rossiyskoe-zakonodatelstvo-teoriya-i-problemy/ponyatie-valyutnoe-pravonarushenie-v-rossiyskoy-yuridicheskoy-nauke-a-v-emelin/)

53. Емелин А. В. Понятие «валютное правонарушение» в российской юридической науке [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.fpa.su/biblioteka/izdaniya/rossiyskoe-zakonodatelstvo-teoriya-i-problemy/ponyatie-valyutnoe-pravonarushenie-v-rossiyskoy-yuridicheskoy-nauke-a-v-emelin/>.

54. Єрохов В. М. Особливості та зміст фінансово-правової відповідальності за порушення валютного законодавства // Актуальні проблеми політики. – 2014. Вип. № 53 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1621/Erohov%20Osoblyvosti%20ta%20zmist%20fin-prav%20vidpovidalnosti.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

55. Закон Республики Казахстан «О валютном регулировании и валютном контроле» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 06.01.2012 г.) . [Электронный ресурс] – Режим доступа: [https://online.zakon.kz/Document/?doc\\_id=30013858](https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30013858).

56. Іконнікова М. В. Електронні гроші в аспекті економічної глобалізації. Ринок електронних грошей України: перспективи, проблеми та шляхи вирішення // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2012. – №4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://zt.knteu.kiev.ua/files/2012/04\(63\)2012/4\\_12\\_23.pdf](http://zt.knteu.kiev.ua/files/2012/04(63)2012/4_12_23.pdf).

57. Кадуріна Л. О. Облік зовнішньоекономічної діяльності на підприємствах України: теорія, практика, рекомендації [Текст] : навч. посіб. / Л. О. Кадуріна, М. С. Стрельнікова. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 606 с.

58. Карманов Є. В. Банківське право України : навчальний посібник / Є. В. Карманов. – Х. : Консум, 2000. – 464 с.

59. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 22.07.2018 г.) [Электронный ресурс] – Режим доступа: [https://online.zakon.kz/Document/?doc\\_id=31577399](https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31577399).

60. Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях от 30.12.2001 N 195-ФЗ (ред. от 11.10.2018) (с изм. и доп., вступ. в силу с 29.10.2018) [Электронный ресурс] – Режим доступа: [http://www.consultant.ru/document/cons\\_doc\\_LAW\\_34661/6b4b5e3b403626eed65f94df14c1fa2c8449b5af/](http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34661/6b4b5e3b403626eed65f94df14c1fa2c8449b5af/).

61. Козак Ю.Г., Логвінова Н.С. Міжнародні комерційні угоди та розрахунки: нормативно-правове регламентування. Навчальний посібник. – Київ, Центр навчальної літератури, 2009, 773 с.

62. Колесников В. И. Проблемы валютного регулирования в странах с рыночной экономикой / В. И. Колесников, А. И. Шмырева, А. Ю. Климов. – Новосибирск, 1999. – С. 26.

63. Комаревцева Н.В. Типи систем електронних грошей // Сучасні тенденції фінансового ринку. – 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://libfor.com/engine/print.php?newsid=2265>.

64. Костюченко О. А. Валютне регулювання, валютний контроль [Текст] / О. А. Костюченко // Юридична енциклопедія. – К. : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. – Т. 1: А – Г. – 672 с.

65. Костюченко О.А. Банківське право: Підручник / 2-ге вид., переробл. та допов. - К.: Атіка, 2011.- 376 с.

66. Кудлаєва Н.В., Онуфрак О.Д., Особливості застосування акредитивної форми розрахунків в іноземній валюті. // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/27-2-2017/26.pdf>.

67. Кузьмін Д. Л. Економічна сутність та види іноземної валюти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&image\\_file\\_name=PDF/Torg\\_2014\\_16\\_49.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Torg_2014_16_49.pdf).



68. Лісовол О. М. Іноземний досвід фінансово-правового регулювання валютного контролю // Право і суспільство. – 2017. – № 4. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/4\\_2017/part\\_1/36.pdf](http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/4_2017/part_1/36.pdf).
69. Міжнародні кредитно-розрахункові та валютні операції в сучасних умовах : навч. посіб. — Миколаїв : МНАУ, 2012. — 247 с.
70. Міжнародні кредитно-розрахункові та валютні операції. Видання 2-ге, перероблене і доповнене. Підручник – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 632 с.
71. Міжнародні розрахунки та валютні операції: навч. посіб. / Б.С. Івасів, Л.М. Прийдун, В.Я. Рудан. — Тернопіль: Вектор, 2013. —572 с.
72. Міжнародні розрахунки та валютні операції: Навч. посібник / О. І. Береславська, О. М. Наконечний, М. Г. Пясецька та ін.; За заг. ред. М. І. Савлука. — К.: КНЕУ, 2002. — 392 с.
73. Міжнародні фінанси : навч. посіб. / О. М. Мозговий, Т. Є. Оболенська, Т. В. Мусієць. – К. : КНЕУ, 2005. – 557 с.
74. Місце валютних санкцій у системі фінансової відповідальності / М. В. Занфіров // Держава та регіони. Серія : Право. - 2014. - № 4. - С. 63-68. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP\\_meta&C21COM=S&2\\_S21P03=FILE=&2\\_S21STR=drp\\_2014\\_4\\_14](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=drp_2014_4_14)
75. Моторнюк У.І., Ноджак Л.С. Документарні операції як важливий сегмент комерційного банкінгу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/23241/1/29-190-198.pdf>.
76. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України: 2-е вид., перероб. і допов. / За заг ред. Г. Л. Знаменського, В. С. Щербини; Кол. авт.: О. А. Беяневич, О. М. Вінник, В. С. Щербина та ін. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 776 с.
77. Невмержицька О. С. Правові засади здійснення розрахунків із застосування платіжних систем // Часопис Київського університету права. – 2013.



[Електронний ресурс] – Режим доступу:  
[http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&image\\_file\\_name=PDF/Chkup\\_2013\\_3\\_37.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Chkup_2013_3_37.pdf).

78. О валютном регулировании и валютном контроле : Федер. закон от 10 декабря 2003 г. № 173-ФЗ // Собрание законодательства Российской Федерации. - 2003. - № 50. Ст. 4859.

79. Олехов И. И. Чего нехватает Украине, чтобы здесь заработал PayPal? [Електронний ресурс] – Режим доступу:  
<http://www.liga.net/economics/opinion/chego-ne-khvataet-ukraine-chtoby-zdes-zarabotal-paypal--3999342>.

80. Операції з розрахунками в іноземній валюті: визначення курсових різниць, операції з продажу та придбання іноземної валюти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dpa.dn.ua/s/252/5320>.

81. Пак Д. Какие штрафы предусмотрены за нарушение валютного законодательства? [Электронный ресурс] – Режим доступа:  
[http://online.zakon.kz/Document/?doc\\_id=33408438#pos=3;-171](http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33408438#pos=3;-171).

82. Петрук О. М. Банківська справа: Навчальний посібник / За ред. д.е.н, проф. Ф.Ф Бутинця. – К.:Кондор, 2007. – 466 с.

83. Пожидаєва М. А. Фінансово-правове забезпечення вільного доступу резидентів України до міжнародних систем інтернет-розрахунків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis\\_64.exe](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe).

84. [Постанова Верховного Суду України від 04 липня 2018 року м. Київ по справі № 761/12665/14-ц / Єдиний державний реєстр судових рішень](#) [Електронний ресурс]. – Режим доступу:  
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/75296546>.

85. Постанова Вищого господарського суду України від 31.01.2012 р. у справі № 18/113-53/81 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:  
[http://www.arbitr.gov.ua/docs/28\\_3573469.html](http://www.arbitr.gov.ua/docs/28_3573469.html).

86. Постанова Вищого Господарського суду України про відкриття поточного рахунку в іноземній валюті і розрахунково-касового обслуговування від 12 травня 2004 р. по справі № 2-17/15452-03 / Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>.

87. Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства про відповідальність за порушення грошових зобов'язань : Лист Вищого господарського суду від 29.04.2013 № 01-06/767/2013 <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0767600-13>.

88. Про деякі питання практики застосування Закону України "Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті" : Рекомендації Президії Вищого Господарського Суду України від 17.12.2004 № 04-5/3360 <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v3360600-04/print>.

89. Проблеми та перспективи використання електронних грошей в Україні. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/4611/1/12.pdf>.

90. Савченко Л.А. Фінансово-правовий механізм формування дохідної частини бюджетів : курс лекцій / [ Савченко Л.А., Цимбалюк А.В., Капріца В.Т. та ін. ]. – Ірпінь : Академія ДПС України, 2002. – 357 с.

91. Світовий досвід і перспективи розвитку електронних грошей в Україні : Науково-аналітичні матеріали. Вип.10 / П. М. Сенищ, В. М. Кравець, В. І. Міщенко, О. О. Махаєва, В. В. Крилова, Н. В. Гришук. – К.: Національний банк України, Центр наукових досліджень, 2008. – 145 с.

92. Система заходів валютно-правових обмежень Ю. О. Ровинський // Фінансове право. – 2011. - № 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://ndi-fp.nusta.com.ua/files/doc/finansove-pravo/2011/2011\\_2rovinsky.pdf](http://ndi-fp.nusta.com.ua/files/doc/finansove-pravo/2011/2011_2rovinsky.pdf).

93. Судова практика розгляду цивільних справ, що виникають з кредитних правовідносин. Узагальнення // Вісник Верховного Суду України. – 2010. – №11. – С. 31-32.



94. Сулейманова С. Р. Ліцензування валютних операцій в Україні / С. Р. Сулейманова // Юридичний науковий електронний журнал. – 2015. – № 3. – С. 132-135.
95. Сулейманова С. Р. Правові обмеження використання іноземної валюти у господарському обігу в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Сулейманова Сусанна Рефатівна. Одеса, 2017. – 229 с.
96. Сулейманова С. Р. Щодо валюти як об'єкту валютних операцій / С. Р. Сулейманова // Другі Таврійські юридичні наукові читання: Матер. міжнар. наук.-практ. конф, м. Сімферополь, 7–8 листопада 2014 р. – Сімферополь : Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2014. – С. 77–80.
97. Ткач С. В. Валютне регулювання в системі економічної політики держави : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01 / Ткач Сергій Вікторович. Чернівці, 2015. – 228 с.
98. Трифонова О.Д. Сучасні проблеми валютного регулювання в Україні / Горпинич О.О. // «Молодий вчений». – 2017 р. – № 11 (51). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/11/317.pdf>.
99. Тюріна Н. М. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства [текст] навчальний посібник / Н. М. Тюріна, Н. С. Карвацка. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 408 с.
100. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 г. № 64-ФЗ // Собрание законодательства Российской Федерации. - 1996. - № 25. Ст. 2954.
101. Хамаганова Л. Д. Мировой опыт в организации валютного регулирования и валютного контроля / Л. Д. Хамаганова. – Иркутск, 2001. – 320 с.
102. Хоффман Л., Зіденберг А. Зрушення до ринкової економіки / за ред. Л. Хоффмана, А. Зіденберга. – К. : Фенікс, 2007. – 122 с.
103. Хрупович С.Є. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: навчальний посібник для студентів усіх форм навчання напряму підготовки 6.030504 «Економіка підприємства», спеціальності: 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» / Світлана Хрупович. – Тернопіль, 2017.- 137 с.



104. Худяков А.И. Финансовое право Республики Казахстан. Общая часть. – Алматы: ТОО «Баспа», 2001. – 272 с.

105. Чи зможуть українці отримувати електронні гроші з-за кордону? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/vzelenin/article/23333>.

106. Чирка Д. М. Бухгалтерський облік операцій в іноземній валюті: теорія, організація і методика : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. економічних наук: спец. 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит / Д. М. Чирка. – Житомир, 2012. – 23 с.

107. Шамрай В.О., Понамарчук О.М. Юридична відповідальність за порушення валютного законодавства у системі міжнародних розрахунків [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Nzlubp\\_2011\\_7\\_72.pdf](https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Nzlubp_2011_7_72.pdf).

108. Шмырева А. И. Валютное регулирование и контроль в системе международных экономических отношений : монография / А. И. Шмырева. – Санкт-Петербург, 1999. – 256 с.

109. Юридична відповідальність суб'єктів фінансового права у механізмі правового забезпечення фінансової безпеки України : монографія / Е. С. Дмитренко. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 592 с.

110. Ющенко В. А. Валютне регулювання : навчальний посібник / В. А. Ющенко, В. І. Міщенко. – К. : Знання, КОО, 1999. – 359 с.

111. Ялтинська міжбанківська конференція: запитань більше, ніж відповідей // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 6. – С. 12–13.

112. REPORT ON ELECTRONIC MONEY European Central Bank, 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/emoneyen.pdf>.

